

**Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Ústav pro archeologii**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Text

Pohřebiště na akropoli libického hradiště.

Nové zhodnocení archeologického výzkumu.

Cemetery at the acropolis of Libice nad Cidlinou.

Re-evaluation of the archeological research.

Autor: Bc. Nikola Koštová

Vedoucí: PhDr. Ivo Štefan, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Jan Mařík, Ph.D.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Zdalo se mi:

„...že jsem dostala za úkol udělat pořádek v Libici.

'Libice' byl pokoj léta nepoužívaný, plný prachu, pavučin a starého harampádí.

Dostala jsem lopatu, smeták a hadr a začala jsem vymetat pavouky z jejich děr...“

Na tomto místě bych chtěl poděkovat za to, že mi bylo umožněno věnovat se tak významnému pohřebišti, jakým nekropole na akropoli libického hradiště bezpochyby je.

Chtěla bych poděkovat všem, kteří mi během tvorby diplomové práce pomáhali a podporovali mě.

Děkuji vědoucímu práce PhDr. Ivovu Štefanovi, Ph.D. a Prof. PhDr. Jiřímu Slámovi, CSc. který mi byl nepsaným konzultantem.

Můj dík patří v nemalé míře Mgr. Janu Maříkovi, Ph.D., za to, že jsem u něj měla vždy otevřené dveře.

Za cenné rady a pomoc děkuji také Petru Limburskému, Kateřině Kleinové a Kateřině Tomkové. Zvláštní dík patří pak mému muži.

Své rodině, blízkým i těm neblízkým kteří se mnou přišli do kontaktu, děkuji za trpělivost.

Tuto práci bych chtěla věnovat své staré věrné počítačové myši, která v zápalu pomáhání zemřela.

Abstrakt a klíčová slova:

Předkládaný text se zabývá revizním zpracováním pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou. Jedná se o jedno z nejvýznamnějších raně středověkých pohřebišť na území Čech s doklady pohřbívání společenských elit. V průběhu existence pohřebiště byl při něm postaven kostel. Nekropole byla zkoumána v letech 1948-1953 a 1967-1973. Stávající publikace pohřebiště ale již v řadě ohledů nespĺňuje kritéria kladená na moderní vyhodnocení. Z tohoto důvodu byla provedena komplexní revize dochované dokumentace a nálezového fondu a nová analýza a interpretace zjištěných skutečností.

Raný středověk – Libice nad Cidlinou – pohřebiště – revizní zpracování

Annotation and key words:

Following text is focused on a revision processing of a burial place that is located on the acropolis of the early medieval settlement in Libice nad Cidlinou. There is one of the most important early medieval necropolises on the territory of the Czech Republic where evidences of elite's burials were found. The church was built during an existence of the cemetery. The necropolis was surveyed between years 1948-1957 and 1967-1973. An existing monograph doesn't fulfill criteria that are required for a modern evaluation in many ways. For this reason there were a complex revision of an extant documentation and archaeological material, consequently a new analysis and interpretation of established facts were made.

Early Middle Ages – Libice nad Cidlinou – Cemetery- Re-evaluation

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM HRADIŠTĚ V LIBICE NAD CIDLINOU	9
2.1. VÝZKUM PŘED PŮSOBENÍM RUDOLFA TURKA.....	9
2.2. VÝZKUM RUDOLFA TURKA.....	10
2.2.1. <i>Zpracování výzkumu</i>	14
2.3. LIBICE NAD CIDLINOU PO RUDOLFU TURKOVI.....	15
3. METODIKA REVIZNÍHO ZPRACOVÁNÍ VÝZKUMU POHŘEBIŠTĚ NA AKROPOLI LIBICKÉHO HRADIŠTĚ	17
3.1. DOKUMENTACE A REKONSTRUKCE POSTUPU TERÉNNÍCH PRACÍ.....	17
3.1.1. <i>Primární a sekundární dokumentace</i>	17
3.1.1.1. Plánová dokumentace a terénní skici.....	18
3.1.1.2. Fotografická dokumentace	19
3.1.1.3. Kontexty.....	20
3.1.1.4. Terénní poznámky a nálezové zprávy	21
3.1.1.5. Ostatní dokumentace	23
3.1.1.6. Vztah k publikovaným závěrům R. Turka.....	23
3.1.2. <i>Rekonstrukce postupu terénních prací</i>	23
3.1.2.1. Identifikace hrobů	25
3.1.2.1.1. Značení hrobů	26
3.1.2.1.2. Hroby nové a odlišné	28
3.1.2.1.3. Hroby zrušené	29
3.1.2.1.4. Jedinci v zásypech hrobů	30
3.1.2.2. Revize celkového plánu pohřebiště	30
3.2. NÁLEZOVÝ FOND	31
3.3. ANTROPOLOGICKÉ URČENÍ.....	37
3.4. SHRNUTÍ ZÁVĚRŮ VYPLÝVAJÍCÍCH Z REVIZNÍHO ZPRACOVÁNÍ.....	39
4. CHARAKTERISTIKA POHŘEBIŠTĚ – POHŘEBNÍ RITUS	42
4.1. HROBOVÁ JÁMA A JEJÍ ÚPRAVY.....	43
4.1.1. <i>Velikost hrobových jam</i>	43
4.1.2. <i>Konstrukce hrobu/rakve</i>	44
4.1.2.1. Dřevo v konstrukci.....	44
4.1.2.1.1. Nákladné dřevěné schránky	45
4.1.2.2. Kované rakve	48
4.1.2.3. Kámen v konstrukci	50
4.2. VZÁJEMNÉ SUPERPOZICE HROBŮ.....	51
4.3. NESTANDARDNÍ POHŘBY.....	52
4.3.1. <i>Pohřeb v sídlištní jámě</i>	53
4.4. ROZRUŠENÉ HROBY.....	54
4.5. DEPONIA KOSTÍ.....	55
5. CHARAKTERISTIKA POHŘEBIŠTĚ – PŘEDSTAVENÍ HNOTNÉ KULTURY	57
5.1. INVENTÁŘ HROBŮ A NÁLEZY „POTENCIÁLNĚ HROBOVÉ“	58
5.1.1. <i>Ozdoby hlavy</i>	58
5.1.1.1. Náušnice.....	58
5.1.1.1.1. Náušnice hrozníčkovité.....	59
5.1.1.1.2. Náušnice košíčkovité	60
5.1.1.1.3. Náušnice pyramidkové.....	60
5.1.1.1.4. Náušnice kouzkovité/záušnice?	62
5.1.1.1.5. Náušnice s uzlíčky/bubínkovité	62
5.1.1.2. Záušnice	63
5.1.1.2.1. Záušnice s očkem	63
5.1.1.2.2. Esovité záušnice.....	64
5.1.1.2.3. Záušnice s háčkem (?).....	66
5.1.2. <i>Ozdoby krku</i>	66
5.1.2.1. Perly a náhrdelníky	66
5.1.2.1.1. Kovové.....	67
5.1.2.1.2. Skleněné.....	68

5.1.2.1.3.	Kamenné.....	69
5.1.2.2.	Jantarový křížek.....	70
5.1.2.3.	Katorga.....	70
5.1.2.4.	Gombík.....	71
5.1.2.5.	Závěsek (?).....	74
5.1.3.	<i>Prsteny</i>	75
5.1.4.	<i>Výzbroj a výstroj</i>	76
5.1.4.1.	Meč.....	76
5.1.4.2.	Sekery.....	76
5.1.4.3.	Šípky.....	77
5.1.4.4.	Ostruhy.....	77
5.1.4.5.	Přezky, průvlečky a nákončí.....	81
5.1.4.6.	Tulejka.....	82
5.1.5.	<i>Předměty denní potřeby</i>	83
5.1.5.1.	Nože.....	83
5.1.5.2.	Ocílka.....	86
5.1.5.3.	Šídlo.....	86
5.1.5.4.	Nůžky.....	86
5.1.5.5.	Háček udice.....	87
5.1.6.	<i>Další předměty ve výbavě hrobů</i>	87
5.1.6.1.	Skořápky vejce.....	87
5.1.6.2.	Mince.....	87
5.1.6.3.	Přesleny.....	88
5.1.6.4.	Keramické nádoby.....	88
5.2.	NÁLEZY ZE ZÁSYPY HROBŮ A NÁLEZY VE VZTAHU K HROBU (DOKLADY SÍDLIŠTNÍCH AKTIVIT VE HŘBITOVNÍM HORIZONTU).....	89
6.	INTERPRETACE	92
6.1.	DOSAVADNÍ PŘEDSTAVA O VÝVOJI POHŘEBIŠTĚ.....	92
6.1.1.	<i>Tzv. „navážka“</i>	94
6.2.	ANALÝZA.....	98
6.2.1.	<i>Dvě (?) fáze pohřebiště</i>	99
6.2.2.	<i>Výbava a chronologické hodnocení</i>	100
6.2.3.	<i>Antropologická data</i>	102
6.2.4.	<i>Pohřby dětí ve starší fázi</i>	106
6.2.5.	<i>Pohřby dětí v destrukci kostela</i>	110
6.2.6.	<i>Struktura pohřebiště</i>	112
6.2.7.	<i>Úprava hrobů</i>	113
6.3.	KOMPARATIVNÍ POHLED.....	114
6.4.	ZHODNOCENÍ.....	118
7.	ZÁVĚR	121
8.	KATALOG HROBŮ	139
8.1.	NEZKOUMANÉ HROBY.....	321
8.2.	PŘEDMĚTY, CHARKTERU HROBOVÉ VÝBAVY, NALEZENÉ MIMO HROBOVÉ CELKY.....	139
9.	POUŽITÁ LITERATURA	326
10.	SEZNAM KONTEXTŮ	344
11.	SEZNAM NÁLEZŮ	368
12.	KOMBINAČNÍ TABULKA S NÁLEZY	392
13.	OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	393
13.1.	FOTODOKUMENTACE (<i>FOTO 1-288</i>).....	393
13.2.	PLÁNOVÁ DOKUMENTACE (<i>PLÁNY 1-38</i>).....	484
13.3.	UKÁZKA PÍSEMNÉ TERÉNNÍ DOKUMENTACE (<i>PLÁN 37</i>).....	504
13.4.	NÁLEZY (<i>TABULKA 1-22</i>).....	505
13.5.	ANALÝZA POHŘEBIŠTĚ (<i>OBR. 1-22</i>).....	527
13.6.	CELKOVÉ PLÁNY POHŘEBIŠTĚ.....	538

1. ÚVOD

Předložená diplomová práce si klade za cíl provést revizní analýzu pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou, které bylo v letech 1948-1953 a 1967-1973 systematicky zkoumáno R. Turkem. Nekropole sloužila pohřbívání příslušníků nobility, což dokazuje především její exponovaná poloha (uvnitř opevněného areálu), stejně jako řada předmětů svědčících o příslušnosti pohřbených ke společenské elitě. Další část pochovaných tvořily pravděpodobně skupiny, které byly na uvedenou elitu bezprostředně vázané. Zřejmě až v době fungování pohřebiště byl v místě založen kostel, okolo něhož se dále pohřbívalo. Jako celek nabízí lokalita pohled na proměny pohřebních zvyklostí v Čechách v průběhu raného středověku. Pohřbívání lze datovat přibližně od konce 9. století do 11. století.

Autor výzkumu své poznatky publikoval (*Turek 1967, tentýž 1978*) s cílem komplexního zpracování pohřebiště a interpretace nálezové situace. Úskalím této snahy bylo upozadění detailní analýzy jednotlivých nálezových celků (jako první bylo publikováno celkové hodnocení pohřebiště *Turek 1876* a teprve následně katalog hrobů *Turek 1978*). Publikované práce R. Turka v řadě ohledů nespĺňují kritéria kladená na moderní vyhodnocení. Tento fakt v mnoha ohledech ztěžuje orientaci v publikovaných závěrech. Významné pohřebiště, které se záhy po svém odkrytí dostalo do všeobecného povědomí odborníků, zůstává z tohoto důvodu v dnešních dnech těžko uchopitelné a zařaditelné do moderních syntéz.

V rámci nového zpracování jsem provedla komplexní revizi nálezového fondu pohřebiště a interpretaci nálezové situace. Výchozím bodem bylo nové vyhodnocení dochované terénní dokumentace (nálezové zprávy, fotografie, plány, sáčkovací seznamy). Významnou roli hrála identifikace hrobů na fotografiích. Již v přípravné fázi zpracování byly shledány nejednotnosti a nesrovnalosti mezi jednotlivými prameny. Z tohoto důvodu jsem provedla křížovou kontrolu dostupných materiálů. Vytvořen byl nový katalog hrobů, revidován byl také celkový plán pohřebiště. Získaná data byla zasazena do prostředí GIS. Fotograficky byly dokumentovány všechny dochované předměty, které souvisely s hroby.

Na základě dochované dokumentace jsem se snažila nově interpretovat nálezovou situaci a prostřednictvím hmotné kultury, pohřebního ritu i antropologických dat srovnat lokalitu se soudobými pohřebišti. Vymezila jsem dvě chronologické fáze pohřebiště (které přibližně odpovídají středohradištnímu a mladohradištnímu období), jež jsem následně

podrobila analýze. Výsledkem je hodnocení pohřebiště po stránce chronologické, prostorové i sociální.

2. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM HRADIŠTĚ V LIBICE NAD CIDLINOU

2.1. Výzkum před působením Rudolfa Turka

Raně středověké blatné hradiště v Libici nad Cidlinou patří, na rozdíl od řady jiných archeologicky významných míst, které byly objeveny až při archeologickém průzkumu, mezi lokality relativně hojně zmiňované v raně středověkých písemných pramenech. Do povědomí se dostala kvůli sv. Vojtěchu, synu Slavníka sídlícího na Libici. Jméno Libice „metropolis Lubic“ uvádí jako první kronikář Kosmas (*Kosmas I, 27 a 28,*), který toto místo jmenuje u příležitosti smrti Vojtěchova otce Slavníka a klade sem i události z 28. září 995, kdy měli být zástupci Slavníkova rodu, právě přítomní na Libici, vyvražděni. Sídlo Slavníka umísťuje na Libici i kronikář tř. Dalimil „Slavník ten v Libici dvorem sedíše“ (*Kronika tř. Dalimila, kap. 32, Nový – Sláma 1987, 334;* písemné prameny ke slavníkovské historii shrnuli *Nový – Sláma 1987; Sláma 1995; Sláma 2006;* naposledy *Mařík 2013*).

Mezi českými vzdělanci existovalo nepřetržitě povědomí o tom, že se v Libici nad Cidlinou nacházelo sídlo Slavníka a že je spojena s osobou sv. Vojtěcha. Jako známé a historicky významné místo se Libice také dočkala poměrně raného zájmu badatelů (souhrnně *Turek 1946*). První výraznější archeologické působení se pojí již s *F. Benešem (1868, 249-266)*. Ve stejném období se Libici z historického hlediska věnovali *W. W. Tomek (1858, 97-102)* a *H. Jireček (1863, 323-327)*. Ve své práci „Pravěk země české“ zmiňuje Libici také *J. E. Vocel (1868, 409-414)*.

Počátek soustavnějšího archeologického zájmu je spojen s *J. L. Píčem* a jeho badatelskou družinou (*Píč 1887-9a, 472-473; Píč 1887-9b, 668-669*). V Píčově družině působil také *J. Hellich*, který se následně lokalitě věnoval i sám (např. *Hellich 1905, 495, 498-499, 503-506*). Akropoli libického hradiště zkoumali jmenovaní badatelé zejména formou povrchových sběrů a drobných sondáží. Již *J. L. Píč* identifikoval na akropoli hradiště základy paláce z opuky a kostel (opukové rumiště uprostřed hradiště: *Píč 1889a, tentýž 1889b*). Zajímavé je, že *J. L. Píč* kostel rekonstruuje jako kruhovou stavbu, jejíž základy údajně identifikoval „*kruhový základ věže nebo kaple*“. Sakrální stavba na akropoli se již před svým odkrytím stala předmětem diskuze soudobých historiků umění (*Guth 1924-5, 170; Birnbaum 1926-7, 178-179*), v jejich podání byl kostel opět rekonstruován jako rotunda.

Hellichovy výzkumy měly především záchranný charakter, podstatněji působil především mimo areál hradiště a v předhradí (*Hellich 1892, týž 1897*; všechny Hellichovy aktivity ale nebyly autorem samým publikovány. Stručný souhrn dostupných Hellichových výsledků podává *R. Turek (1946, 31-63)*.

2.2. Výzkum Rudolfa Turka

Rudolf Turek se Libici systematicky věnoval již před započítím vlastního terénního výzkumu. V roce 1946 publikoval monografii ve které shrnul dosavadní bádání a vyhodnotil nálezy a poznatky J. L. Píče a J. Hellicha (*Turek 1946*).

Terénní výzkum Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště probíhal ve dvou výzkumných etapách: První v letech 1948 – 1953 a druhá v letech 1967 – 1973.¹ (*obr. 21*) Terénní práce si kladly za cíl odpovědět na řadu otázek, které byly shrnuty do dvou hlavních okruhů (*Turek 1950, 94*):

1. odkryv kostela (představitel dvorského prostředí)
2. průzkum běžného sídelního prostředí a opevnění hradiště

Začátek systematického výzkumu R. Turka byl plánován již na rok 1948, ale pro nedostatek pracovních sil proběhla jen drobná sondáž. Skutečný výzkum ve spolupráci Státního archeologického ústavu a Národního muzea v Praze začal až v roce 1949 (*Turek 1950, 94*).

Předmětem hlavního zájmu se v letech 1949 – 1951 stal především kostel a prostor kolem něho. Na základě výpovědi V. Vindušky st. (pamětníka výzkumu Píče a Hellicha), byla rozměřena obdélná plocha o rozměrech 17,5 x 40 m, která se rozkládala při severní straně cesty vedoucí přes hradiště². Takto vymezení prostor byl nejprve protnut dvěma pravoúhle položenými kontrolními sondami³. Cílem těchto sond bylo zachytit doklady základů stavby nebo dochovaných stěn, cíl se ale nepodařilo naplnit (pod slabou vrstvou hlíny bylo odkryto pouze kamenní bez zjevné struktury). V průběhu výzkumu byla

---

¹ Popis je zaměřen pouze na historii odkryvu pohřebiště a ploch, které s ním bezprostředně souvisely. O průběhu všech terénních prací na akropoli hradiště souhrnně pojednali například *Košta 2006, 664-667*; *Mařík – Košta 2010*; *Mařík – Košta 2012, 37-38*. Schémata zkoumaných ploch, publikovaná J. Maříkem a J. Koštou, ale v některých detailech neodpovídají skutečnosti. Například Pole III na Hlavní ploše výzkumu bylo vytyčeno již v roce 1949 společně s Polem I a II, v roce 1950 byly v tomto prostoru nalezeny hroby a některé z nich byly zkoumány, prostorem bylo vedeno sedm dílčích sond. Autoři schémat ale kladou průzkum této plochy až do roku 1951. Tzv. sonda západně od kostela byla kopána ve dvou letech. Východní část v roce 1970 a její západní rozšíření v roce 1971. Autoři ale tuto sondu kladou jen do roku 1970.

² Tato plocha byla položena nad základy kostela. Jedním z kritérií výběru tohoto místa byla jistě i opuková destrukce, která musela bít v místě sonda dobře patrná.

³ Sonda S-J o šířce 2,5 m vedla podél východní stěny pozdějšího kontrolního bloku. Sonda Z-V o šířce 2,5 m začínala 10 od jižního okraje výkopu (*NZ 1949-1953, 9*).

původně vytyčená plocha rozšířena ze západu o 19 x 30 m a v z východu o 13 x 28 m. Plocha tedy zahrnovala celou rozlohu rumiště.

Samotný kostel (nelezný převážně v negativu zdiva) byl odkryt již v roce 1949, plocha kolem něho byla označovaná jako Hlavní plocha⁴ a dále rozdělena na tři Pole (Pole I zaujímal střední část⁵; Pole II část západní⁶ a Pole III část východní⁷; obr 22)⁸. Za účelem detailnějšího průzkumu Hlavní plochy mimo vlastní kostel, bylo vytyčeno několik dílčích sond (sonda *a* severně od západního konce kostela; sondy *b-e* v jihozápadní části plochy a sonda *g* na jih od příční lodi chrámu, viz *plán 1*). Již v tomto roce výzkumu byly v opukové destrukci i mimo ni, a v sondách *b-d* nalezeny první hroby. Dětská kostička byla pravděpodobně nalezena i přímo na ploše kostela. (NZ 1949-1953, 9-40; poznatky z výzkumu z roku 1949 byly publikovány *Turek 1950*, 93-98). Celkem bylo v roce 1949 zkoumáno 26⁹ hrobů (viz *obr. 1*).

Sezóna 1950 měla prohloubit poznání nejbližší plochy kolem kostelní stavby a ověřit půdorys kostela zjištěný roku 1949. Mimo to byla zkoumána tzv. Severní sonda¹⁰ jdoucí severojižním směrem severně od kostela až k opevnění hradiště. Rozhraní Pole I a III a celé Pole III Hlavní plochy, byly i v tomto roce zkoumány pouze systémem menších sond (severní části uvedeného úseku: sondy *h* a *ch* severojižního směru v a sondy *i* a *j* západovýchodního směru; v jižní části uvedeného úseku: severojižní sonda *m*, kterou prořezávali západovýchodní sondy *k* a *l*¹¹; viz *plán 2*). V tomto úseku bylo zdokumentováno také několik hrobů, především těch, které ležely na území dílčích sond.

---

⁴ Názvy ploch a sond budou uváděny s záměrně s velkým písmenem, které odkazují k tomu, že jde o název plochy/sondy.

⁵ Východní část původně vytyčené plochy, tedy prostor ležící východně od kontrolního bloku.

⁶ Prostor západního rozšíření prvotně vyznačené plochy o rozměrech 19 x 30 m a západní část původní obdélníkové plochy, která z východu končila kontrolním blokem.

⁷ Prostor východního rozšíření prvotně vyznačené plochy o rozměrech 13 x 28 m.

⁸ Dělení na Pole I, II a III se v popisech kontextů objevuje až v průběhu roku 1950. Je možné, že se pojmenování ustálilo až v této době.

⁹ Uváděná data vycházejí z revizního zpracování pohřebiště a aktualizovaného katalogu (zařazen na závěr práce). Tato data se proto liší od údajů, které uvádí R. Turek.

¹⁰ R. Turek v době výzkumu ani později nestanovil jednotné pojmenování sond. Označení se v některých případech měnila (*Mařík – Košta 2012*, 37).

¹¹ Přesná lokalizace dílčích sond je vyznačena na plánu v Archeologických rozhledech z roku 1952 (*Turek 1952*, s. 491). Jde zřejmě o jediný do dneška dochovaný plán, na kterém jsou sondy vyznačeny. Poloha sond je v náleзовé zprávě popsána následujícím způsobem: „...při východním okraji výkopu byla založena 1,25metrová sonda severojižního směru /h/, s níž byla na rozhraní úseku I. a III., na výši východní části náhrobku [tj. hr. 73], založena rovnoběžně sonda od severu až skoro k náhrobku /ch/. Kolmo k sondě h byla založena v místech, kde se svrchu zmíněné rozhraní zdálo porušeno, založena třičtvrtěmetrová sonda i, jsoucí na výši roviny asi 1 m na východ od východní závěrové zdi kostela, a později 1,25 m severně od ní kratší metrová sonda j. Ve vzdálenosti 4 m od jižního okraje výkopu byla založena 1,4metrová sonda k, jdoucí až k závěrové zdi, těsně při jižním výkopu sonda l, o 1m kratší; kolmo k těmto sondám, ve vzdálenosti 6m od východního okraje výkopu, byla založena metrová sonda m, 10,5m dlouhá, jež seče obě předchozí sondy a jde až k jižnímu počátku rozhraní kamení a hlíny...“ (NZ 1949-1953, 58-59).

Mimo tyto hroby byly v roce 1950 zkoumány především hroby ležící mimo rozsah opukové destrukce (zejména v západní části Pole II a v jižním rozšíření Severní sondy) a hroby nacházející se na hranici destrukce a plochy bez opukové sutě. V severní části Pole II se výrazně jevila absence hrobů (NZ 1949-1953, 41-65/6, 231-242; poznatky z výzkumu z roku 1950 byly publikovány: *Turek 1951*, 191-192, 201-202, 218-219, 280-281, 289-290). Celkem bylo v roce 1950 prozkoumáno 38 hrobů (viz obr. 1).

Detailnější průzkum pohřebiště byl proveden až v roce 1951, kdy byl odkryt největší počet hrobů. Sezóna roku 1951 měla za cíl dokončit průzkum plochy bezprostředně sousedící s kostelem (Hlavní plocha, Pole I, II a III). Pro tyto účely byla odstraněna svrchní opuková suť a zkoumány byly situace pod ní. Výzkum probíhal souběžně na všech odkrytých plochách. Jižní část Pole II byla přitom zkoumána ve směru od západu k východu, severní část Pole II od severu k jihu a celé Pole III rovněž od severu k jihu). Mimo hroby byly dokumentovány také četné sídlištní situace. Na Poli III se dna hrobových jam nacházela především nad úrovní podloží (v tzv. navážkové vrstvě¹²), nebo se do něj mírně zahlubovala. Výraznější superpozice byly nalezeny jen v severní části na rozhraní Pole I a III. Naopak v jižní části Pole II bylo odkryto pohřebiště etážového charakteru, hroby byly neleženy v několikanásobných superpozicích a některé byly zahloubeny i hluboko do jílovitého podloží. Celá jihovýchodní část Pole II zřejmě nebyla, kvůli časovému tlaku na závěr sezóny 1951, kompletně prozkoumána (NZ 1949-1953, 67-171; poznatky z výzkumu z roku 1951 viz: (*Turek 1952*, 490-496, 503-504, 521, 553, 557). Celkem bylo v roce 1951 zkoumáno 217 hrobů (viz obr. 1).

Soustavný průzkum pohřebiště pokračoval ještě v roce 1952. Cílem této sezóny bylo mimo jiné definitivní dokončení výzkumu kostela a jeho bezprostředního okolí. Za tímto účelem byly otevřeny kontrolní bloky v jižní části Pole I¹³. Nově byly vytyčeny plochy jižně od kostela: Pole IV, které mělo za cíl prozkoumat pozůstatky zdiva nalezené již v roce 1950 (domnělý Slavníkovský palác) a západně od Pole IV položené Pole V, které mělo mapovat jižní průběh pohřebiště (umístěno bylo v jižním rozšíření kontrolního bloku). Od jihu na Pole V navazovala tzv. Jižní sonda, která šla severojižním směrem až k okraji akropole. Na Poli IV byly dokumentovány především stratigraficky mladší sídlištní situace, které byly v tomto úseku ponechány a zakonzervovány. Především celá SZ část Pole IV zůstala skryta jen na úroveň mladšího horizontu, průzkum plochy pod tímto horizontem byl proveden jen v některých místech a byly při něm nalezeny hroby. Téměř

---

¹² K definici tzv. navážkové vrstvy níže v textu.

¹³ Popis kontrolních bloků a jejich umístění je součástí ZN (NZ 1949-1953, 10).

úplná absence hrobů na poli IV může být z tohoto důvodu jen zdánlivá, protože jeho plocha nebyla kompletně zkoumána. Naopak Pole V bylo prozkoumáno téměř v celé své šíři až na podloží, bylo dokonce několikrát rozšiřováno. Vzhledem k nedostatku času nebyly zcela prozkoumány menší plochy v severní části pole V, R. Turek rovněž neodkryl některé hroby, jež výrazně přesahovaly hranice výzkumu (*Obr. 2, 22*). V rámci Pole V bylo zdokumentováno velké množství hrobů. Hroby byly nalezeny i v severní části Jižní sondy. (*NZ 1949-1953, 172-222*; poznatky z výzkumu z roku 1952 byly publikovány: *Turek 1953, 609-621, 632-635, 706-707, 715* – o pohřebišti především na str. 617-618). Celkem bylo v roce 1952 prozkoumáno 77 hrobů (*viz obr. 1*).

V roce 1953 byla zkoumána již jen malá část pohřebiště. Byla odkryta jižní část Pole I (od jihu přiléhající ke kostelu) a nově pojmenována jako Sonda C. V některých místech byla vytyčena v prostoru starších sond, které byly znovu otevřeny. Měl být proveden odkryv až na podloží, ale není zřejmé, v jakém rozsahu byla skutečně tato vize naplněna. Při této příležitosti bylo odkryto několik hrobů. Opětovným odkrytím a rozšířením části Jižní sondy byla vytvořena tzv. Sonda B, která dokumentovala jižní okraj pohřebiště. Další zkoumané plochy (jižní část Pole IV a sondy do opevnění hradiště) ležely již vně areálu studovaného pohřebiště (*NZ 1949-1953, 223-230*; poznatky z výzkumu z roku 1952 byly publikovány: *Turek 1954, 768, 785-787, 797-804, 834-835, 840-841*). Celkem bylo v roce 1953 zkoumáno 10 hrobů (*viz obr. 1*).

V druhé výzkumné etapě v letech 1967-1973 byla pohřebišti věnována jen minimální pozornost. Zkoumány byly především sídlištní situace.

V letech 1970 a 1971 byla v západovýchodním směru vytyčena tzv. Sonda západně od kostela. V roce 1970 byla odkryta její východní část, nazývaná R. Turkem Sonda v západním pokračování pohřebiště (*NZ 1970*) a v roce 1971 pak její západní prodloužení označované jako Západní pokračování sondy v západním pokračování pohřebiště (*NZ 1971*). Tato sonda měla za cíl zdokumentovat západní okraj pohřebiště. Její položení v západním prodloužení lodi kostela ale umožnilo zdokumentovat pouze rozsah mladší fáze pohřebiště, neboť severní okraj starší fáze pohřebiště nedosahoval do úrovně jmenované sondy. Celkem byly v roce 1970 prozkoumány dva hroby a v roce 1971 hroby tři (*viz obr. 1*).

Východní rozsah pohřebiště byl v roce 1973 dokumentován tzv. Sondou u brány, která navazovala na východní část Pole III. V této sondě již ale nebyl nalezen žádný hrob¹⁴ (NZ 1973b). Specifický ráz měla tzv. Sonda u kostela, později označená jako Sonda nápisových desek popřípadě Sonda nápisových stél. Jejím cílem byl detailní průzkum plochy, na které byly v roce 1953 nalezeny zlomky pískovcových desek s vyrytými latinskými písmeny (k tématu naposledy *Mařík - Roháček 2013*). Tato sonda byla vytyčena pod bývalým kontrolním blokem a z části v jihovýchodním úseku Pole II, tedy v místech, kde probíhal výzkum opakovaně již v letech 1951, 1952 a 1953. I přesto, že šlo o návrat do již zkoumaných míst, bylo zde nalezeno šest hluboko uložených hrobů (NZ 1973a; viz obr. 1).

Po skončení terénního výzkumu byly sestaveny nálezové zprávy z let 1967-1973.

2.2.1. Zpracování výzkumu

Již během první výzkumné etapy (1948-1953) publikoval R. Turek řadu informativních shrnutí terénních prací (*Turek 1950; tentýž 1951; tentýž 1952; tentýž 1953; tentýž 1954*). V mezidobí mezi oběma výzkumnými etapami uveřejnil R. Turek několik publikací, ve kterých podrobněji informuje o poznatcích z výzkumu hradiště v Libici nad Cidlinou. Formulovány jsou také první hypotézy (*Turek 1963; tentýž 1967; tentýž 1966-1968*). Zřejmě v této době vznikla také nálezová zpráva ze sezóny 1949-1953.

V šedesátých letech minulého století vychází první souhrnná práce o libickém hradišti (*Turek 1966-1968*, práce vyšla v několika jazykových mutacích). Další publikace byly vydány po ukončení druhé výzkumné etapy (1967-1973). Zpracováno bylo pohřebiště (*Turek 1976a*) a poté i katalog hrobů (*Turek 1978*). Publikována byla monografie o monumentálních stavbách na libickém hradišti (*Turek 1981a*) a další dílčí práce (*Turek 1982a; tentýž 1982b*). Lokalitě byla věnována také řada studií v odborných časopisech a sbornících (např. *Turek 1977, tentýž 1980; tentýž 1981b; tentýž 1985; tentýž. 1993*; spolu s J. Justovou a Háskovou: *Turek – Justová – Hásková 1981*).

Rudolf Turek se domníval, že počátek slovanského osídlení lokality lze datovat do konce 8. století (nález avarsko-slovanského nákončí a keramiky). Růst významu libického

---

¹⁴ Sonda byla široká jen 1,5m a byla vedena západovýchodním směrem. Pravděpodobnost, že budou objeveny hroby, byla proto menší, než kdyby sonda vedla napříč orientaci hrobových jam. Přesto je velmi pravděpodobné, že pohřebiště v tomto směru již výrazně nepokračovalo.

hradiště kladl do 9. století. V této době se na hradišti začínalo také pohřbívat¹⁵. Uvedenou fází hradiště měly reprezentovat hluboce zahloubené hroby s dřevěnou konstrukcí a honosnou výbavou umístěné v prostoru jihozápadně od (později postaveného) kostela. Hradiště bylo poměrně hustě osídleno (stavby kúlové konstrukce, zásobní jámy atd.).

Za mezník mezi první a druhou fází hradiště považoval R. Turek výraznou přestavbu charakterizovanou navážkovou vrstvou, která překryla starší situaci. Do této navážky byl postaven kostel s maltovou podlahou, příčnou lodí a dřevěným ochozem. Chrám měl být spojen se starší palácovou stavbou můstkem (dřevěná stavba s maltovými podlahami; pod pilířem můstku byl nalezen hrob s železnými kováními rakve údajně ze starší fáze hradiště). Kolem kostela pokračovalo pohřbívání. Mladší pohřebiště bylo oproti staršímu posunuto k severovýchodu. Tato fáze pohřebiště končí v Turkově interpretaci tragickou událostí z 28. září 995, při které došlo k požáru, dokládaném ožehnutými maltovými podlahami a oprýskanými okraji nápisových stél. Starší palác i kostel byly poničeny a kostel nebyl obnoven.

Nejmladší fáze hradiště byla podle R. Turka charakterizována mladší palácovou stavbou (dřevěnou na kamenné podezdívce), která byla postavena na téměř stejném místě jako první palácová stavba. Pohřbívání na pohřebišti mělo pokračovat i po zániku kostela. Tato fáze osídlení hradiště byla spojována s Vršovci. Hradiště mělo zaniknout někdy po roce 1130 (*Turek 1963; tentýž 1966-1968; tentýž 1967*).

2.3. Libice nad Cidlinou po Rudolfu Turkovi

Od roku 1974 provádí archeologické výzkumy v Libici nad Cidlinou archeologický ústav AV ČR. Jde o aktivity na předhradí a v aglomeraci hradiště, především záchranného charakteru. Vedoucím terénních prací byla až do roku 1997 J. Princová-Justová, od roku 1998 vede výzkumy J. Mařík. (*Princová – Mařík 2006, s. 656-657*). Dílčí práce publikovala také M. Beranová (*1985; táž 1998; táž 2000*). V letech 2008-2010 realizovali J. Mařík a J. Košta grantový projekt GA AV ČR (KJB800020803), jehož součástí bylo dokončení evidence nálezů, zpracování a digitalizace terénní dokumentace Rudolfa Turka a vytvoření digitální mapy. J. Mařík také v rámci tohoto projektu inicioval nedestruktivní výzkumy na samotném hradišti (*Křivánek – Mařík 2012, 67-70, 89-90*). Výstupem tohoto grantu byla „Archeologická mapa raně středověké Libice“ (*Mařík – Košta 2010*). V roce

---

¹⁵ Shrnuji opět pouze převážně závěry týkající se pohřebiště.

2011 J. Mařík také uskutečnil revizní archeologický průzkum výzkum kostela v Libici nad Cidlinou (*Mařík 2011*).

Na základě nálezů keramiky pražského typu byla revidována datace prvního osídlení na Libici¹⁶ (*Princová 2003*). Posunuta byla i datace vzniku hradiště do přelomu 9. – 10. století (*Princová – Mařík 2006, 654-655*). Libické aglomeraci byla věnována disertační práce J. Maříka (*2009*). Další důležité informace i hradišti přinesla i sondáž J. Maříka (*nepublikováno*)

Otázce Slavníkovců se po R. Tukovi věnoval J. *Sláma* (*1995; 2006*) a také M. *Lutovský* a Z. *Petráň* (*2004*).

---

¹⁶ Nálezy keramiky pražského typu evidoval již R. Turek. (*Turek – Justová – Hásková 1981; Turek 1985; Turek 1993*). Podrobnější poznatky o nejstarším osídlení ale publikuje až J. Princová-Justová.

3. METODIKA REVIZNÍHO ZPRACOVÁNÍ VÝZKUMU POHŘEBIŠTĚ NA AKROPOLI LIBICKÉHO HRADIŠTĚ

Východiskem revizního zpracování pohřebiště byla nová analýza dostupné terénní dokumentace (nálezové zprávy, fotografie, plány, sáčkovací seznamy). Zásadní význam měla identifikace hrobů na fotografiích a komparace získaných informací s ostatní dokumentací. Tento postup umožnil rekonstrukci nálezové situace. Již v přípravné fázi zpracování byly shledány nesrovnalosti mezi informacemi publikovanými R. Turkem a dokumentací i mezi jednotlivými složkami terénní dokumentace. Z tohoto důvodu byla nutná křížová revize dostupných pramenů.

3.1. Dokumentace a rekonstrukce postupu terénních prací

Podrobný popis průběhu výzkumu Rudolf Turek ve svých publikacích neuvádí a není důsledně popsán ani v nálezových zprávách. Pro pochopení celkové situace jsou ale tato data klíčová. Bez rekonstrukce postupu terénních prací by nebylo možné pochopení způsobu dokumentace a správné přiřazení dat i nálezů hrobům.

Průběh jednotlivých terénních postupů a odkryvů ploch lze poměrně věrně sledovat především skrze primární a s opatrností také sekundární dokumentaci.

3.1.1. Primární a sekundární dokumentace

Jako primární dokumentace jsou chápány ty druhy dokumentace, které vznikly přímo v průběhu výzkumu. Odrážejí průběh výzkumu a zpravidla nemohly být výrazněji měněny při pozdějším zpracování. Primární dokumentaci reprezentují především popisy kontextů¹⁷ (tj. sáčkovací seznamy), fotografická a plánová dokumentace. Původně k ní patřily také terénní poznámky, které byly později přepsány do nálezové zprávy; ve většině případů se ale tyto záznamy nedochovaly.

Sekundární dokumentaci představují nálezové zprávy. Nálezové zprávy vycházejí sice z popisu, který byl zaznamenáván zřejmě přímo v terénu v době výzkumu (terénní poznámky), ale při sestavení nálezové zprávy prošly tyto zápisy také prvními úpravami.

---

¹⁷ K jednotlivým termínům viz níže v textu.

3.1.1.1. Plánová dokumentace a terénní skici

Zkoumaná plocha hradiště byla v průběhu výzkumu rozdělena na jednotlivé úseky – Pole, které byly v některých případech děleny na menší sondy (postup vytyčování jednotlivých úseků viz kap. 2.2 *Výzkum Rudolfa Turka* v této práci). Tyto plochy byly samostatně dokumentovány. Rudolf Turek ale nevytvořil jednotné názvosloví sond. Naopak pojmenování se v průběhu výzkumu měnila. Nebyl také jednoznačně zaznamenán přesný rozsah sond ani to, zda byly vytyčené sondy prozkoumány v úplnosti a případně do jaké míry (viz např. *Mařík – Košta 2012, 37*; k opakovanému otevírání již zkoumaných sond např. *Mařík – Roháček 2013*). Dochovalo se celkem 353 plánů pocházejících z původní terénní dokumentace výzkumu (*Mařík – Košta 2012, 39*), nezanedbatelnou část tohoto souboru tvoří plány pohřebiště (výběr plánů týkajících se pohřebiště je zařazen v obrazových přílohách: 13.2. Plánová dokumentace)¹⁸.

Průběh celého výzkumu byl zřejmě kresebně dokumentován, nalezeny byly ale pouze terénní plány a skici pohřebiště z let 1951 (větší část), 1952, 1953, 1970, 1971 a 1973. Terénní plány sezón 1949 a 1950 se nezachovaly, byl však vytvořen celkový plán výzkumné sezóny 1949 (*plán 1*), sestavený druhotně z primárních plánů. Na tomto plánu je zanesena celková plocha výzkumu, dílčí zjišťovací sonda, plocha odkrytého kostela a také nalezené hroby a rozsah opukové destrukce. Součástí tohoto plánu jsou také výškové nivelace. Podobný celkový plán byl nejspíše vytvořen i pro sezónu roku 1950, do současnosti se ale nezachoval. O jeho existenci ale svědčí plánek pohřebiště (*plán 2*) publikovaný v roce 1952 v *Archeologických rozhledech* (*Turek 1952, obr. 242*), který je zřejmě jediným zachovaným podrobným plánem výzkumu roku 1950¹⁹. Od později publikovaných celkových plánů shrnujících celý výzkum se liší v několika podstatných detailech: na plánu jsou vyznačeny dílčí zjišťovací sondy roku 1950; detailně je také dokumentována severní část Pole II na Hlavní ploše; stejně jako hroby nalezené v roce 1950, které byly později znázorňovány schematicky (zakresleno je především kamenné obložení hrobů, jež se na pozdějších celkových plánech neobjevuje). Tento plán je důležitý také pro sezónu roku 1951, neboť jsou zde vyobrazeny hroby, které na dochovaných plánech i na terénních skicách chybí (např. hr. 216 a jiné²⁰).

Terénní dokumentace pohřebiště byla zpravidla prováděna na milimetrový papír v měřítku 1:50, popřípadě 1:20 (pouze v několika málo vybraných případech). Některé

¹⁸ Plány jsou uloženy v archivu Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea v Praze. Většina plánů byla digitalizována (viz *Mařík – Košta 2010*).

¹⁹ Plán dokumentuje výzkum pohřebiště v roce 1951, ale jako podklad je použit plán z roku 1950.

²⁰ Pravděpodobně byly nakresleny na nedochovaných plánech.

plány mají podobu skic, bez uvedení měřítka. Měřítka 1:50 neumožnilo zakreslení přílišných detailů, situace jsou proto v některých případech zaznamenány spíše schematicky. Nivelace hrobů se objevují častěji až v druhé výzkumné sezóně (1967-1973). Většina plánů proto vypovídá především o horizontálních vztazích hrobů, ale ne o výškových rozdílech v uložení (výjimkou jsou plány jihozápadní části Pole II na Hlavní ploše z roku 1951, z tohoto úseku se dochovaly dva plány dokumentující svrchní a spodní situaci této části pohřebiště. Tyto plány alespoň rámcově odrážejí vertikální stratigrafii pohřebiště).

3.1.1.2. Fotografická dokumentace

Terénní výzkum byl průběžně a podrobně fotograficky dokumentován. Z celkového fotografického fondu²¹ bylo vytríděno 495 negativů s hroby a značný počet pozitivů (k většině negativů byl nalezen pozitiv). Počet pozitivů, ke kterým se nepodařilo dohledat negativ, nepřekročil několik desítek (pozitivы nebyly soustavně evidovány). Fotografickou dokumentaci se nepodařilo dohledat pouze k roku 1970. Rozdílná je kvalita fotografií jednotlivých sezón (např. fotografie z roku 1973 nejsou zdaleka tak kvalitní jako fotodokumentace z roků předešlých).

Fotografický fond pohřebiště zahrnoval stovky fotografií hrobů, které nebyly opatřeny původním popisem (hroby nebyly přímo v terénu označeny a fotografie nebyly popsány ani po vyvolání). Tento nesmírně cenný dokumentační zdroj zůstal R. Turkem nezpracován, publikovány byly jen vybrané situace, většina fotografií ale nebyla nikdy použita. Fotografie představují důležitý autentický pramen pro revizi ostatní dokumentace a celkově východisko pro nové zhodnocení výzkumu. Z tohoto důvodu bylo potřeba identifikovat hroby na fotografiích.

Fotografovány byly jednak samostatně jednotlivé hroby, jednak širší pohledy na zkoumanou plochu. Skrze porovnání plánové dokumentace a fotografie (důležité byly zejména záběry na celou odkrytou plochu a rámcová představa o postupu výzkumu) byla postupně identifikována většina hrobů (výběr fotografií je součástí obrazových příloh: *13:1. Fotodokumentace*), celkem nebyla nalezena fotodokumentace pouze ke 35 hrobům. Určeno bylo navíc několik hrobů, které nebyly R. Turkem očíslovány a evidovány.

---

²¹ Fotografie jsou uloženy ve dvou sbírkách: v archivu Archeologického ústavu AV v Praze (255 popsáných negativů) a v archivu Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea (1186 negativů a 1167 pozitivních fotografií) (*Mařík – Košta 2012, 39*). Větší část fotografické dokumentace uložené v archivu Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea nebyla opatřena původním popisem.

V několika případech byly zjištěny podstatné nesrovnalosti mezi situací zachycenou na fotografii a skutečnostmi, které publikoval R. Turek (1978).

3.1.1.3. Kontexty

Zásadní význam pro revizní zpracování výzkumu mají dokumenty, které R. Turek označoval jako sáčkovací seznamy. K průběžným číslům (dále *kontextová čísla*), kterými byly v průběhu výzkumu označovány skupiny nálezů pocházející ze shodné nálezové situace, byl uváděn také její základní slovní popis (*kontext*). Vytvořen tak byl v podstatě soupis nálezových kontextů, které mají v některých případech hodnotu stratigrafických jednotek. Kontexty jsou údaje vztahující se k nálezům (tj. neexistuje kontext bez nálezů). V popisné části obsahují tyto kontexty zpravidla polohopisné určení nálezů, jejich vztah k sousedním kontextům a základní charakteristiku nálezové situace. Kvalita popisu kontextů je však v praxi značně rozkolísaná: jednotlivé zápisy se mění strukturou i počtem sledovaných jevů a značné odlišnosti jsou i v přesnosti jednotlivých záznamů (jako kontext je například popsán úzký prostor v hrobě, ale také několikametrový úsek na ploše výzkumu).

Každý záznam obsahuje své vlastní jedinečné číslo (*kontextové číslo*), popis nálezového kontextu a seznam druhů nálezů. Podle kontextových čísel a popisů kontextů lze stanovit průběh výzkumu a jeho chronologickou posloupnost. Vstupní podmínkou práce s kontexty je předpoklad, že byly zapisovány při odebírání předmětů v terénu, anebo jen s malým časovým odstupem. Při revizním zpracování pohřebiště nebyla nalezena žádná situace, která by této vstupní hypotéze odporovala²².

V současné době existují dva strojově psané svazky kontextů (pracovně označené jako „*knihy kontextů*“). Obě verze se v některých detailech liší. Rozdílnost vychází především z pozdějších úprav, které byly v některých případech zaznamenávány jen do jedné z knih kontextů. Pokud jde o vpisky do původních záznamů, jde ve vztahu k pohřebišti zejména o čísla hrobů, která byla ve velkém množství případů přiřazována se značným zpožděním. Během výzkumu bylo popsáno 6273 kontextů²³ (Marík – Košta 2012, 39). Z tohoto počtu jsem vytřídila 1214 kontextů, které se vztahují k hrobům a situaci na pohřebišti (viz příloha: 10. *Seznam kontextů*). Jako výchozí podklad byla použita

---

²² Jediný výraznější problém se zápisy kontextů spadá do konce sezóny 1952. Zřejmě těsně před skončením výzkumné sezóny byly odebrány nálezy a ostatky z několika hrobů v nejsevernější části Pole V. Těmto nálezům byla pravděpodobně přidělena kontextová čísla, která ale nebyla zaznamenána do knih kontextů. Následující rok byla stejná kontextová čísla přidělena novým nálezům.

²³ Kontextová čísla 1-6671, některá čísla nebyla přidělena.

upravená a digitalizovaná verze kontextů (*Mařík – Košta 2010*, rubrika „Seznamy kontextů a dislokační plány“). Digitalizovaná verze byla komparací s knihami kontextů upravena a rozšířena (digitalizovaný seznam například neobsahuje výčet druhů nálezů). Celkovou revizí prošlo přiřazení jednotlivých kontextů hrobovým celkům. Nově získaná data se v některých podstatných detailech liší od údajů v knihách kontextů, a to téměř výhradně od pozdějších vpisků do těchto knih. Příčinou největšího množství odlišností bylo chybné přiřazení kontextů jednotlivým hrobům, které vzniklo díky tomu, že byla značná část hrobů číslována zpětně. Z celkových 1214 kontextů vztahujících se k pohřebišti²⁴ se v 352 případech (tj. ve 29 % kontextů) liší určení revizního zpracování od původního určení se kterým pracoval R. Turek.

Kvůli měnící se kvalitě zápisů a nejednoznačnosti některých údajů byly sledovány kontexty skrze dvě hlavní kritéria: kontexty v přímém vztahu k hrobu (dále *kontext přiřazený hrobu*) a kontexty vztahující se k nejbližšímu okolí hrobu (dále *kontext ve vztahu k hrobu*). Kvůli značným problémům přímo v terénu stanovit rozsah a zásyp hrobových jam, byly mezi kontexty přiřazené hrobu řazeny ty kontexty, které popisují hrob, jeho zásyp a situaci nad hrobem (možný zásyp). Kontext ve vztahu k hrobu se vztahuje k situaci v okolí hrobu a pod hrobem (ve většině případů není možné rozhodnout zda kontext popisuje situaci přímo pod kostrou, anebo situaci vztahovanou k vybranému hrobu, která ale s hrobem již nesouvisí). Každý kontext byl mimo tato hlavní kritéria posuzován samostatně. Situace vyplývající z popisu kontextů byla ověřována podle fotodokumentace.

3.1.1.4. Terénní poznámky a nálezové zprávy

Z dochované dokumentace výzkumů na Libici se podařilo vytřídit dvě kompletní kopie nálezové zprávy z let 1949-1953 a část nálezových zpráv z let 1967-1973 (*Košta 2010*, 666). Pro potřeby revizního zpracování pohřebiště byl použit I. svazek, kopie 1 Nálezové zprávy z let 1949-1953 (dále *NZ 1949-1953*). Pro druhou výzkumnou sezónu (1967-1973) byly použity nálezové zprávy týkající se úseků, které souvisejí s pohřebištem a na kterých byly nalezeny hroby: Sonda v západním pokračování pohřebiště, r. 1970 (dále *NZ 1970*); Sonda v západním okraji pohřebiště a její západní pokračování, r. 1971 (dále *NZ 1971*) a Sonda při JZ rohu transeptu, r. 1973 (dále *NZ 1973a*).

---

²⁴ Tj. kontexty nálezů, které uvádí R. Turek; nově dohledané kontexty i kontexty, které s hroby bezprostředně nesouvisejí, ale byly zařazeny do databáze (např. vypovídají o širší nálezové situaci a podobně).

Popis nálezové situace přímo z doby výzkumu („terénní poznámky“, *plán 39*) se dochoval jen v omezeném množství. Tyto rukou psané záznamy byly ale pravděpodobně (víceméně doslovně) použity při tvorbě nálezové zprávy. Původní terénní poznámky byly nalezeny jen v několika málo případech. Do současnosti se zachovaly jen ty, které nebyly přepsány do nálezové zprávy (po přepsání do nálezové zprávy byly použité poznámky pravděpodobně skartovány). Mimo ně se zachovalo také několik archů strojově přepsaných terénních záznamů, zřejmě jakési přípravy nálezové zprávy. Ani tyto záznamy nebyly ve finální nálezové zprávě uvedeny.

Při sestavování nálezové zprávy došlo ale také k první interpretaci nálezové situace. Záznamy (pravděpodobně doslovně přepsané terénní poznámky) nejsou v některých případech řazeny chronologicky, spojovány jsou údaje, které spolu původně nesouvisely apod. Dodatečně jsou také do textu doplňována čísla hrobů, která v některých případech neodpovídají skutečnosti (ve většině případů jsou dopisována tužkou až dodatečně do hotové nálezové zprávy a některá jsou několikrát přepisována). Z těchto důvodů jsou nálezové zprávy chápány jako sekundární dokumentace.

Autorství terénních poznámek není zcela jednoznačné. Porovnáním písma R. Turka a písma na listech dochované terénní dokumentace se oba rukopisy jeví podobně. Je tedy možné, že autorem je sám R. Turek. Pro tuto možnost mluví například ručně psaný text vložený v Nálezové zprávě s údajem, že jde o „poznámky K. Vy...²⁵, výzkum 1951, po mém odchodu“ (*NZ 1949-1953*, pozn. ke str. 85/7). Tato poznámka by snad mohla značit, že pakliže byl R. Turek přítomen, pořizoval dokumentaci on sám. Pouze v momentě jeho nepřítomnosti dokumentoval situaci někdo jiný. Autor výše zmíněných (ale i jiných) terénních poznámek byl K. Vytiska, jeho zápisy použil R. Turek při tvorbě Nálezové zprávy. O tom svědčí například údaj ze strojově psaných záznamů (příprava nálezové zprávy), kde je popisována hnědá vrstva „jež probíhala podle údajů K. Vytisky i v černé hlíně /sám se pamatuji, že bylo hojně uhlíků v podobné vrstvičce i na dně lavorku severně střední části hrobu/...“ (*Poznámky k NZ 1949-1953 vložené do NZ 1967-1973*). Minimálně v některých případech tedy pořizoval dokumentaci již zmíněný K. Vytiska.

Podle ústního sdělení Jiřího Slámy a Jana Maříka²⁶ působil minimálně při výzkumu v 70. letech na Libici jako technik Eugen Ivanovič Pochitonov, ruský exulant a přítel R. Turka, který snad mohl být i autorem terénní dokumentace (podílel se i na řadě dalších Turkových archeologických akcí *Sklenář 2012*, 14). Autor poznámek však také pečlivě

---

²⁵ Jméno je špatně čitelné, pravděpodobně je autorem K. Vytiska.

²⁶ Oběma zmíněným tímto také děkuji za všestrannou pomoc.

zaznamenával anatomické údaje (velice přesně jsou uváděny polohy jednotlivých sebedrobnějších kostí, které jsou popisovány latinskými ekvivalenty, naopak přesnější popis celkové nálezové situace není v některých případech dostatečný), z tohoto důvodu mohl mít na autorství značný podíl i Karel Hajniš z Přírodovědné fakulty UK (krátce po skončení první výzkumné sezóny K. Hajniš také publikoval první antropologické studie *Hajniš 1956, tentýž 1964*)²⁷.

3.1.1.5. Ostatní dokumentace

Mimo uvedenou primární a sekundární dokumentaci byla při revizním zpracování použita další dochovaná dokumentace, především ve formě poznámek a dílčích záznamů Rudolfa Turka (psaných rukou a na stroji). Tyto poznámky byly pravděpodobně vytvořeny až při zpracování pohřebiště před jeho publikací a ve většině případů nepřinášejí nové informace. Z tohoto důvodu nebyla do revizního hodnocení pohřebiště zahrnuta.

Důležitým dokumentem nalezeným mezi poznámkami byl pracovní seznam kontextů s lidskými kostmi, které byly podrobeny antropologické analýze. Tento seznam umožnil revizi antropologických určení přiřazených jednotlivým hrobům (viz kap. 3.3. *Antropologické určení*).

3.1.1.6. Vztah k publikovaným závěrům R. Turka

Závěry a publikované práce R. Turka (zejména *Turek 1976; tentýž 1978*), byly při revizním zpracování používány pouze jako komparativní pramen. Využit byl celkový plán výzkumu publikovaný ve výroční zprávě z roku 1951 (*Turek 1952*).

K porovnání dat zjištěných při revizním zpracování s publikovanými závěry R. Turka došlo až na samotný závěr zpracování. V některých podstatných detailech se obě verze zpracování pohřebiště liší. Závěry R. Turka se tak do revizního zpracování výrazněji nepromítly, naopak veškerá dat uváděná R. Turkem prošla kritickým hodnocením.

3.1.2. Rekonstrukce postupu terénních prací

Zmapování průběhu výzkumu je důležitým krokem umožňujícím revizní zpracování pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou. Bez důkladné rekonstrukce terénních prací by nebylo možné správné přiřazení nálezů a dalších dat hrobovým celkům.

---

²⁷ Za konzultaci a pomoc a ochotu děkuji P. Velemínskému a H. Hanákové.

Sledovat průběh výzkumu umožňují zejména kontexty, které respektují relativní chronologii skrývání ploch i odkrývání hrobů, a také polohopisné údaje. Data vyplývající z kontextů byla revidována pomocí fotografií a plánů. Tímto způsobem vznikla rámcová představa o postupu terénních prací.

Terénní odkryv probíhal současně na několika místech. Plocha byla skrývána převážně po mechanických vrstvách. Ve značně nepřehledném terénu se často nepodařilo identifikovat hrobové jámy, takže byly hroby mnohdy rozpoznány až na základě nálezů kosterních pozůstatků. Zkoumané plochy měly být podle původního plánu nejspíše skryté na podloží, aby se tak zajistilo úplné prozkoumání vymezených sond. Z časových i jiných důvodů k tomu ale všude nedošlo. Nejnázornějším případem je tzv. Sonda nápisových stél (rok 1973) lokalizovaná v místě, které bylo již dříve opakovaně zkoumáno. V roce 1951 zde pobíhal odkryv pohřebiště, z časových důvodů nebyl ale celý úsek této plochy kompletně prozkoumán. V roce 1952 byl rozebrán kontrolní blok při jihozápadním nároží transeptu. Pozdější Sonda nápisových stél s uvedeným úsekem zřejmě bezprostředně sousedila, pakliže nebyla položena přímo na jeho ploše. V roce 1953 byla v místech Sondy nápisových stél vytyčena tzv. Sonda C, ale ani jejím odkryvem nebyl prostor vybrán kompletně. Při výzkumu Sondy nápisových stél v roce 1973 byly, v této již několikrát zkoumané ploše, v hluboké poloze opět nalezeny hroby.

Hrobové jámy byly spolehlivěji identifikovány v podloží, ale ani v místech, která byla podrobena průzkumu poměrně pečlivě, nemusely být nalezeny všechny hroby. Příkladem je nově identifikovaný hrob 298N. Hrob se nacházel pod mnohonásobnými superpozicemi pohřbů v jihozápadním rohu Pole II na Hlavní ploše. Byl nalezen až v samotném závěru výzkumné sezóny roku 1951 v místech, které bylo již detailně zkoumáno při odkrývání sousedních hrobů. Pravděpodobně byl objeven (náhodou?) při pracích souvisejících s opětovným zahazováním sondy po skončení výzkumných prací. Tento hrob byl tedy odkryt na prozkoumané ploše, kde by teoreticky žádné další hroby nalezeny být neměly.

Kosterní pozůstatky zůstávaly v hrobech pravděpodobně odkryté po delší dobu (důvod není zcela zřejmý, mohlo jím být například čekání na terénní fotodokumentaci, která probíhala nárazově, atd.). V některých případech byly již nalezené ostatky opětovně zakryty hlínou a ponechány v zemi do další výzkumné sezóny (např. hrob. 26 a další).

Důležitý je také postup skrývání v rámci jednotlivých sond a jejich rozšiřování (shrnutí postupu terénních prací viz kapitola 2.2. *Výzkum Rudolfa Turka* v této práci).

3.1.2.1. Identifikace hrobů

Zásadní význam pro možnosti revizního zpracování měla identifikace hrobů na fotografiích (tj. dokumentace, kterou R. Turek komplexně nevyužil, viz kap. 3.1.1.2 *Fotografická dokumentace* v této práci).

Identifikace hrobů probíhala tak, že situace zachycená na fotografii byla ukotvena prostorově (porovnání s plánovou terénní dokumentací) a časově (skrže hroby nalezené v okolí a ve vertikálně stratigrafických vztazích); rovněž bylo nutné využívat znalost postupu skrývání ploch. K identifikaci hrobů na fotografiích výrazně pomohly podrobné popisy polohy jednotlivých lidských kostí v hrobě, které jsou součástí Nálezových zpráv i publikovaného katalogu hrobů (*Turek 1978*) a které věrně zachycují pozorování učiněná v terénu. Propojení těchto dvou skupin dat umožnilo vytvořit ucelenější představu o hrobu na fotografii.

Fotografie spolu se znalostí postupu terénních prací umožnily detailní studium kontextů a jejich spolehlivé přiřazení hrobovým celkům (tj. přiřazení nálezů hrobům). Tyto vstupní informace také dovolily číst záznamy v Nálezových zprávách v jejich surové podobě, tedy bez ohledu na později uvedená čísla hrobů, a orientovat se pouze podle původního slovního označení²⁸. Taktéž bylo možno řadit zápisy v chronologicky správném pořadí. Někdy byla tato nová interpretace odlišná od pořadí zápisů v Nálezových zprávách. Data vztahující se k některým hrobům jsou v Nálezových zprávách například uváděna na dvou odlišných místech, v extrémních případech jsou oba zápisy označeny jiným číslem hrobu. Jindy byly spojovány záznamy týkající se dvou pohřbů pod popis jednoho hrobu atd. Bez možnosti srovnání dat uvedených v nálezových zprávách s fotografiemi by nikdy nebylo možné úplné pochopení zápisů. Fotografická dokumentace ale umožnila porozumět i zdánlivě nelogicky popsaným situacím.

Hrob byl za „identifikovaný“ označen až v momentě, kdy se shodovaly všechny výše uvedené prameny. V případě, že fotografická terénní dokumentace nebyla nalezena, byly identifikační možnosti omezené. Porovnán byl popis kontextů a plánové dokumentace a výsledek byl opět srovnán s nálezovou zprávou. Nově získaná data byla poté komparována s katalogem pohřebiště, který publikoval R. Turek (1978), v některých případech byly zjištěny odlišnosti (viz níže).

---

²⁸ Původnímu značení hrobů je věnována samostatná kapitola (kap. 3.1.2.1.1. *Značení hrobů* v této práci).

3.1.2.1.1. Značení hrobů

Kontexty a záznamy v Nálezové zprávě byly hrobům při revizním zpracování přiřazovány na základě původního označení hrobů (tj. slovní označení, popřípadě označení písmenem; viz dále v textu), které bylo provedeno vždy krátce po odkrytí konkrétního hrobu. Popisy v nálezové zprávě i kontexty byly opatřovány čísly hrobů teprve dodatečně, mnohdy po značné časové prodlevě, tato čísla proto v některých případech neodpovídají realitě. Charakter původního označení hrobu často vyžadoval ověření nálezové situace v širším okolí hrobového celku.

Při identifikaci hrobů bylo použito číslování, které zavedl Rudolf Turek (hroby 1-288). Účelem bylo snadné provázání závěrů vyplývajících z revizního zpracování s pracemi R. Turka (zejména katalogem hrobů *Turek 1978*). Problémem Turkova systému popisu hrobů je od samého začátku jeho nejednotnost. Nalezené hroby byly v době výzkumu označovány nejčastěji polohou (např. hrob 115: „úsek 2.2; hrob na východ od hluboké jamky při podélné jámě²⁹“; popřípadě byly uvedeny metrické údaje např. „hrob na 5. metru jižní sondy“ je hrob 268), vztahem k jinému hrobu. (např. „hrob jižně od hrobu 148“ je hrob 150) nebo, byla-li, výbavou hrobu (např. „hrob s jantarovým křížkem“ je hrob 159). Označení jednoho hrobu nebylo stálé a měnilo se podle nově odkrývaných situací (např. hrob 98a byl označen jako „hrob východně od hrobu 55“ a zároveň i jako „hrob se záušnicemi v jihozápadní části“). Uplatněním tohoto systému bylo nezřídka příčinou nejasností, např. oba hroby se sekerami (hr. 258 i 261a) byly označeny jako „hrob se sekyrou“. Polohopisná určení hrobů byla vždy vztahována ke stávající fázi odkryvu. Při dodatečném číslování hrobů na tento fakt nebyl brán zřetel, což zapříčinilo řadu chybných přiřazení nálezových kontextů ke hrobům.

Některé úseky byly značeny písmeny abecedy. Toto pojmenování se týkalo omezeného počtu hrobů v jižní části Pole II na Hlavní ploše. Poprvé byly písmeny A – J označeny mělce uložené hroby v západní části této plochy (A: hr. 108; B: hr.107?; C: hr.106; D: hr. 105, patrně jen 105a; E: hr.104; F: hr.102a; G: hr.98a; H: hr. 101; I: hr. 97; J: hr. 93). Systém písmen byl posléze na stejné části plochy použit znovu: písmeny A – P byly popsány hluboko uložené hroby nalezené především ve východní části Pole II (A: hr. později chybně označený jako 102c, nyní 298N; B: hr. 129; C: hr. 130; D: hr. 134; E: hr. 133; F: hr. 149; G: spodní hr. 135; H: hr. 136; I: hr. 128; J: nepodařilo se identifikovat; K: hr. 139; L: hr. 161; M: hr. 157; N: hr. 164; O: hr. 163; P: hr. 169).

---

²⁹ Popis kontextu 1796.

K číslování hrobů docházelo až zpětně po skončení výzkumu. Není zcela jasné s jakým časovým odstupem. Je pravděpodobné, že hroby z let 1949 a 1950 byly očíslovány již po konci sezóny, ve které byly nalezeny³⁰. Naopak hroby z let 1951, 1952 a 1953 byly nejspíše očíslovány později, snad až po ukončení první výzkumné etapy (1948 – 1953). Hroby zkoumané v roce 1953 (č. 212 – 214cN) mají nižší čísla než hroby nalezené na Poli V v roce 1952 (číselná řada začíná hrobem 227a). Cílem tohoto postupu číslování bylo zanesení „chronologického hlediska“ do číselné řady (*Turek 1976*, 251). Hroby mladší a mělké měly dostat čísla nižší než hroby starší a hluboké. V číslování byl také zohledněn rok výzkumu, tedy opět hroby zkoumané dříve měly mít čísla nižší než hroby nalezené v pozdějších sezónách. Dalším kritériem byla plocha, na které byl hrob nalezen: nižší čísla dostaly hroby na plochách blíže kostelu, vyššími byly označeny hroby na plochách odlehlejších. Čísla hrobů na pohřebišti tak odrážejí postup terénních prací, umístění hrobů i chronologickou představu Rudolfa Turka o vývoji pohřebiště. Úskalí této snahy tkví v samé podstatě tohoto systému. Úsilím dosáhnout dokonalosti v číslování docházelo k opakovanému přečíslovávání hrobů. Navíc při dodatečném číslování, mnohdy se značným odstupem od doby výzkumu, byly mnohé kontexty a údaje přiřazeny jiným hrobům, než kterým patřily³¹.

K číslování hrobů bylo použito římských číslic. Vzhledem k velkému počtu hrobů byl ale tento systém nepraktický a při zapisování poměrně složitých cifer označujících vysoké číselné hodnoty docházelo k častým přepisům. Pro publikaci pohřebiště použil R. Turek tedy již systém čísel arabských (*Turek 1978*). Omyly při prepisech římských číslic byly rovněž jednou z příčin chybného přiřazení kontextů k jednotlivým hrobům.

V některých případech nebylo přiděleno jedno číslo jedinému hrobu, ale celé skupině hrobů. K těmto případům docházelo především při superpozicích dvou a více pohřbů (ukázkovým příkladem jsou především hroby 102, 104 a 105: v případě celku 102 bylo stejným číslem označeno celkem pět jedinců, číslice 105 označovala dokonce šest jedinců).

---

³⁰ V dokumentaci se tyto hroby objevují označené číslem psaným strojově, v seznamu kontextů z roku 1951 jsou některé kontexty vztahovány k číselně označeným hrobům předešlých sezón.

³¹ Čísla 1 – 210 se vztahují k severní a střední části pohřebiště. Čísla nižší jsou přiřazována hrobům nejmladším a výše uloženým ve směru od severu k jihu na jednotlivých úsecích plochy (přičemž čísla na jednotlivých úsecích byly přidělována ve směru od západu k východu). Po očíslování hrobů nejmladších byly očíslovány hroby uložené hlouběji, ve třetí fázi číslování byly označeny hroby uložené nejhlouběji. Výjimku tohoto systému tvoří čísla 1 – 11, které označují hroby v nejsevernější části pohřebiště. Čísla 12 – 20 značí hroby povrchově uložené při západní stěně kostela a čísla 21 – 28 jsou přiřazena hrobům při jižní stěně kostela. Soustavnější číslování začíná až hrobem s číslem 38. Čísla 211 – 214b a 271 – 277 patří hlubší situaci při jižní stěně kostela. Hrobům ležícím západně od těchto pohřbů byla přidělena čísla 215 – 223. Čísla 225 – 271 patří jihozápadnímu a nejstaršímu úseku pohřebiště. Čísla 278 – 280 náležejí rozptýleným pohřbům v jižní části východního úseku. Hroby v sondách v Západním obvodu pohřebiště byly označeny čísly 281 – 287. Čísla 224 a 288 byla přidělena povrchovým nálezům lidských kostí (*Turek 1976*, 251).

K těmto situacím docházelo právě kvůli (výše popsanému) zpětnému číslování hrobů až po skončení výzkumu. Ve většině případů šlo o hroby nalezené v situacích, které nebyly zcela přehledné (např. několikanásobné superpozice). V těchto případech byly jednotlivé pohřby značeny číslem a písmenem (např. 102a, 102b, 102c a dále). Číslo pak značí příslušnost ke skupině hrobů a písmeno konkrétní pohřeb.

Stejným číslem byly ale v některých případech označeny i hroby, které nebyly nalezeny v superpozici (např. hroby 55a, 55b a 55c – tři samostatné pohřby označené stejným číslem, nalezeny byly sice blízko sebe, ale bez vzájemného překryvu).

Značení hrobů slovním popisem, které bylo relativně přehledné v letech 1949 a 1950 (omezený počet hrobů, bez složitějších superpozic), se ukázalo jako zcela nepraktické při dalších výzkumných sezónách. Především v roce 1951, při odkrývání velkého množství pohřbů ve stratigraficky složitých situacích, bylo pouhé slovní označení nedostačující. A jako velmi problematický se tento systém značení projevil při dodatečném číslování hrobů (např. při zpětném číslování bez detailních znalosti způsobu terénních prací bylo v některých případech nalezeno několik hrobů, které splňovaly dané kritérium). Je ovšem pochopitelné, že v roce 1951 byl na značení hrobů aplikován stejný osvědčený způsob, který vyhovoval v letech předešlých (teprve v průběhu výzkumu roku 1951 je patrná snaha zavést jednodušší značení – písmeny). Zarážející však je, že systém slovního popisu byl, i po zkušenosti z roku 1951, aplikován při výzkumu v roce 1952 a v dalších letech.

3.1.2.1.2. Hroby nové a odlišné

Revizní zpracování přineslo v některých případech nové poznání nálezové situace, odlišné od prací R. Turka. Jedním ze zásadních zjištění byla identifikace hrobů, které nebyly R. Turkem očíslovány. Ve většině případů šlo o hroby dětské nalezené ve svrchních vrstvách, nově byly ale identifikovány i další pohřby (např. hluboko uložený hrob 298N). Nové hroby byly nalezeny především na Poli II a Poli V. Speciální skupinu tvoří hroby nezkoumané, které R. Turek při zpracování pohřebiště neuváděl (čísla 312N-316N, celkem pět možných hrobů).

Většina nových hrobů byla rozpoznána na fotodokumentaci a následně byly k většině těchto hrobů dohledány i údaje v nálezové zprávě a kontexty. Pakliže nebyla nalezena některá část dokumentace, byl hrob definován na základě dokumentace ostatní. Pohřbům byla přiřazena nová čísla (hroby 289N-316N), plynule navazující na řadu R. *Turka* (1978).

Nové hroby byly pro odlišení označeny velkým písmenem „N“ (= nový hrob), které je umístěno za číslo (např. hr. 289N).

V některých případech není nálezová situace nových hrobů zcela čitelná, nová čísla byla přidělena i hrobům pravděpodobným. Patří mezi ně nezkoumané či nedokumentované objekty, které lze s velkou mírou pravděpodobnosti považovat za hroby (např. hrob 301N³²). Čísla přidělená těmto pravděpodobným hrobovým celkům upozorňují na možnou existenci dalších hrobů, které ale nebyly důkladně prozkoumány. Nové zpracování mělo za cíl přiblížit se co nejvíce původní nálezové situaci.

V případě, že bylo možné provázat nově identifikované hroby s některými popisy v Nálezových zprávách, bylo těmto hrobům ponecháno číslo uvedené v původní dokumentaci a za toto číslo bylo připojeno písmeno N (např. hr. 161N). Drobné nesrovnalosti (např. nesprávně uvedené nálezy) jsou komentovány v katalogu v oddělení „Komentář“, číslo hrobu ale zůstalo beze změny. Celkem bylo nové číslo přiděleno 40 pohřbům.

3.1.2.1.3. Hroby zrušené

Při srovnání dat získaných revizním zpracováním terénní dokumentace s katalogem pohřebiště publikovaným R. Turkem (1978) byly v uvedeném katalogu zjištěny některé hroby, pro jejichž existenci nebylo nalezeno opodstatnění. Tyto hroby nebyly ve většině případů rozpoznány na fotografiích a nepodařilo se k nim dohledat žádný kontext, popřípadě zmínku v nálezové zprávě.

Některé z hrobů byly R. Turkem uměle vytvořeny na základě antropologického rozboru. Dělo se tak v případě, že lidské kosti nalezené na ploše výzkumu byly antropologicky určeny. Na základě výsledků antropologického rozboru byl následně „vytvořen“ hrob nový³³ (např. 226x). Samotné antropologické určení nebylo při revizním zpracování považováno za určující kritérium existence hrobu. Mohlo se totiž jednat o solitérní části lidských ostatků pocházející z rozrušených hrobů, rozptýlené v mladších situacích. Tyto hroby byly označeny malým písmenem „x“ (např. 61x) a byly vyřazeny z analýzy. Číslo hrobu nebylo přiděleno žádnému dalšímu pohřbu. Celkem bylo vyřazeno ze zpracování 32 jedinců.

---

³² Jednalo se o fragmenty dlouhých kostí nalezené ve tmavěji zbarvené vrstvě, které zasahovaly pod tutěž podezdívku, pod kterou byl nalezen i hrob 256. Hrob 301N ale nebyl detailněji zkoumán; nalezené kosti mohou představovat nezkoumaný hrob, anebo jen zlomky kostí nalezené v sídlištní situaci.

³³ Například tím způsobem, že pro popis hrobu byly použity údaje z popisu kontextu a antropologická data.

3.1.2.1.4. Jedinci v zásypech hrobů

V zásypech některých hrobů byly nalezeny kosti dalších jedinců, pocházející pravděpodobně z rozrušených starších hrobů. Některé lidské kosti ze zásypů hrobů byly také antropologicky určeny. Antropologicky určeným jedincům ze zásypů bylo přiděleno číslo hrobu, ve kterém se nacházeli, a toto číslo bylo označeno malým písmenem „x“ (značícím jedince, kteří nebyli zařazeni do podrobné analýzy pohřebiště, např. hr. 81x). Kostí těchto dalších jedinců se do zásypu hrobových jam pravděpodobně dostaly s větší nebo menší mírou náhody. S pohřbem, ve kterém byly nalezeny, nemusí nijak souviset. Celkem bylo identifikováno 44 antropologicky určených jedinců, jejichž kosti byly nalezeny v zásypech jiných hrobů (*Obr. 4*).

Specifickou skupinou jsou záměrná deponia kostí. O záměrném uložení lidských kostí (vždy přemístěných a zpravidla uložených v neanatomické poloze) do hrobové jámy mladšího hrobu, můžeme na libickém pohřebišti mluvit v 9 případech. Deponia byla označena číslem hrobu, do kterého byla uložena, bez označení „x“ (např. 110b) a tyto (ve všech případech) antropologicky určené jedinci jsou započítáni do analýzy pohřebiště.

Na ploše výzkumu (bez vztahu k hrobům) byly nalezeny další lidské kosti (viz *Hanáková 1969*; sekundárně přemístěným lidským kostem se věnovala *K. Tomková 2003*, 393-596). Tyto kosti ale nebyly soustavně evidovány. Není zcela zřejmé, zda měla H. Hanáková k dispozici všechny kosterní materiál z výzkumu nebo jen výběr³⁴.

3.1.2.2. Revize celkového plánu pohřebiště

Revize celkového plánu probíhala zároveň s identifikací hrobů. V novém celkovém plánu (viz *13.6. Celkový plán pohřebiště*) jsou zohledněny závěry vyplývající z celkové revize pohřebiště, jsou zde umístěny hroby nové, podařilo-li se přesně určit jejich původní polohu, a vymazány hroby zrušené. Upravena byla také poloha některých hrobů. Nová celková mapa pohřebiště se tak v řadě detailů liší od plánů, které publikoval R. Turek.

---

³⁴ V seznamu kontextů byly evidovány kontexty s lidskými kostmi, které ale nebyly uvedeny v antropologickém seznamu. Je ale možné, že bylo při antropologickém zpracování zjištěno, že se nejedná o lidské kosti.

3.2. Nálezový fond

Nálezy z Libici nad Cidlinou byly v době výzkumu zaznamenávány kontextových knih, označovaných R. Turkem jako sáčkovací seznamy (viz kapitola *kontext*³⁵). Správné přiřazení nálezů hrobům tak závisí na správném přiřazení kontextů. Hrob byl v kontextových knihách původně definován slovním popisem (viz kapitola *značení hrobů*), k číslování hrobů docházelo až s jistým časovým odstupem od výzkumu.

Při přidělování kontextů hrobům³⁶ (po skončení výzkumu a před publikací pohřebiště R. Turkem) ale v některých případech nebyl brán zřetel na širší nálezové okolnosti a měnící se terénní označení hrobů. V důsledku toho byly některé kontexty přiděleny hrobům, kterým nepatří (ve většině případů jsou čísla hrobů do seznamů dopisována dodatečně tužkou). Přiřazení kontextů hrobům bylo následně několikrát opravováno (čísla jsou škrtnaná a přepisovaná). Na přidělování kontextů se negativně projevilo také přečíslovávání hrobů (u některých kontextů nebyla stará čísla hrobů opravena na nová³⁷).

Při revizním zpracování jsem kontexty přidělovala hrobům na základě původního slovního popisu (popřípadě značení písmenem) a vztahu k sousedním kontextům (relativně chronologický vztah kontextů). Podstatná byla také znalost postupu skrývání ploch a rozšiřování sond. Zjištěná situace byla následně srovnávána s fotografiemi. Tímto postupem bylo evidováno 1214 kontextů vztahujících se k pohřebišti³⁸ a ve 352 případech (tj. 29% kontextů) se určení revizního zpracování liší od původního určení, se kterým pracoval R. Turek. Kontexty byly dále děleny na ty, které se přímo vztahují ke hrobu nebo jeho zásypu (*kontext připsaný hrobu*) a kontexty které se váží k okolí hrobu (*kontext ve vztahu k hrobu*; podrobněji viz kap. 3.1.1.3. *Kontexty*). Nálezy z kontextů připsaných hrobu byly ještě děleny na nálezy patřící k výbavě hrobu (v katalogu *nálezy – výbava*) a nálezy ze zásypu hrobů (v katalogu *nálezy – zásyp*)³⁹. Nálezy z kontextů ve vztahu k hrobu představují skupinu spíše informativního charakteru (v katalogu *nálezy ve vztahu k hrobu*). Všechny nálezy jsou uvedeny v tabulce (*11. Seznam nálezů*⁴⁰).

³⁵ Každý záznam obsahuje jedinečné číslo (*kontextové číslo*), popis – nálezový kontext a uvedené nálezy.

³⁶ Na zpracování se nejspíše podíleli, mimo R. Turka, i další lidé.

³⁷ Např. čísla hrobů 109-114 byla později přeznačena na 115-120 (čísla „zvětšena“ o 6), v seznamu jsou nová čísla opravena jen u některých kontextů, u některých navíc došlo k chybnému připočtení. Např. kontexty 1963-1966 a další.

³⁸ Tj. kontexty nálezů, které uvádí R. Turek; nově dohledané kontexty i kontexty, které s hroby bezprostředně nesouvisí, ale byly zařazeny do databáze (např. vypovídají o širší nálezové situaci a podobně).

³⁹ Kritéria přidělení jednotlivých předmětů k výbavě, zásypu nebo vztahu k hrobu jsou vysvětleny v kap. 5. *Charakteristika pohřebiště – představení hmotné kultury*.

⁴⁰ Tabulka s nálezy obsahuje souhrn dat. Uvedeny jsou zde také všechny nálezy, které uvádí R. Turek (1978). a nově dohledané nálezy. Vybrány byly vždy všechny nálezy patřící vybraným kontextům. Kontextová čísla byla dohledána i k nálezům z katalogu R. Turka a k těmto kontextům byly dohledány všechny další nálezy

Ke 1214 kontextům se podařilo dohledat celkem 1301⁴¹ inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel nálezů (intervalů čísel patří především keramickým střepům⁴²).

R. Turek (1978) uvádí 612 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel (popřípadě nálezů, u kterých nebylo uvedeno inventární číslo⁴³). Při revizním zpracování bylo zjištěno, že 94 inventárních čísel (z Turkových 612) náleží kontextům, které s hroby nesouvisí. Tyto předměty jsem vyřadila z hodnocení v rámci analýzy nálezového fondu, (zůstala ale součástí databáze). Ke všem předmětům, které uvádí *R. Turek (1978)* byly dohledány kontexty. K těmto kontextům byly následně nalezeny všechny předměty, které jsou dnes pod nimi evidovány.

Do seznamu nálezů jsem zařadila také 105 inventárních čísel nebo jejich intervalů, které nepatří hrobům. Jde o nálezy ze stejných kontextů jako 94 inventárních čísel, které *R. Turek* řadil ke hrobům, ale při revizním zpracování bylo vyhodnoceno, že s hroby nesouvisí. *R. Turek* tyto (nově dohledané) nálezy neuvádí a nebyly přiřazeny hrobům ani při revizním zpracování. V seznamu jsou uvedeny z toho důvodu, že dokumentují způsob zpracování výzkumu *R. Turkem* (např. výběr pouze některých předmětů z daného kontextu). Mezi těchto 105 inventárních čísel jsem zařadila také nálezy z kontextů patřících zrušeným hrobům a dále nálezy u kterých *R. Turek* neuvedl inventární číslo.

Z celkových 1301 položek patří 1102 inventárních čísel nebo jejich intervalů hrobům.

Mezi celkovými 1102 položkami, které patří hrobům, je 518 inventárních čísel nálezů nebo jejich intervalů, které uvádí i *R. Turek (1978)*. 129 z nich však bylo přiřazeno jiným hrobům, než uvádí *R. Turek (1978)*. Ve 389 případech bylo při revizním zpracování přiřazeno inventární číslo stejnému hrobu, jako je uvedeno v katalogu *R. Turka (1978)*.

Nově bylo dohledáno celkem 584 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel předmětů, které byly objeveny v souvislosti s hroby pohřebiště na akropoli libického

---

patřící ke stejným kontextům (tj. i ty které *R. Turek* neuvedl). V seznamu jsou tak uvedeny i ty nálezy, které nepatří hrobům (ve většině případů jde o nálezy patřící ke stejným kontextům jako jiné nálezy uvedené *R. Turkem*).

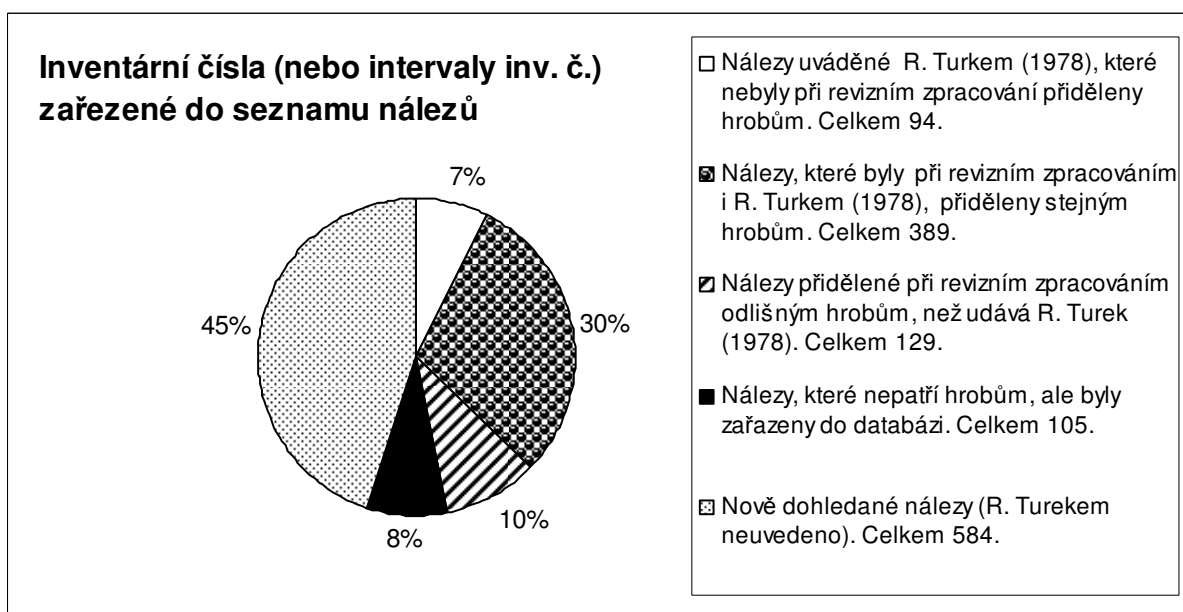
⁴¹ Do výběru nebyly zahrnuty lidské kosti, které jsou uloženy v depozitáři Antropologického oddělení Národního muzea.

⁴² Každému typickému keramickému střepu bylo přiděleno jedinečné inventární číslo. Pro potřeby revizního zpracování jsou keramické střepy z jednoho kontextu, jejichž inventární čísla jsou posloupná, uváděny jako interval inventárních čísel s rozsahem od – do. V některých případech jsou ale jako interval čísel uváděny i předměty jiné. Skutečný počet inventárních čísel bude ve skutečnosti vyšší než je číslo 1301

⁴³ U některých předmětů vypsanych v katalogu *R. Turka (1978)* nebyla uvedena inventární čísla. Tyto předměty jsem zahrnula do evidence. Neuvedení inventárního čísla však znemožňuje další hodnocení, proto musely být tyto nálezy vyřazeny z analýzy.

hradiště. Tato čísla nebyla v katalogu *R. Turka (1978)* uvedena (situace je shrnuta v *grafu 1*).

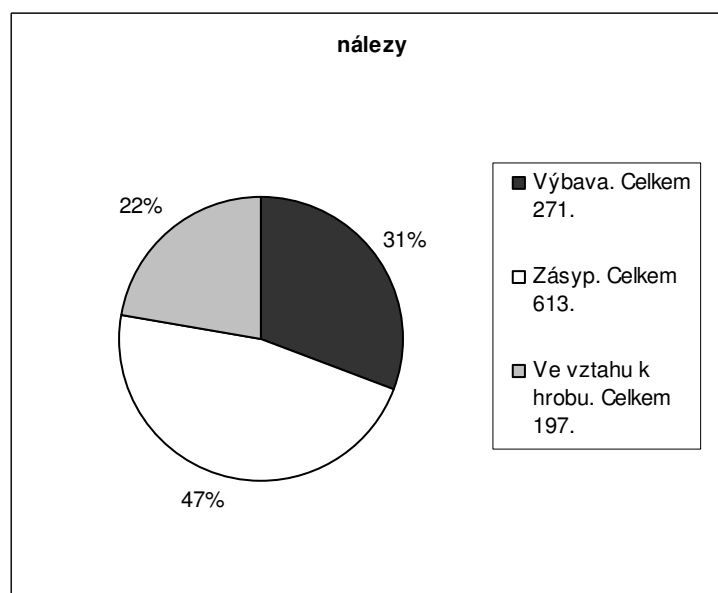
Graf 1. Hodnocení všech inventárních čísel a intervalů inventárních čísel zařazených do seznamu nálezů

Z celkových 1102 inventárních čísel, nebo intervalů inventárních čísel patřících hrobům (viz výše) bylo důkladněji analyzováno 1081 inventárních čísel. Mezi tyto nálezy jsem zahrнула pouze ty předměty, které šlo přiřadit ke konkrétnímu hrobu⁴⁴.

Z celkových 1081 analyzovaných inventárních čísel uvádí R. Turek (1978) 514. Z tohoto počtu bylo 139 inventárních čísel, nebo intervalů inventárních čísel při revizním zpracování přiřazeno jiným hrobům, než uvádí R. Turek. Nově bylo navíc dohledáno 567 inventárních čísel nebo jejich intervalů, které R. Turek (1978) nezmínil vůbec.

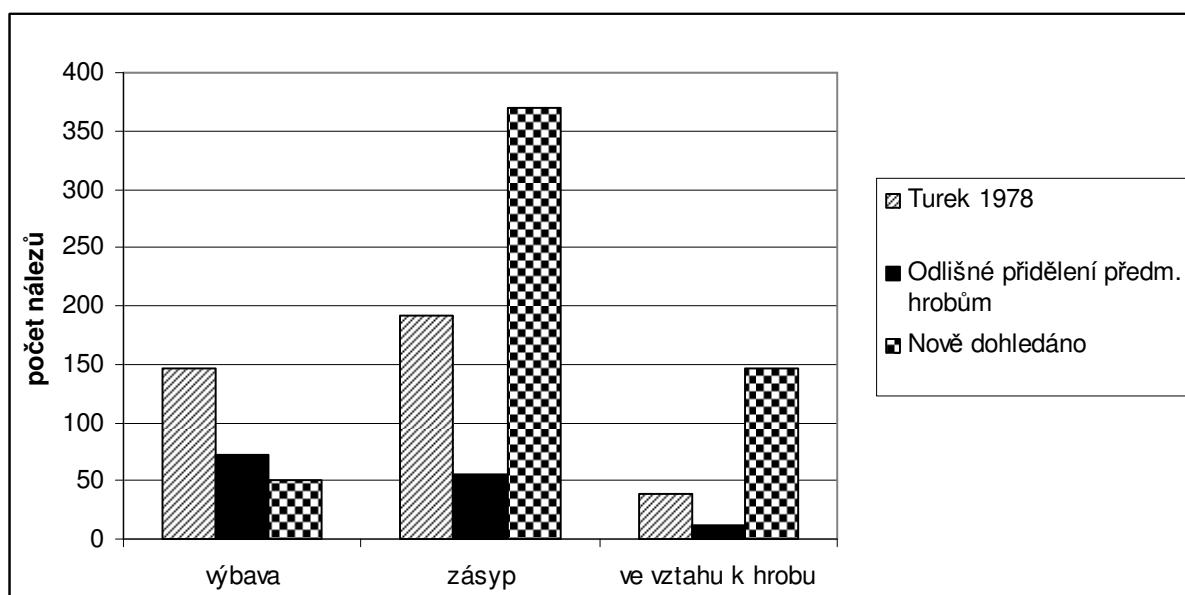
Z celkového počtu 1081 analyzovaných inventárních čísel náleží 271 inventárních čísel výbavě hrobů (celkem 31%), 613 inventárních čísel předmětům ze zásypu hrobů (47%) a 197 (22%) nálezům ve vztahu k hrobu (*Graf 2; Obr. 3*).

⁴⁴ Některé kontexty, které zjevně patří hrobům (kontext je například popsán jako „hrob“), se nepodařilo přidělit konkrétnímu pohřbu. Tyto kontexty byly označeny jako „hrob“ bez udání konkrétního čísla. Kvůli zmíněným nejasnostem, ale s nálezy nebylo možno objektivně pracovat.

Graf 2. Zastoupení předmětů patřících konkrétním hrobům v jednotlivých skupinách nálezů.

Největší počet nově dohledných předmětů patří kategorii zásyp hrobu (*Graf 3*, přesná čísla viz *Tab. 1*). Tento fakt odráží skutečnost, že se při prvotním zpracování pohřebiště (před publikací R. Turka) některé kontexty nepodařilo přidělit konkrétním hrobovým celkům. Velké procento těchto nepřidělených kontextů patřilo právě zásypům hrobů. Při revizním zpracování se většinu těchto kontextů podařilo správně identifikovat. Nově bylo ke kategorii zásyp dohledáno 369 inventárních čísel nebo jejich intervalů (60% ze všech nálezů patřících do kategorie zásyp). 55 inventárních čísel (9% ze všech nálezů patřících do kategorie zásyp) bylo přiděleno jiným hrobům, než uvádí R. Turek (1978). Většinu nálezů patřících zásypu hrobů představují keramické střepy (454 inventárních čísel nebo jejich intervalů; 74% ze všech nálezů patřících do kategorie zásyp)

Graf 3. Poměry nově dohledaných předmětů ve vztahu k závěrům R. Turka (1978). První sloupce zobrazují předměty které uvádí R. Turek. Druhé předměty, které byly při revizním zpracování přiděleny jiným hrobům. Třetí sloupce zobrazují nově dohledné předměty. Data vycházejí z tabulky 1.

Nejdůležitější je kategorie výbava. Celkem bylo evidováno 270 inventárních čísel patřících výbavě hrobů. Většinu předmětů uvádí i R. Turek (1978; celkem 219 inventárních čísel). Při revizním zpracování bylo ale z tohoto počtu 72 inventárních čísel (celkem 27% z celkového počtu nálezů patřících k výbavě hrobů) přiřazeno jiným hrobům, než uvádí R. Turek (1978). Nově bylo navíc dohledáno 51 inventárních čísel (celkem 19% z celkového počtu nálezů patřících k výbavě hrobů), které R. Turek (1978) neuvádí.

Nejmenší vypovídací hodnotu má kategorie předmětů ve vztahu k hrobu. Odráží spíše představy o důležitosti či nedůležitosti kontextů, které definují nejbližší okolí hrobu (kontexty stratigraficky významné, pravděpodobný zásyp hrobů s nezřetelnou hranicí hrobové jámy atd.). Nově jsem do této kategorie zařadila 147 inventárních čísel (75% ze všech nálezů ve vztahu k hrobu).

	výbava	zásyp	ve vztahu k hrobu	celkem
Předměty přiřazené stejným hrobům, jako uvádí R. Turek (1978)	147	190	38	375
Předměty přiřazené jiným hrobům, než uvádí R. Turek (1978)	72	55	12	139
Nově dohledané předměty	51	369	147	567
Celkem	270	614	197	1081

Tabulka 1. Počty nově dohledaných nálezů ve vztahu k závěrům R. Turka (1978). Poslední řádek udává počet předmětů, které byly při revizním zpracování přiřazeny k jiným hrobům, než udává R. Turek (1978). Viz graf 3.

Největší chybovost při práci s nálezy při přípravě publikace R. Turka byla způsobena nesprávným přidělením kontextů hrobům. Ve většině případů šlo o nesprávné pochopení náleзовé situace v rámci jedné plochy. V těchto případech byly nálezy přiděleny jinému hrobu na stejné ploše. V některých případech jsou ale nálezy z jedné plochy výzkumu uvedené u hrobů na ploše odlišné: např. nálezy z kontextu 2173 patřící hrobu 110 na Poli II připisuje R. Turek hrobu 189, který se nachází na Poli III. Navíc leží oba tyto hroby v odlehlých částech pohřebiště, hrob 110 v jihozápadním rohu Hlavní plochy a hrob 189 v severovýchodní části Hlavní plochy.

Shrnutí výsledků revize nálezového fondu

1. Celkem jsem pracovala s 1301 inventárními čísly, nebo intervaly inventárních čísel.
2. Při revizním zpracování bylo 1102 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel přiřazeno hrobům a jejich nejbližšímu okolí.
3. 223 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel (17% ze všech evidovaných předmětů), které uvádí R. Turek (1978), jsem při revizním zpracování přiřadila buď jiným hrobům (celkem 129, 10% ze všech evidovaných nálezů), nebo jsem je hrobům nepřidala vůbec (celkem 94, 7% ze všech evidovaných nálezů).
4. Těchto 223 inventárních čísel tvoří 36% ze všech nálezů, které R. Turek uvádí. R. Turek (1978) pracuje celkem se 612 inventárními čísly.
5. Ve 389 případech byly předměty při revizním zpracování přiděleny stejným hrobům, jako uvádí R. Turek (celkem 30% ze všech evidovaných předmětů).

6. Nově jsem při revizním zpracování dohledala 584 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel (celkem 45% ze všech evidovaných nálezů). Tyto nálezy byly dohledány na základě podrobné revize kontextů.
7. Do seznamu nálezů bylo nově zahrnuto také 105 inventárních čísel (celkem 8% ze všech evidovaných nálezů), které nepatří hrobům. Část z nich byla nalezena ve stejném kontextu se situacemi, které R. Turek interpretoval jako hroby, a které jsem po vyhodnocení terénní dokumentace zrušila; další část tvoří artefakty, které se vztahují ke stejným kontextům, jako výše zmíněných 94 položek uváděných R. Turkem (1978), které po revizi nebyly zařazeny mezi hrobové nálezy. Tyto nálezy ale R. Turek neuvedl a nebyly přiřazeny hrobům ani při revizním zpracování, a nálezy u nichž R. Turek neuvedl inventární čísla.
8. Ke konkrétním hrobům bylo možno přiřadit 1081 inventárních čísel nebo jejich intervalů. Z tohoto počtu náleží 271 inventárních čísel hrobové výbavě, 613 zásypu bylo nalezeno v zásypech a 197 jsem zařadila mezi nálezy ve vztahu k hrobu.

3.3. Antropologické určení

Specifickou, ale podstatnou část publikovaných materiálů týkajících se pohřebiště na akropoli libického hradiště tvoří antropologické analýzy. Při revizním zpracování bylo 110 pohřbům⁴⁵ přiřazeno jiné antropologické určení, než jaké uvádí R. Turek (1978). Vzhledem k značně vysokému procentu mylně přiřazených výsledků antropologických expertíz (29% pohřbů; obr. 3) bude potřeba podrobněji zhodnotit situaci, kvůli které k tak vysoké chybovosti došlo.

Antropologický materiál, stejně jako ostatní nálezy, byl přímo v terénu zapisován do sáčkových seznamů – kontextů (viz kap. 3.2. *Nálezový fond* v této práci, zde i popis práce s kontexty při revizním zpracování).

Antropologický materiál jako první, krátce po skončení výzkumu, zpracoval K. Hajniš⁴⁶, tento autor také publikoval první závěry (*Hajniš 1956; tentýž 1964*). Po skončení první výzkumné etapy (1948–1953) předal Rudolf Turek antropologický materiál z Libice

---

⁴⁵ Do tohoto počtu nejsou zahrnuti jedinci v zásypech hrobů a hroby zrušené. Započteny jsou ale pohřby nové, jejichž antropologické určení R. Turek zpravidla připisoval jiným pohřbům.

⁴⁶ Je možné, že se K. Hajniš osobně účastnil výzkumu v 50. letech, pokud by tomu tak bylo, byl by on zřejmě autorem důkladné terénní dokumentace.

nad Cidlinou do Archeologického ústavu v Praze pravděpodobně tehdejšímu vedoucímu pracoviště J. Chocholovi. J. Chochol pověřil zpracováním H. Hanákovou, která do Archeologického ústavu nastoupila na přelomu 50. a 60. let, osobně se tedy archeologického výzkumu na Libici neúčastnila. H. Hanáková také v roce 1969, v té době již jako zaměstnanec Národního muzea⁴⁷, publikovala antropologické zpracování první etapy výzkumu (*Hanáková 1969*). Antropologický materiál z druhé výzkumné etapy (1967-1973) zpracovala také H. Hanáková, získaná data ale nebyla publikována⁴⁸. Ani výzkumu v 70. letech se H. Hanáková osobně nezúčastnila⁴⁹.

Při zpracování dostala H. Hanáková nejspíše seznam hrobů, u kterých byly vypsány kontexty s lidskými kostmi. Podle tohoto seznamu také postupovala při zpracování a následně i při publikaci (*Hanáková 1969*). V publikované práci jsou však uvedena jen antropologická určení bez čísel kontextů.

V dochované dokumentaci a poznámkách Rudolfa Turka se podařilo najít strojově psaný pracovní seznam kontextů s lidskými kostmi, které byly podrobeny antropologické analýze (údaje jsou součástí přílohy 10. *Seznamu kontextů*). Do seznamu jsou rukou vpisované poznámky (autor H. Hanáková?). Tento pracovní antropologický seznam se stal klíčem k přiřazování antropologického určení hrobů při revizním zpracování.

Na základě strojově psaného pracovního seznamu kontextů s lidskými kostmi bylo nalezeno 524 kontextů⁵⁰, které byly antropologicky zkoumány. Z tohoto počtu bylo při revizním zpracování 138 kontextům (26% ze všech kontextů s lidskými kostmi) přiřazeno jiné číslo hrobu, než je uvedeno v pracovním seznamu (tedy i v publikované práci *H. Hanákové 1969*). Ve 102 případech (21% ze všech kontextů s lidskými kostmi) se liší číslo hrobu uvedené v pracovním seznamu od čísla hrobu, které bylo přiřazeno kontextům v době přípravy publikace pohřebiště⁵¹.

Pracovní seznam kontextů s lidskými kostmi vznikl po skončení první výzkumné etapy (1948-1953). Zřejmě se tak stalo v době mezi předáním antropologického materiálu do Archeologického ústavu a rokem 1969, kdy byl H. Hanákovou publikován (*Hanáková 1969*). Pracovní seznam tak obsahuje první představu o přidělování kontextů hrobům. Kontexty však byly opakovaně opravovány. Díky tomu některá čísla hrobů uvedená v antropologickém seznamu pozbyla platnosti ještě před zpracováním pohřebiště R.

⁴⁷ Do Národního muzea nastoupila v roce 1967.

⁴⁸ V dokumentaci R. Turka se ale podařilo dohledat strojově psaný dokument s antropologickou analýzou i tohoto materiálu. Papír je podepsaný H. Hanákovou.

⁴⁹ Za informace děkuji H. Hanákové a P. Velemínskému.

⁵⁰ Antropologický materiál některých hrobů je uveden u více kontextů.

⁵¹ Situace je vyznačena v příloze 10: *Seznam kontextů*

Turkem. Ten si byl této situace vědom a při přípravě publikace pohřebiště (Turek 1978) se ji v některých případech snažil napravit, v řadě případů ale došlo k dalším chybám (např. pohřeb 157⁵² a jiné).

Ve většině případů se ale R. Turek držel striktně antropologického určení, tak jak je uvádí H. Hanáková (1969). V extrémních případech díky tomu „vznikl“ nový pohřeb (např. pohřeb 226x byl vytvořen pouze na základě údajů H. Hanákové⁵³ viz kap. 3.1.2.1.3 *Hroby zrušené*).

Kontexty, které H. Hanáková antropologicky určovala, jsou uvedeny v seznamu kontextů (přílohy 10. *Seznamu kontextů*). U kontextu (obsahoval-li antropologicky zkoumaný materiál) je uvedeno číslo hrobu, pod kterým je antropologické určení publikováno. Tato tabulka je tak převodníkem mezi publikovanými daty (Hanáková 1969) a čísly pohřbů, ke kterým skutečně patří. Bez revizního antropologického průzkumu ale nelze v některých případech rozhodnout, ke kterému pohřbu které antropologické určení náleží. H. Hanáková (1969) v publikovaném soupise neuvádí kontextová čísla, z nichž vycházela. V některých případech je například pod jedním číslem hrobu u H. Hanákové (1969) uvedeno více antropologicky určených jedinců, jež ve skutečnosti patří rozdílným pohřbům. Z uvedeného seznamu také nevyplývá, které a kolik kontextů obsahovalo lidské kosti, jež nebylo možno vyhodnotit (špatně dochovaný antropologický materiál a podobně).

3.4. Shrnutí závěrů vyplývajících z revizního zpracování

Výstupem revizního zpracování je katalog hrobů (viz kap. 8. *Katalog hrobů*). Závěry se v řadě případů rozcházejí s publikovaným katalogem R. Turka (1978). Zjištěny byly závažné odlišnosti v popisu hrobů, přiřazení nálezů a antropologického určení od skutečností, které uvádí R. Turek (1978).

---

⁵² Při publikaci pohřebiště přidělil R. Turek pohřbu 157 antropologické určení, které H. Hanáková uvádí pod číslem 156 (Turek 1978, 61, pozn. 37; Hanáková 1969, 21). Toto antropologické určení ale ve skutečnosti patří neočíslovanému hrobu 293N (kontext 2091). Hrobu 156 R. Turek připisuje antropologické určení, které H. Hanáková uvádí jako pohřeb 161 (Turek 1978, 60, pozn. 36; Hanáková 1969, 21). Původní označení, které udává H. Hanáková (hrob 161) je ale správné. Antropologické určení pohřbu 156 je u H. Hanákové uvedeno jako pohřeb 155, atd.

⁵³ H. Hanáková uvádí antropologické určení označené číslem 226 (Hanáková 1969, 23). Toto určení vychází z chybně popsaného kontextu 3387, kterému bylo původně přiřazeno číslo 226, následně byl tento kontext přidělen pohřbu 245. R. Turek však nerespektoval nové přiřazení kontextu a „vytvořil“ pohřeb s číslem 226, definovaný výhradně antropologickým určením. Mimo jedince z kontextu 3387 uvádí R. Turek (Turek 1978, 96) u hrobu 226 ještě rozptýlené pozůstatky dítěte kolem 1 ½ roku. Není jasné, k jakému kontextu kosterní materiál patří.

Na odkryté ploše pohřebiště na akropoli libického hradiště byly bezpečně rozpoznány pohřby 379 jedinců. Do konečného čísla není zahrnuto pět potenciálních pohřbů, pro něž se nepodařilo v dokumentaci dohledat dostatečné opodstatnění, ale nepodařilo se ani jejich existenci vyvrátit. Identifikováno bylo také pět nezkoumaných hrobů, ani tyto potenciální pohřby nebyly zahrnuty do konečného součtu⁵⁴. V zásypech hrobů bylo nalezeno dalších 46 antropologicky určených jedinců, kteří mohou patřit starším rozrušeným pohřbům. Z pohřbů, které uváděl ve svém katalogu R. Turek, bylo 32 zrušeno. Přiděleno bylo celkem 316 čísel hrobů (čísla 1-316, čísla zrušených hrobů byla ponechána v katalogu, číslo nebylo nově obsazeno).

V následném soupisu shrnuji hlavní odlišnosti, zjištěné při revizním výzkumu mezi výpovědí primární dokumentace a informacemi publikovanými ve zpracování R. Turka (1978):

1. Bylo identifikováno 40 nových hrobů, které R. Turek neuvádí
2. Zrušeno bylo 32 pohřbů, které uvádí R. Turek a pro jejichž existenci nebylo nalezeno opodstatnění.
3. 29% kontextů jsem při revizním zpracování přiřadila jiným hrobům, než kterým byly zařazeny v dokumentaci, se nímž pracoval R. Turek.
4. 110 pohřbům (29% hrobů) bylo R. Turkem přiřazeno špatné antropologické určení.
5. Z analýzy nálezového fondu vyplývá:
  - a. U 223 inventárních čísel (17% ze všech evidovaných nálezů), které uvádí R. Turek (1978), byla zjištěna odlišnost (předměty patří jinému hrobu, nebo nepatří hrobu vůbec).
  - b. Nově jsem dohledala 584 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel patřících hrobům (45% ze všech inventárních čísel), které R. Turek neuvádí.
6. Revidována byla poloha některých hrobů na celkovém plánu.

Revizní zpracováním se podařilo identifikovat zdroje chyb, které vedly k mylným závěrům. Rozpoznání těchto chyb umožnilo v některých případech novou rekonstrukci nálezové situace. Příčiny omylů byly tyto:

---

⁵⁴ Tyto možné pohřby jsou zaneseny na celkové mapě.

1. Označování hrobů v době výzkumu pouze slovním (často proměnlivým) popisem a teprve dodatečné číslování, často s delším časovým odstupem od doby výzkumu.
2. Chybné přiřazení kontextů (tedy i nálezů a antropologického materiálu) hrobům při dodatečném číslování kontextů.
3. Přechíslovávání hrobů a s tím související chybovost v ostatní dokumentaci, pakliže nebylo nahrazení čísel starých novými důsledné.
4. Číslování hrobů římskými číslicemi a chybovost při přepisech těchto mnohdy složitých cifer.
5. Chybná interpretace nálezové situace (v řadě případů zapříčiněná neočíslováním hrobů).
6. Neprovozání údajů v nálezové zprávě s fotodokumentací a nedůsledné provázání s plány.

4. CHARAKTERISTIKA POHŘEBIŠTĚ – POHŘEBNÍ RITUS

Pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou je poměrně rozsáhlá a dlouhodobě využívaná nekropole. Výzkumem bylo zjištěno celkem 379 pohřbených jedinců. V zásypech hrobů bylo navíc identifikováno ještě 44 antropologicky určených jedinců, jejichž kosti pocházejí pravděpodobně ze starších rozrušených hrobů. Lidské kosti rozptýlené v prostoru pohřebiště svědčí s velkou pravděpodobností o existenci blíže neurčitelného počtu dalších hrobů, zcela zničených pozdějšími zásahy. Minimálně pět hrobů bylo objeveno, ale neodkryto. Pohřebiště nebylo komplexně prozkoumáno, podle odhadů *R. Turka (1978)* mohla být teoreticky odkryta pouze třetina starší fáze nekropole. Pohřebiště mladší fáze bylo zkoumáno nepoměrně komplexněji, ale ani ono nebylo odkryto celé.

Při hodnocení pohřebiště nelze opominout polohu této nekropole ve vztahu k ostatním pohřebištím libické aglomerace (v prostoru aglomerace bylo zachyceno 10-11 raně středověkých pohřebišť *Mařík 2005, tentýž 2009, 72*). Pro pohřebiště na akropoli hradiště je významná především exponovaná poloha – nekropole rozkládající se uvnitř opevněného areálu mluví již umístěním o svém významu. Pohřebiště na akropoli hradiště bylo vyhrazeno omezené skupině lidí. O tom svědčí i skutečnost, že na nekropolích v zázemí libické aglomerace byl pohřbíván výrazně vyšší počet lidí (*Mařík 2009, 137*). Pozorovaná situace je srovnatelná s jinými pohřebišti soustředěnými v aglomeracích center raného středověku. Jako příklad může být uvedeno pohřebiště na Budči v okolí rotundy sv. Petra a Pavla patřící elitě (*Šolle 1990; Bartošková – Štefan 2006*) a pohřebiště v okolí tohoto hradiště (*Šolle 1982; Štefan – Krutina 2009*); obdobná situace je pozorovaná na Pražském hradě a v jeho okolí (*Tomková – Frolík 2005; Tomková 2006, Dragoun 2006*); nebo na Moravě v Mikulčicích (pohřebiště uvnitř opevněného areálu a pohřebiště v poloze Klášteřisko *Klanica 1985*).

Způsob pohřbívání má zásadní dopad na stav informací, které můžeme z pohřebiště získat. Pohřební ritus vypovídá především o „ritualizaci smrti“, přináší odraz složité reality související odchodem z tohoto světa (*Brather 2008, 252*).

Na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou byly zkoumány hroby kostrové. Přítomnost potenciálního staršího horizontu s projevy žárového pohřbívání⁵⁵ ale nelze

---

⁵⁵ Nález žárového hrobu z nejstarší fáze pohřbívání je znám ze Staré Kouřimi (*Šolle 1966, 274*).

zcela vyvrátit především z toho důvodu, že pohřebiště nebylo zkoumáno celé (zejména starší fáze pohřebiště).

Orientace hrobů ve většině případů respektuje orientaci kostelní stavby. Hroby jsou orientovány směrem SZZ – JVV. Odchytky od této převažující orientace (SZ - JV, Z - V) nalézáme především u hrobů ze starší fáze pohřebiště.

4.1. Hrobová jáma a její úpravy

Limitem zpracování každého archeologického výzkumu je míra rozpoznání informací v terénu v průběhu výzkumu a způsob jejich dokumentace. Z dochované dokumentace z pohřebiště v Libici nad Cidlinou vyplývá, že se ve složitém terénu mnohdy nepodařilo spolehlivě rozpoznat hrobové jámy a jejich zásypy. Plány dokumentující pohřebiště byly ve většině případů zhotovovány v měřítku 1:50 a mají spíše charakter skic. Tato plánová dokumentace neumožňuje získání detailnějších dat. Terénní popis nálezové situace byl pravděpodobně prováděn převážně jednorázově a soustředil se především na popis kostry. Slovní dokumentace zásypu a konstrukce hrobu před odkrytím kostry byla zaznamenávána jen minimálně⁵⁶, metrické údaje jsou uváděny jen výjimečně. Dokumentována nebyla ani hloubka uložení zemřelých (nivelace jsou soustavněji uváděny až u hrobů druhé výzkumné etapy). Vypovídací hodnotu o hloubce uložení tak mají pouze relativní vztahy hrobů, tedy uložení v superpozici nad nebo pod jiným hrobem, a jejich vztah k celkové stratigrafii lokality (uložení ostatků v podloží, antropogenních uloženinách, destrukci kostela atd.).

4.1.1. Velikost hrobových jam

Dochovaná dokumentace neumožňuje celkové objektivní hodnocení velikosti hrobových jam. Hrobové jámy byly bezpečněji identifikovány až v případě, že byly zahloubeny do podloží. Rozpoznání hrobových jam v sídlištním horizontu (tzv. navážce) nebylo spolehlivé. Veškeré závěry proto vychází z kusých záznamů v nálezových zprávách a především z fotografické a plánové dokumentace.

Spolehlivě můžeme mluvit jen o přímo úměrném vztahu velikosti hrobové jámy (šířka – délka) k věku zemřelých. Děti měly obecně menší hrobové jámy než dospělí jedinci pohřbení ve stejném horizontu. K předpokladu, že velikost hrobové jámy je přímo úměrná společenskému postavení (*Hrdlička – Frolík 1961*), se v případě Libice nelze

---

⁵⁶I v případě, že jsou tyto údaje v NZ uvedeny, je mnohdy přiřazené záznamů konkrétním hrobům obtížné.

spolehlivěji vyjádřit. Nepodařilo se však dokumentovat přímo úměrný vztah mezi bohatou hrobovou výbavou a velikostí hrobové jámy⁵⁷. Bohatá výbava je ale pouze jednou ze součástí zacházení s mrtvými (*Brather 2008; Schülke 1999/2000*, 114).

Hrobové jámy zahloubené do podloží mají obecně větší kubaturu, než hroby uložené nad podložím. Toto pozorování, prokazatelné u hrobů uložených nad podložím (zpravidla bez dokumentované hrobové jámy) především v případech, kdy narušují jiné pohřby nebo pokud mají kamenné obložení, je zvláště výrazné u dětských hrobů. Zatímco dětské hroby zahloubené do podloží (96c, 124N, 129, 130, 133, 298N, pravděpodobně i hrob 149) měly nadměrně velké hrobové jámy (srov. *Smetánka 2003*, 84-94.), dětské pohřby nalezené v sídlištním horizontu měly ve většině případů hrobové jámy malé, odpovídající tělesným rozměrům pochovaných. Toto pozorování odpovídá zjištění *M. Hanuliaka (1990, 153)*, že se velikost hrobových jam v průběhu raného středověku zmenšuje (obdobná situace byla zjištěna i na pohřebišti Kanín II *Mařík 2009*, 116-118, obr. 36).

S objemnějšími hrobovými jamami se setkáváme i u hrobů, které nebyly zahloubeny do podloží (např. 73, 79, 114a, 199, 201, 202, 206 a další). Tyto hroby mají nákladné kamenné schránky a ve většině případů neobsahují výraznější výbavu.

4.1.2. Konstrukce hrobu/rakve

Doklady dřevěné nebo kamenné konstrukce hrobu nebo rakve byly spolehlivě identifikovány u 204 hrobů (celkem u 54 % hrobů). U dalších 18 hrobů nebyl doklad schránky stoprocentně doložený, je však pravděpodobný (*tab. 2*). Doklady dřevěné schránky mohly být zachovány u většího počtu hrobů, než je uvedeno v nálezových zprávách a v řadě případů mohly všechny pozůstatky dřevěných konstrukcí zaniknout v procesu archeologizace. Nepřímým dokladem nedochované dřevěné schránky je také dislokace kostí (*Prokeš 2007*).

4.1.2.1. Dřevo v konstrukci

Doklady dřevěné schránky nebo podkladového prkna byly nalezeny bezpečně u 100 pohřbů (26 % hrobů). U dalších šesti hrobů je přítomnost dřevěné nebo jiné organické schránky pravděpodobná (*Obr. 5, 19*). U 51 z těchto pohřbů byla dokumentována přítomnost kamene i dřeva (viz kap. 4.1.2.3. *Kámen v konstrukci*).

---

⁵⁷ Objemné hrobové jámy měly např. i hroby, které výbavu neobsahovaly.

Pozůstatky dřevěné schránky se mohly dochovat u více hrobů, než je uvedeno v nálezových zprávách. Ukázka dřeva se v popisech kontextů objevuje i u hrobů, u kterých v nálezové zprávě dřevo není uvedeno. Doklady přítomnosti dřeva nalezené v blízkosti kostry mohou být vykládány jako pozůstatky rakve nebo podkladového prkna. Hroby s těmito nálezy ale nebyly soustavněji evidovány, především z toho důvodu, že nalezené dřevo mohlo pocházet ze sídlištní situace přemístěné do zásypu hrobu, teoreticky mohlo jít i o zbytky dřevěných přídavek (zlomky dřeva nalezené u koster a v dokumentaci nepopsané jako rakve, považuje za doklad konstrukce hrobu/rakve např. *I. Štefan 2009a*, 159).

Dochovaná dokumentace neumožňuje detailní typologické členění dřevěných konstrukcí. Ve většině případů nelze stanovit, bylo-li dřevo použito jako podkladové prkno/ rakev (prvky přenosné), nebo zda bylo použito na výdřevu kobky (prvky nepřenosné). Dřevo bylo nejčastěji dokumentováno pod kostrou a vzorky dřeva odebrány zároveň s kostmi. Jen v několika málo případech byly zachyceny dřevěné konstrukce i nad kostrou⁵⁸ (dřevěné konstrukce byly detailně dokumentovány např. na pohřebišti Žalov-Na panenské *Tomková 2012*)

Dá se předpokládat, že v 51 případech, kdy bylo ke konstrukci využito dřevo i kámen, vložili pozůstalí mrtvého do hrobu na dřevěné rakvi či podkladovém prkně. Tato dřevěná přenosná konstrukce byla následně vložena do kamenné schránky, popřípadě byla uložena na kameny nebo jimi byla zajištěna. Ve 49 případech byla konstrukce hrobu tvořena pouze dřevem⁵⁹.

4.1.2.1.1. Nákladné dřevěné schránky

25 pohřbů bylo uloženo do nákladné dřevěné schránky⁶⁰ (hroby 56, 81a, 96c, 124N, 129, 130, 133, 134, 161N, 163, 169, 227, 230a, 237aN, 237bN, 238, 240a, 244a, 245a, 258, 261a, 262, 264, 266, 268; *Obr. 19*). Pohřbů uložených do dřevěné schránky složitější konstrukce mohl být ale větší počet. Důkladné schránky nemusely být ve všech případech zachovány a identifikovány (např. u pohřbů 128 a 149 byly nelezeny dobře dochované

---

⁵⁸ Tato data odrážejí skutečnost, že hroby bývaly dokumentovány až po odkrytí kostry, přičemž bylo zaznamenáno i dřevo. Nelze vyloučit, že pozůstatky dřeva byly nacházeny i dříve, například nad kostrou, ale nebyly zaznamenány.

⁵⁹ Pět pohřbených bylo pochováno do dřevěných schránek kovaných železnými úhlovými kováními, ve dvou případech byly použity i kameny.

⁶⁰ Nákladnou schránku definuji jako konstrukci složenou z minimálně dvou různých prvků (tj. ve většině případů rakev a podkladové trámce; popřípadě rakev dokumentovaná i s krycím prknem). Do této kategorie patří i hroby popsané jako „obalené dřevem“.

dřevěné obklady či rakve, oba pohřby byly uloženy do podloží, širší okolí těchto hrobů pravděpodobně nebylo zkoumáno. Teprve v průběhu výzkumu, poté co byly nalezeny první hroby s podkladovými trámci, byl kladen větší důraz i na průzkum širšího okolí rakve (potenciální hrobová jáma). U pohřbu 130 byla nejprve nalezena kostra uložená do dřevěné rakve. Teprve poté, co byly odkryty dřevěné konstrukce hrobů 133 a 134, byla rozšířena i hrobová jáma pohřbu 130 a i zde byly nalezeny podkladové trámce.

Kritériem identifikace schránky je dochování jejích dokladů. Podstatnou úlohu přitom pravděpodobně hrála vrstva, do které byl hrob uložen. V jílovitém podloží⁶¹ se dřevo mohlo dochovat lépe než v sídlištních vrstvách. Jíl může zpomalit tlecí procesy a zakonzervovat dřevo (např. *Boháčová 2011, 360*). Tato skutečnost se mohla odrazit i v rozdílech v početném zastoupení dochovaných náročných dřevěných schránek u mělčích a u hlubších hrobů. Z 25 pohřbů s důkladnou dřevěnou schránkou je pouze pět uloženo v sídlištním horizontu, zbylých 20 bylo zahlobeno po podloží⁶².

V konstrukci třech pohřbů v nákladné dřevěné schránce byl použit i kámen (hroby 56, 81a, 266). Z těchto pohřbů je významný především pohřeb 81a (*foto 99*), jehož masivní dřevěná rakev byla v prostoru od hlavy do pasu zdobena sedmi plastickými pruhy jdoucími kolmo k hlavní ose pohřbu (zdobení dřevěných rakví řezbou známe například z lokality Oberflacht, hroby 13, 14, 30, 3, 37, 46; viz *Schiek 1992*).

Rakev/podkladová deska mohla být kombinována se dvěma příčnými podkladovými trámky (hroby 96c, 130, 133, 134, 161N, 163, 169, 227a, 230a, 237aN, 237bN, 238, 240a, 244a, 245a, 258, 261a, 268, 262, 264, 266; typ III-6 podle členění *V. Hrubého 1955, 64, obr. 6*). Pod pohřbem 124N byl nalezen pouze jeden trámec ve dvou třetinách hrobové jámy. Podkladové trámky se nacházejí i na dalších raně středověkých pohřebištích (např. *Kanín II Mařík 2009, 118*; *Pražský hrad, Lumbeho zahrada Smetánka – Hrdlička – Bajerová 1973*; stejné konstrukce se objevují i na merovejských pohřebištích například u hrobů 12, 135, 168, 345, 587 na pohřebišti Mengen viz *Walter 2008*).

Pohřeb 129 neměl příčné podkladové rámce, ale konstrukci, která se v terénu jevila jako podélné podkladové trámce⁶³ (*foto 152*). Dokumentovaná struktura byla však nejspíše konstrukcí tvořenou čtyřmi deskami uloženými tak, že delší bočnice přesahovaly kratší strany (typ I-10 podle členění *V. Hrubého 1955, 62, obr. 4*).

---

⁶¹ Jílovité podloží zabrání přístupu vzduchu. Stejný efekt může mít i přítomnost spodní vody (*Prokeš 2007*).

⁶² Tyto závěry jsou obecně brány jako odraz chronologie (*Turek 1976, 289*). Nezanedbatelný význam na stavu zachování a možnosti dokumentovat dřevěné schránky však mohlo mít právě prostředí, ve kterém byly uloženy.

⁶³ „Místo příčných trámců byly zde tudíž podélné kusy delších podélných prkének“ (*NZ 1949-1953, 98*)

Podkladové trámece byly u některých hrobů (130, 227a, 230a, 240a, 245a, 258 a nejspíše i 96c) kombinovány s kúlovými jamkami, které byly umístěny pod konci podkladových trámů. Kúlové jamky umístěné mimo rohy rakve známe i z jiných raně středověkých pohřebišť (např. Morkůvky, hr. 2; viz *Měřínský – Unger 1990*, 363-365, zde i výčet analogických nálezů). *Z. Měřínský (1985, 18-20)* tyto nálezy interpretuje jako kúly jistící boční bednění, nebo sloupy, které nesly stropní desku (obdobně i *V. Hrubý 1955*, 62, obr. 4). Autor v těchto nálezech spatřuje vliv starší podunajské tradice, navazuje na práce *A. Točíka (1963)* a *Z. Čilinské (1966)*. Obdobné kúlové konstrukce v hrobech byly však dokumentovány i v západním prostředí (*Freeden 1983, 435-437*, zde i výčet dalších lokalit). V Libici nad Cidlinou byly ale nalezené kúlové jamky přímo pod konci podkladových trámů. K této konstrukci se nepodařilo dohledat přesné analogie⁶⁴. *R. Turek (1976, 254)* dokumentovanou situaci interpretuje jako máry – pohřební nosítka, zařízení přenosné.

U pohřbů 261a a 161N (s jistou mírou pravděpodobnosti i u pohřbu 124N) byly nalezeny doklady pohřební komory. Pohřeb 261a byl důkladně kresebně dokumentován (*plán 22*). Zemřelý byl uložen do bedněné dřevěné komory. Kombinovány byly prvky nepřenosné (komora) a prvky pravděpodobně přenosné (podkladové prkno/rakev a snad i podkladový trámec). Podobné konstrukce bylo pravděpodobně použito i v případě pohřbu 161N (doklady dřevěné komory byly dokumentovány již ve vysokých polohách nad kostrou. Samotný pohřeb byl uložen na dřevěné desce na příčných podkladových trámcích), opět byly zřejmě kombinovány prvky přenosné a nepřenosné. Stěny pohřební komory byly spojovány dřevěnými čepy (u obou pohřbů byly nalezeny negativní otisky čepů; klínky či čepy byly použity ke spojení fošen i na pohřebišti Oberflacht: do pohřební komory hrobu 162 a 211 byly umístěny rakve položené na podkladových trámcích; viz *Paulsen 1992*). U pohřbu 261a byly dokumentovány i kúlové jamky, nalezené v potenciálních rozích komory. Obdobné kúlové jamky byly doloženy i u pohřbu 124N⁶⁵. Kúly v rozích zřejmě souvisely s konstrukcí komory. Obdobné konstrukce byly dokumentovány například v Prušánkách: hroby 33 a 100 (*Klanica 2006, 23*).

Kúly v rozích hrobu bývají interpretovány také jako doklady memorií (*Sommer 2001*). Mohou být i pozůstatkem ohrazení, dokladem stavební konstrukce hrobu, popřípadě

---

⁶⁴ Některé z kúlových struktur, které uvádí *Z. Měřínský, A. Točík, nebo Z. Čilinská*, potenciálně mohly být odrazem podobných konstrukcí jako byly nelezeny na Libici. Identifikace negativního odrazu dřevěných konstrukcí je odvislá od podrobné dokumentace, která nemusela být u starších výzkumů spolehlivá.

⁶⁵ Na pohřebišti Oberflacht byly dokumentovány pohřby 11 a 22, u nichž byla místo klasické rakve použita konstrukce připomínající postel (*Schiek 1992*); podobná konstrukce byla nalezena i u pohřbu 92 (*Paulsen 1992, Abb. 30*). Po odehnutí dřeva by se i tato konstrukce jevila jako čtyři kúlové jamky v rozích.

pozůstatkem konstrukce, na které byl pohřbený vystaven před pohřbem (*Freeden 1983*). Konstrukce vně hrobových jam nemůžeme na pohřebišti na libické akropoli sledovat, protože zde není prokazatelně dokumentována úroveň založení hrobů.

4.1.2.2. Kované rakve

Na akropoli libického hradiště bylo bezpečně dokumentováno pět pohřbů, které byly uloženy do okovaných rakví (hroby 212, 272N, 273b, 274, 276; Obr. 19). Železo připomínající kování rakve bylo nalezeno i u deponia kostí 303cN, nelze proto vyloučit, že i tento pohřeb byl původně uložen v okované rakvi. Jeden železný ráf je připsán také pohřbu 212a, pravděpodobně ale patřil k pohřbu 212 a jedinci 212a byl přidělen omylem, nebo se do jeho výplně dostal narušením hrobu 212, který ležel v superpozici pod pohřbem 212a⁶⁶. Kované rakve představují v Čechách jedinečné nálezy. Jediným dalším místem, kde byla kování rakve nalezena, je bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, tato kování se ale od libických konstrukčně odlišují (*Borkovský 1975, 61; Bravermanová 2000, 251-252*).

S kovanými rakvemi se častěji setkáváme a Moravě, ale ani zde nepředstavují široce rozšířený fenomén, naopak jedinci takto pohřbení patřili pravděpodobně k nejvyšší společenské třídě (*Poláček 2005; Galuška 2005*). Kované rakve byly nalezeny na pohřebišti v Mikulčicích (*Poláček 2005*); ve Starém Městě-Na Valách (*Hrubý 1955, 65, 274, obr. 6*); v Uherském Hradišti-Sadech (*Galuška 1996, 82-86*); ve Starém Městě-Špitálkách (*Poulik 1955, 322*); na 2. pohřebišti v Prušánkách a 2. pohřebišti v Nechvalně (*Klanica 2006, 29*). Na pohřebišťích v aglomeraci Staré Město-Uherské hradiště byly v kovaných rakvích pochovávaní jedinci bez ohledu na pohlaví nebo věk (*Galuška 2005, 202*). V Mikulčicích byli v kovaných rakvích naopak pohřbíváni především dospělí muži (*Poláček 2005, 146*).

V Libici nad Cidlinou byly ve čtyřech z pěti pohřbů v kovaných rakvích⁶⁷ nalezeny pohřby dětské. Pouze hrob 212 patřil dospělému jedinci – muži. Tento fakt není jedinou odlišností od situace sledované na Moravě. Z rekonstrukcí kovaných rakví z moravského prostředí vyplývá, že železná kování byla používána zejména k uchycení víka ke zbytku schránky. Především tak, že kování spojovala delší strany rakve a víko, pakliže bylo kování připevněno i ke kratší straně, sloužil tento spoj opět nejčastěji ke spojení víka a

---

⁶⁶ Pohřbu 212a je dnes připisován velký počet železných kování rakví. U kontextu tohoto pohřbu je ale uveden doslovně pouze jeden ráf. Kování, dnes připsané hrobu 212a, původně pravděpodobně patřily pohřbu 212.

⁶⁷ Deponium kostí 303cN ani pohřeb 212a nebyly do hodnocení zahrnuty.

stěny (srov. *Poláček 2005, abb 5; Galuška 1996, obr. 5*). Kování spojující kratší stěny s delšími se objevují méně (*Poláček 2005, 142-144*). Stěny rakví tak k sobě musely být spojovány pravděpodobně ještě jinak, než pouze pomocí železných ráfů. Železná kování rakví pak mohla mít převážně význam estetický-prestižní. Pokud dokumentace z Libice dovoluje hodnocení⁶⁸, byla železná kování použita ve všech případech i ke spojení bočních stěn k sobě navzájem (plány 28, 33-35). Kování byla použita i k připevnění víka ke stěnám rakví. Železná kování použitá na Libici mohla mít mimo reprezentativní funkce i význam praktický (skutečné spojení dřev⁶⁹).

Minimálně u dvou z pěti pohřbů v kovaných rakvích z Libice bylo při pohřbívání použito i kamene⁷⁰. Rakev pohřbu 212 byla umístěna na podkladových kamenech. Pohřeb 276 byl kameny zatížen. U pohřbů nebyla nalezena výraznější hrobová výbava (srov. *Galuška 2005*, který chápe kované rakve nalezené v Uherském Hradišti-Sadech jako atribut křesťanství, aniž by chtěl toto konstatování zevšeobecňovat. Sadské pohřby také nebyly opatřeny výraznější výbavou, bohatá hrobová výbava byla naopak dokumentována v hrobech s kovanými rakvemi v Mikulčicích (*Poláček 2005*). Hroby s kováním bývají na Moravě datovány předběžně do 2. poloviny či úžeji do 3. třetiny 9. století (*Galuška 1996, 86*).

R. Turek hroby v okovaných rakvích označil za rodové pohřebiště Slavníkovců⁷¹ (*Turek 1976, 302; tentýž 1981*). Čtyři z pěti dokumentovaných hrobů, patřily dětem. Můžeme v tomto fenoménu spatřovat odraz pietního a nákladného zacházení s dětmi. Tyto dětští zemřelí zřejmě opravdu patřily k privilegované skupině obyvatel tehdejší Libice (srov. *Galuška 2005, 197, 198, 201*). O vzájemném vztahu dětských hrobů v sondě Nápisových stél svědčí i skutečnost, že se hroby 272N, 273b, 274 i 276 vzájemně respektovaly, všechny pohřby ležely navíc ve stejné linii. Nelze ale vyloučit, že se hroby s pásovými kováními nemohly objevit i v jiných částech pohřebiště (srov. sporný nález u

---

⁶⁸ Kování jsou kresebně dokumentována, patrně jsou i na terénních fotografiích a taktéž byla slovně popsána. Počty kování, které jsou dnes připsány hrobům, se v některých případech liší od dat uvedených v původní dokumentaci. Není také možné rekonstruovat přesnou polohu jednotlivých kování v hrobě. Kování mohla být v průběhu času mezi hroby přeházena. V některých případech se také liší dnes nalezené předměty od vyobrazení na inventárních kartách se stejným inventárním číslem.

⁶⁹ Mimo železných ráfů inventář zahrnuje také množství železných hřebů, tyto hřeby mohly sloužit buď k upevnění železných pásů ke dřevu, stejně jako mohly být součástí dřevěné konstrukce. Železné hřeby ale u jiných pohřbů (tj. pohřbů bez kovaných rakví) nebyly dokumentovány.

⁷⁰ Vztah kamenů nalezených v sondě Nápisových stél ke hrobům není jednoznačně definovatelný.

⁷¹ K tomuto hodnocení přispěla i skutečnost, že většina pohřbů v kovaných rakvích byla odkryta přibližně v místech nálezů fragmentů tzv. nápisových stél, pískovcových desek s rytými nápisy, které R. Turek dával s hroby v sondě Nápisových stél do souvislosti. Stratigraficky bylo umístění pohřbů výrazně nižší, než umístění zlomků stél. Přímou souvislost nápisových desek a hrobů bohužel nelze na základě terénní dokumentace prokázat,

deponia 303cN). Problematické je také hledání přímého vztahu hrobů s kovanými rakvemi s kostelem. Bez výhrad nelze přijmout ani přímou souvislost mezi historickými Slavníkovci a zemřelými v kovaných rakvích.

4.1.2.3. Kámen v konstrukci

Kámen byl ke konstrukci hrobu jistě použit ve 154 případech (41% pohřbů; *Obr. 5, 19*), u dalších 16 byly nalezeny kameny, jejichž přímý vztah k hrobu není jistý. U 51 z těchto pohřbů byla dokumentována přítomnost kamene i dřeva (viz kap. 4.1.2.1. *Dřevo v konstrukci*).

Nalezeny byly jednak kameny ojedinělé, většinou ve formě podkladových kamenů (typ III-7, podle *V. Hrubého 1955, 64, obr. 6*). Popřípadě kameny nejspíše záměrně umístěné do blízkosti pohřbu, které snad souvisejí s nedochovanou schránkou (typy V-1 až V-4 podle *V. Hrubého 1955, 65, obr. 7*). Dokumentována byla také přítomnost pouze jednoho nebo dvou kamenů, které vymezovaly kratší stěnu (stěny) a v některých případech zřejmě zároveň označovaly pohřeb i na povrchu (hr. 31, 64, 65; 310N a 311N foto 24-27; obdobně *Tomková 2005a, 173, obr. 6*).

61 pohřbů bylo opatřeno důkladným kamenným obložením⁷² (pohřby 13-15, 18, 21, 26, 31, 37-41, 43-45, 47-49, 55a-55c, 65, 67, 68a, 68b, 72, 73, 75, 78, 79, 83, 93, 100, 102a, 108, 114a, 131, 137, 138, 148, 151-154, 155aN, 155b, 173, 176, 180, 182, 186, 187, 190, 194, 199, 201-203, 205, 206, 209, 211, 217, 223, 228b, 283, 297N, 300N; *Obr. 19*). Pohřby s důkladným kamenným obložením byly nalézány především v severní části Pole II a na Poli III. Výjimečné jsou pak pohřby 73 a 83. Pohřeb 73 byl uložen do důkladného kamenného obložení, které bylo zakryté velkým plochým kamenem s vyrytým křížem (*foto 68, 69, 75*). Pohřeb 83 byl dětský. Zemřelý byl uložen do schránky, jejíž stěny byly sestaveny s větších plochých kamenů, byla tak vytvořena kamenná hrobka (*foto 273*).

Kameny v konstrukcích hrobů se objevují i na dalších raně středověkých pohřebištích (např. Praha-Lahovice *Krumphanzlová 2013* a jiné). Zvyk překrývat hroby kamennými deskami bývá datován do 11. století (*Mařík 2005, 334*). Kamenné náhrobní desky byly dokumentovány na pohřebištích řadových např. v Bříze (*Sláma 1977, 25-26; Zápotocký 1965, 230*) nebo Bášti (*Skružný – Sankot 1985*), stejně jako na hřbitovech kostelních (např. Radomyšl; viz *Nechvátal 1999*).

---

⁷² Mezi hroby s kamenným obložením byly započítány ty pohřby, které měly soustavnější kamenné obklady zachované alespoň z tří stran (jedna strana mohla být potenciálně poškozena mladšími zásahy).

4.2. Vzájemné superpozice hrobů

Pro pohřebiště na libocké akropoli jsou charakteristické mnohonásobné superpozice hrobů. Situace je zvláště výrazná v jižní části Pole II ležící na jihozápad od kostela, tedy na ploše kolem předpokládaného vstupu do kostela⁷³. V těchto místech bylo odkryto pohřebiště etážového charakteru. V některých případech zde bylo doloženo až pět hrobů ležících v superpozici nad sebou. Naopak v severní části Pole II či na Poli III jsou vzájemné superpozice spíše ojedinělé.

Ve vzájemné superpozici bylo nalezeno minimálně 206 pohřbů (54% hrobů), 173 pohřbů se pak v superpozici nenalézalo (46% hrobů). Mezi pohřby bez superpozice byly započítány i ty, jejichž vztah k ostatním pohřbům nebyl jasný, anebo nebyla jistá jejich přesná poloha (např. nepřesně lokalizované pohřby zkoumané v jiných sezónách výzkumu a podobně).

V rámci revizního zpracování terénní dokumentace z výzkumu pohřebiště jsem podrobně prozkoumala stratigrafické vztahy hrobů v superpozicích. 140 pohřbů se nacházelo nad jinými hroby, z toho 92 zaujímal nejvyšší polohu (nebylo překryto žádným jiným hrobem, pohřby v superpozici „pouze nad“), 48 tvořilo v superpozicích jakousi „střední vrstvu“ (pohřby nalézající se v superpozici pod i nad) a 66 pohřbů bylo nalezeno v superpozici pod jinými pohřby (relativně starší hroby, nalézající se v superpozici „pouze pod“; *Obr. 5, 7*)

Vzájemné superpozice udávají relativní chronologii hrobů. Jde o relativně chronologický vztah hrobů v konkrétních stratigrafických situacích, který přispívá k pochopení chronologie pohřebiště, ale je třeba jej korelovat hustotou pohřbívání, provázáním s terénní situací, v níž byly hroby uloženy, analýzou hrobových výbav a případně i zásypů atd. Z tabulky 2 vyplývá převažující typ konstrukce hrobů. Ze 49 hrobů, v jejichž konstrukci bylo použito pouze dřevo, se 19 (39%) nacházelo v superpozici pod jinými hroby. Naopak ze 103 pohřbů, v jejichž konstrukci byl použit kámen se 22 (21%), nacházelo v superpozici nad jinými a 67 hrobů, nebylo v žádné superpozici. Konstrukce sestávající se ze dřeva i kamene byla nalezena u 51 hrobů, převažuje opět u hrobů, které se nenacházely v žádné superpozici, celkem 23 pohřbů (45%).

---

⁷³ Na základě ústního sdělení J. Maříka.

		superpozice			bez superpozice	celkem	hrobů celkem
		nad	pod	nad i pod			
konstrukce	dřevo	8	19 (+1)	12 (+1)	10	49 (+2)	204 (+18)
	kámen	22 (+5)	9 (+1)	5	67 (+6)	103 (+12)	
	dřevo i kámen	12	13	4 (+1)	23 (+3)	51 (+4)	
bez dokladů konstrukce		45	23	25	64		
celkem		92	66	48	173		
celkem hrobů		379					

Tabulka 2. Hroby s dochovanými doklady konstrukce a jejich poloha v rámci superpozice. Hodnoty v závorkách udávají hroby, doklady jejichž konstrukce byly pravděpodobně také nalezeny, ale nelze to bezpečně doložit.

Přechod od používání dřeva ke kamenným konstrukcím odráží chronologický vývoj dokumentovaný například na pohřebišti v Brandýsku (*Kytlicová 1968*). Tato tendence je patrná i na pohřebišti na akropoli v Libici nad Cidlinou. Sledované pohřebiště má z tohoto pohledu zásadní význam. V libické aglomeraci bylo pohřebiště na akropoli jako jediné používáno po celou dobu trvání hradiště (*Mařík 2009, 121*).

4.3. Nestandardní pohřby

Naprostá většina pohřbů neležených na pohřebišti na akropoli libického hradiště byla uložena standardně v poloze nznak. Převažující orientace byla u většiny pohřbů SZZ-JVV (s mírnými odchylkami), hlava tedy směřovala přibližně na západ. Několik pohřbů bylo ale uloženo jiným způsobem.

Z převažující polohy uložení nznak vybočovalo sedm pohřbů. Jedinci v hrobech 69, 93, 125 a 206 byly pochováni tak, že jejich nohy byly v kolenou pokrčeny. Pohřby 99 a 172 byly snad uloženy v poloze na boku. Oba pohřby byly však silně porušené a tato poloha tak mohla být způsobena až dodatečně. Jedinec v hrobě 249 byl pohřben ve skrčené poloze.

Pět pohřbů mělo výrazně jinou než SZZ-JVV orientaci. Pohřby 92a a 107c byly uloženy ve směru S-J. Pohřby 20 a 250c měly orientaci opačnou (V-Z) – jejich hlavy směřovaly k východu. Lebka pohřbu 103 byla uložena ve východní části hrobu, zbytek těla byl ale nejspíše orientován standardně, směrem Z-V.

Odchylky od standardního uložení bývají označovány za známky strachu z návratu mrtvých do světa živých (tzv. „protivapyrické praktiky“; Krumphanzlová 1961; tatáž 1964, 178-181). V případě opačně orientovaného hrobu 20 přikročil R. Turek k interpretaci zcela opačné. „Ležel v západním křídle chrámového ochozu, jehož podlaha byla zde porušena; sv. roh hrobu byl v linii jižní stěny lodi v blízkosti rohu, osa hrobu směřovala přesně k oltáři... mezi kamením a hlavou byla měkká hlinitá výplň...není vyloučeno, že jde o jámu po dřevěném křížci nebo jiném označení...význačná poloha v prodloužení jižní fasády lodi v široké západní části chrámového ochozu, neobvyklá orientace hlavou přesně k oltáři i zkřížení rukou, až ve vrcholném středověku zavedené obecně i pro laiky...přivádí k myšlence, že je to s velkou pravděpodobností pohřeb kněžský.“ (Turek 1978, 6). „Prodloužíme-li tento směr, zjistíme, že hlava směřovala přesně k místům, kde byl v kostele zjištěn základ pilířů baldachýnu ciboriového oltáře, tedy k oltáři“ (Turek 1976, 290). Námítky Z. Krumphanzlové (1966, 287; tatáž 1971, 420), že nález kněžského hrobu z Libice by byl ve své době výjimkou a že opačně orientované hroby se objevují i na jiných pohřebištích, bez toho aby byly vztahovány ke kněžskému stavu, nepovažoval R. Turek za vhodné (Turek 1976, 290, 301). Uvedená diskuze reprezentuje interpretační nejistotu v zacházení s odchylkami od standardního pohřbu (obdobně Tomková 2005, 182-183, zde i další literatura).

4.3.1. Pohřeb v sídlištní jámě

V sídlištní jámě, která se nacházela přibližně ve středu Pole V byla nalezena kostra devítiměsíčního dítěte: pohřeb 250dN. R. Turek tento pohřeb neuvádí⁷⁴. Kostra byla identifikována pouze na základě popisu kontextů až při revizním zpracování. Jiná dokumentace se nedochovala. Kontext 3447 popisuje kulatou jámu a „dětské kosti v ní“, kontext 3465 pak nálezy z téže jámy, které se nacházely „pod kostrou“. Dá se tak důvodně předpokládat, že v sídlištní jámě byl skutečně nalezen dětský pohřeb a nikoliv jen přemístěné kosti.

Z popisu kontextů lze soudit, že dětský pohřeb byl uložen značně hluboko, ale jistě ne na dně jámy. Jáma ale nebyla podrobněji kresebně dokumentována, nedá se proto s určitostí hovořit o přesnější vertikální lokalizaci pohřbu v rámci její výplně. Pravděpodobně se ale jeví eventualita, že malé dítě bylo nepietně uloženo do částečně

---

⁷⁴ H. Hanáková (1969) antropologické určení uvádí pod číslem 250a. Skutečný 250a (nově 250aN) byla ale nalezen v povrchové vrstvě.

zasypané sídlištní jámy (srov. *Unger 2010*, 165). Nelze vyloučit ani možnost pietního uložení pohřbu do hrobové jámy, která byla shodou okolností vyhloubena do horní části výplně starší, již zasypané, jámy sídlištní. Tato jáma patřila zřejmě ke starší fázi osídlení hradiště, nejspíše ještě k době před založením starší fáze pohřebiště. Z tohoto důvodu je možné hypoteticky uvažovat o tom, že malé dítě ze sídlištní jámy představuje jeden z nejstarších pohřbů nalezených na akropoli libického hradiště, který s pohřebištěm *de facto* ještě nesouvisel. Na základě dochované dokumentace však nelze tuto hypotézu potvrdit.

Nově nalezený pohřeb 250dN ze sídlištní jámy z akropole není zdaleka jediným nálezem lidského nepietně uloženého pohřbu na akropoli libického hradiště a v libické aglomeraci. Nepietně uložený jedinec byl nalezen v zásobnici v sondě S, další nepietně uložení jedinci byli objeveni při průzkumu valu (*Turek, R. 1966-1968*, 31; nově *Mařík 2003*; *Tomanová 2012*, 46-48; souhrnně *Tomková 2003* 580-581). Pohřby v sídlištních objektech byly nalezeny i na jiných českých raně středověkých lokalitách (*Tomková 2003*, *Tomková 2010*; *Profantová – Bureš 2010*).

4.4. Rozrušené hroby

Na pohřebišti libického hradiště bylo dokumentováno větší množství různě rozrušených hrobů. *R. Turek (1976, 301)* dislokace kostí hodnotil několika způsoby: Jako přímý doklad vampyrismu posuzoval pohřeb 106 („*ukroucení hlavy*“) a jako vampyrismus pravděpodobný pak pohřeb 196 („*vytržení nohy a její vražení do slabin*“). Uložení pohřbu 99 hodnotil jako nepietní („*část mrtvolý hozená na pravý bok*“) a jako zvláštní způsob piety či náhodné narušení staršího hrobu mladším pak pohřeb 135 („*v místě původního pohřbu jen levá noha s levým předloktím a ... zapíchnutí metacarpálních kůstek do řady v zásypu při dalším pohřbu*“). Porušení pohřbů 110a, 131 a 183 přičítal spíše než projevu vampyrismu lupičskému zásahu. U 18 pohřbů spatřoval jasné projevy vyloupení a u dalších 10 pak hodnotil situaci jako vyloupení pravděpodobné. U 159 pohřbů nebyla příčina porušení určena, hodnocena byla ale opět jako původu „*vesměs násilného*“. *R. Turek* sledovanou situaci hodnotil skrze historické pozadí tak, že k porušení pohřbů mohlo dojít krátce po 28. září 995 při rabování (*Turek 1976, 302, 303*).

Vyloupené hroby můžeme identifikovat dvěma hlavními způsoby: 1. kosti jsou zcela rozházené; část kostry chybí, nebo lze najít pouze zbytky kostry; 2. slabě porušená kostra, ale nález vykrádací šachty (*Čižmář – Geislerová – Rakovský 1985, 296*; obdobně

Limburský. – Likovský – Fleková – Velemínský 2008; titíž 2010⁷⁵). Definovat porušení způsobené vykradením není mnohdy možné ani v případě, kdy je přítomen antropolog a nálezová situace je detailně dokumentována. Ani o jedné možnosti nemůžeme v případě výzkumu pohřebiště na akropoli Libice nad Cidlinou spolehlivě mluvit. V souvislosti s koncem zvyku ukládání hodnotné výbavy do hrobů ve druhé polovině 10. století (např. *Tomková 2005b*, 299) se ale můžeme důvodně tázat po tom, co by bylo předmětem loupení v hrobech mladší fáze pohřebiště.

Situace mohla být způsobena pouze opakovaným pohřbíváním na stejném místě a tím i porušováním starších hrobů. Podstatný význam měly jistě i mladší zásahy (např. vybírání kamenů z destrukční sutě a základů kostela a jistě i z obložení tehdy již zapomenutých hrobů; popřípadě jiná aktivita na lokalitě). Zásadní význam pro dislokaci kostí mohlo mít také uložení zemřelého do dutého prostoru. Polohové transformace kostí tak mohou být identifikátorem nedochované schránky (*Černý 1995*, 309-310; *Prokoš 2007*, 18-19). Porušení koster na libickém pohřebišti se často projevuje disartikulací trupu, popřípadě nazad odvalenou lebkou, přičemž poloha dlouhých kostí a pánve zůstala nezměněná (např. hroby 70, 74, 87, 105e, 118, 221; foto 91, 93, 108, 129, 137, 140, 183 a další). Právě tyto projevy mohly být působeny uložením v dutém prostoru (*Prokoš 2007*, 21, 23). Velký vliv na změnu polohy kostí může mít například i působení spodní vody, hloubka uložení nebo zásah půdní fauny (*Černý 1995*, 306-310).

Dislokace kostí způsobená přítomností dutého prostoru, porušením starších pohřbů při pohřbívání mladších nebo další aktivity na již zrušeném pohřebišti se zdá být pravděpodobnější, než přičítat sledovanou situaci záměrnému násilnému zásahu. Bez přítomnosti antropologa v terénu a přímo při odebírání kostí, je také podstatně snížena možnost identifikace násilného zásahu (*Černý 1995*, 312).

4.5. Deponia kostí

Na pohřebišti na akropoli v Libici nad Cidlinou bylo nalezeno 9 deponií ostatků (99, 99b, 109b, 135aN, 140b, 187aN, 240a, 303cN). Ve všech případech jde o záměrně dislokované kosti starších hrobů při hloubení hrobů mladších. Všech 9 jedinců bylo antropologicky určeno.

---

⁷⁵ Na pohřebišti vinařického stupně doby stěhování národů ne Vlíněvsi byly vykradené hroby hodnoceny na základě porušení kostry i identifikace pravděpodobně vykrádacích vkopů. Byla zjištěna vazba typu porušení kostry na pohlaví (*Limburský. – Likovský - Velemínský – Fleková 2010*, 149-152).

Mimo záměrných deponii byl na pohřebišti nalezen velký počet lidských kostí, které pravděpodobně také pocházejí ze starších rozrušených hrobů. Přítomnost ostatků 44 antropologicky určených jedinců byla doložena v zásypech mladších hrobů. V těchto případech pravděpodobně nedošlo k pietnímu uložení rozrušených kostí.

5. CHARAKTERISTIKA POHŘEBIŠTĚ – PŘEDSTAVENÍ HMOTNÉ KULTURY

Movité artefakty nalezené v souvislosti s výzkumem pohřebiště v Libici nad Cidlinou byly rozděleny do tří skupin, které vycházejí z charakteru popisu kontextu (viz. kap. 3.1.1.3. *Kontexty* a 3.2. *Nálezový fond* v této práci). Vyčleněny byly kontexty vztahující se přímo k hrobu a jeho zásypu (*kontext připsaný hrobu*) a kontexty popisující širší okolí (*kontext ve vztahu k hrobu*). Nálezy z kontextů připsaným hrobů byly dále děleny na předměty patřící k pravděpodobné výbavě hrobu a předměty pocházející ze zásypu. Nálezy z kontextů ve vztahu k hrobu představují třetí skupinu: nálezy ve vztahu k hrobu.

Médiem, jehož prostřednictvím byly předměty přiřazovány hrobům, jsou kontexty. Zohledněny byly všechny nálezy, které jsou dnes připsané jednotlivým kontextům (viz kap. 3.2. *Nálezový fond*).

Samotné kontexty však díky své struktuře představují první závažný problém. Jen u některých z nich je podrobně popsána poloha předmětů. Většina kontextů obsahuje pouze výčet předmětů ve vztahu k hrobu, údaje o tom, zda byl předmět nalezen ve funkční poloze, nebo v zásypu, chybí. V těchto případech byly předměty „hrobového charakteru“ (perly, náušnice a podobně) považovány za výbavu hrobu, stejně jako předměty denní potřeby (např. nože a přesleny a podobně) vybírané v podobné době jako kostra (tj. možná výbava). Předměty nalezené výrazně dříve než kosti byly považovány za součást zásypu (např. nože, kostěné předměty a podobně), stejně jako všechny artefakty, u kterých se objevila závažnější pochybnost, zda mohou patřit k výbavě. V některých případech byla přesnější poloha nálezů popsána v Nálezových zprávách.

Celkem byly nálezy patřící výbavě hrobu připsány 54 hrobům. U 255 hrobů byly nalezeny předměty připsané kategorii zásyp a u 150 hrobů předměty ve vztahu k hrobu.

Na ploše pohřebiště byly navíc nalezeny předměty, které pravděpodobně mohly patřit výbavě rozrušených či nedochovaných hrobů. Opakované narušování hrobů je na pohřebišti dokumentované v mnoha případech.

Kapitola 5. *Charakteristika pohřebiště – Představení hmotné kultury* je z důvodu snadnějšího uchopení rozdělena na dvě popisné podkapitoly: 5.1. *Inventář hrobů a nálezy potenciálně hrobové* a 5.2. *Nálezy ze zásypu hrobů a nálezy ve vztahu k hrobu....* Cílem je obecná deskripce hmotné kultury. Z tohoto důvodu budou v kapitole 5.1. *Inventář hrobů a nálezy potenciálně hrobové* pojednány všechny nálezy hrobového charakteru a nálezy které mohly tvořit výbavu hrobu. Tedy i ty které nebyly nalezeny v hrobech, ale pravděpodobně

mohly patřit hrobům rozrušeným. V příslušných kapitolách budou ale tato data komentována. Ostatní nálezy budou hodnoceny v kapitole 5.2. *Nálezy ze zásypu hrobů a nálezy ve vztahu k hrobu...*, v rámci níž budou popsány předměty spíše sídlištního charakteru.

Artefakty ze všech tří skupin (výbava, zásyp, nálezy ve vztahu k hrobu) tvoří na pohřebišti v Libici nad Cidlinou jen rámcově ohraničené kategorie, které jsou v mnoha ohledech vzájemně prostupné. Tato nejednotnost je dána poměrně složitými vztahy hrobů (vzájemné porušování a superpozice) a nejednoznačně mluvící dokumentací (problematika přiřazování nálezů ke kategorii výbava – zásyp).

5.1. Inventář hrobů a nálezy „potenciálně hrobové“

5.1.1. Ozdoby hlavy

5.1.1.1. Náušnice

Všechny náušnice nalezené na pohřebišti na akropoli libického hradiště byly zařazeny do kategorie výbava. Připsány jsou celkem pěti hrobům (96c, 134, 157, 264, 268; *Obr. 9*). Ve dvou případech patří hroby ženám (hr. 264 a 268), ve dvou hrobech byli jedinci nedospělí (hr. 96c – infans I a 157 – infans II) a v jednom případě byly náušnice nalezeny v hrobě, který patřil pravděpodobně muži (hr. 134). V hrobě 134 nebyly ale náušnice nalezeny v oblasti hlavy, avšak v „*prodloužení pravého radiu*“ (*NZ 1949-1953, 96*). Náušnice z mužského hrobu známe i z Pražského hradu z pohřebiště za Jízdárnou (tzv. Lumbeho zahrada), nalezeny byly mezi femury pravděpodobně mužského pohřbu 35/73 (*Smetánka – Hrdlička – Bajerová 1974, 389*).

V hrobě 165 byl nalezen předmět, který mohl představovat jednoduchou kruhovou náušnici, pravděpodobně ale byl spíše záušnicí (zlomek esovitého? ukončení). Nález je zařazen mezi záušnice.

Mezi předměty z pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou byly nalezeny fragmenty náušnic bubínkovitých, popřípadě náušnic s uzlíčky. Původ předmětů, ale není jasný. Vzhledem k tomu, že se předměty nalézaly mezi jinými nálezy z Libice, je pravděpodobné, že i ony pocházejí z téže lokality, nelze ale vyvrátit ani jiné místo nálezů. Na sáčku s náušnicemi nebyly kromě číselného označení krabice uvedeny žádné bližší údaje.

číslo hrobu	antropologie	náušnice			
		hrozn.	košíčk.	pyram.	kroužk.
096c	nedospělý	1			1?
134	spíše muž	3			
157	nedospělý		3 (+1?)		
264	žena	4			
268	žena			8	

Tabulka 3. Hroby s náušnicemi. Čísla udávají počet náušnic. Čísla v závorkách značí předměty nedohledané (tj. nejvyšší rozsah).

5.1.1.1.1. Náušnice hrozníčkovité

Stříbrné hrozníčkovité náušnice byly nalezeny v hrobech 134, 264 a pravděpodobně i 96c. Celkem bylo nalezeno minimálně osm těchto náušnic (tři v hr. 134, čtyři v hr. 264 a pravděpodobně jedna v hr. 96c; *Obr. 9*). Hrozníčkovité náušnice představují nejrozšířenější variantu veligradského neboli byzantsko-orientálního šperku (*Dostál 1966, 35*), který se v českém prostředí často označuje jako šperk velkomoravského typu, charakteru či tradice. Jsou hojně zastoupené i v inventáři českých středohradištních pohřebišť (*Šolle 1959, 420-428; tentýž 1966, obr. 15c; Tomková 2005, 231-233*)

Na pohřebišti v Libici nad Cidlinou se lépe zachovaly pouze čtyři náušnice v hrobě 264. Hrozníčkovité náušnice z hrobu 134 se dochovaly fragmentárně. Interpretace náušnice z hrobu 96c je problematická. Nalezen byl oblouček a jeden větší fragment, snad pozůstatek hrozníčku.

Dvě náušnice z hrobu 134 a oba páry náušnic z hrobu 264 mají zdobený spodní oblouk. Náušnice z hrobu 264 mají oboustranný hrozníček tvořený granulovanými věnečky a ukončený větším zrnem (*Dostál 1966, 35; typ 8-15 podle dělení Š. Ungermana 2007a, 110*). Konstrukci hrozníčků dvou náušnic z hrobu 134 nelze objektivně hodnotit. Hrozníček mohl být oboustranný či jednostranný, tvořen byl pravděpodobně také granulovanými věnečky, které byly ukončeny větším zrnem (*Dostál 1966, 35, obr. 8:15 nebo 8:26*). Ze třetí náušnice z hrobu 134 se dochovaly pouze oblouček a jedno větší zrno, rekonstrukce konstrukce šperku není možná.

5.1.1.1.2. Náušnice košíčkovité

Stříbrné košíčkovité náušnice byly nalezeny pouze v hrobě 157 (*Obr. 9*). Do hrobu byly uloženy tři (popřípadě čtyři⁷⁶) náušnice. Stav zachování náušnic neumožňuje detailnější rekonstrukci předmětů. Nalezeno bylo několik fragmentů obloučků (minimálně ze tří náušnic) a velmi fragmentárně zachované košíčky. V hrobě nebyla nalezena žádná jiná výbava.

Košíčkovité náušnice nepředstavují v českém prostředí nijak rozšířenou kategorii. Z venkovských pohřebišť tyto předměty neznáme, objevují se pouze na pohřebištích, která jsou blízka mocenským centrům (*Mařík 2009, 126*). Tyto náušnice byly nalezeny na pohřebištích v aglomeraci Levého Hradce (Žalov-cihelna, viz *Sláma 1977, 141; Tomková 2012, 42-43* a Žalov-Na Panenské, viz *Tomková 2012, 171, obr. 135*) a ve čtyřech hrobech na pohřebišti u Libušina jezírka na Staré Kouřimi (*Šolle 1959, 430-431, obr. 58; tentýž 1966, 259, 263-264, 270-271*). V tomto kontextu je zajímavé, že košíčkovité náušnice neznáme z Pražského hradu (*Tomková 2005b* je neuvádí). Byly nalezeny ale na pohřebišti Kanín v zázemí libického hradiště (*Mařík 2009, 126*). Mladší varianty košíčkovitých náušnic opatřených třemi košíčky, typově analogických s nálezy z depotů zlomkového stříbra z Žatce či Čistěvsí uložených na přelomu 10. a 11. století (souhrnně *Profantová 2013b, 28-31*), známe z hrobových kontextů například z Prahy-Lahovic (*Krumphanzlová 2013, 114-115, tab.105*), ze Zákolan v aglomeraci budečského hradiště (*Šolle 1982, obr. 14:5*), ze Žalova-cihelny (*Tomková 2012, obr. 31*) či z Křivoklátu-Poučníka (*Lutovský – Matoušek 2003, obr. 8*).

5.1.1.1.3. Náušnice pyramidkové

Stříbrné pyramidové náušnice se závěsky byly nalezeny v hrobě tzv. libické kněžny (*Obr. 9*). Žena pohřbená v hrobě 268 byla vybavena čtyřmi páry náušnic, které byly konstruovány tím způsobem, že na oblouk byly navlečeny tři bubínky (středový větší); ke spodku středového bubínku byla připevněna trojice bubínků, pod které byla umístěna úzká a vysoká trojboká pyramidka. K podstavě pyramidky byla připevněna očka, do kterých jsou přichyceny jemné řetízky s filigránovými závěsky. Povrch bubínků i pyramidek je pokryt granulací, ve středu bočních stran pyramidek je umístěna trojboká přihrádka vyplněná neurčitou hmotou. V podstavě každé náušnice je otvor, je možné, že do dutého

---

⁷⁶ Náušnice mají stejné inventární číslo, které je dělené na předmět A, B a D, tj. C nebylo nalezeno. Je možné, že některý z fragmentů byl původně označen písmenem C a později přiřazen do jiného sáčku. Popřípadě mohly existovat fragmenty náušnice C, které se nedochovaly.

prostoru v pyramidce byl původně vložen předmět, který zvonil (jedna náušnice dnes zvoní).

Pro nedostatek jiných analogií jsou náušnice tradičně srovnávány s náušnicemi z hrobu 106b ve Staré Kouřimi. Náušnice z Kouřimi jsou, stejně jako náušnice z Libice, plastické. Podobná je i konstrukce: na oblouk jsou navlečeny bubínky a v centrálním místě oblouku je umístěn „hlavní výzdobný motiv“ – dominantní prvek, ke kterému jsou připevněny řetízky se závěsky. Na rozdíl od libických náušnic jsou ale řetízky připevněny na tyčinku, která je zasunuta do řady háčků (*Šolle 1966, 266*).

Náušnice s řetízky (lunicovité) známé z Moravy jsou ve většině případů spíše dvojrozměrné (*Dostál 1966, 41*). Téměř analogické náušnice byly ale nalezeny na pohřebišti u baziliky v Mikulčicích v hrobě 505 (*Ungerma – Kavánová 2010, Abb. 30*), popřípadě v hrobě 1 ve starém Městě-Špitálkách (*Poulik 1955, 317-318, obr. 18:8, 9*). I v tomto případě je předmět trojrozměrný, tvořený čtyřmi bubínky, které jsou navlečeny na oblouk, ve středu oblouku je pak umístěn prvek tvaru plochého jehlanu. Bubínky i jehlan jsou zdobeny granulací. Na podstavu jehlanu jsou dokola umístěna očka, ke kterým jsou připevněny řetízky s koncovými závěsky. Uprostřed podstavy je, stejně jako v případě libických náušnic, otvor. Jisté analogie k libickým náušnicím, především v charakteru horních kulovitých bubínek a podlouhlém, trojrozměrném tvaru pyramidek, lze vysledovat i mezi moravskými sloupečkovitými náušnicemi (typová škála viz *Dostál 1966, obr. 10:1-14*). Z českého území je doposud známý pouze jeden předmět, který lze interpretovat jako fragmentárně zachovanou sloupečkovitou náušnici (z hrobu 63/1952 v Žalově-cihelně; *Tomková 2012, 117-118, obr. 112*).

Kouřimský hrob 106b je řazen do mladšího stupně pohřbívání na Staré Kouřimi (stupeň B1; *Šolle 1966, 44-53*). Inventář hrobu 505 z pohřebiště u baziliky v Mikulčicích zahrnuje prvky odlišných chronologických horizontů, jednak zlaté náušnice se čtyřmi bubínky, které zastupují předměty řazené do staršího horizontu, na druhou stranu také stříbrné gombíky s puklicemi zdobenými granulací datované do mladších období (*Ungerma – Kavánová 2010, 83*). Pro mladší datování libického hrobu mluví přítomnost páru záušnic s očkem a fasetované jantarové perly (*Krumphanzlová 1970, 109-111; Tomková 1998*).

5.1.1.1.4. Náušnice koužkovité/záušnice?

V jednom případě (hr. 96c) byl u hlavy pohřbeného nalezen jednoduchý kroužek z barevného kovu. Předmět se dochoval ve značně fragmentárním stavu, který znemožňuje jednoznačnou interpretaci. Ve stejném hrobě byla nelezena pravděpodobně ještě hrozníčkovitá náušnice, ale ani ona se nedochovala kompletní. Kroužkovitý šperk je značně robustnější než pravděpodobná hrozníčkovitá náušnice. Nelze ale vyvrátit, že jde o špatně zachovanou náušnici složitější konstrukce, popřípadě záušnici (*Obr 9*).

5.1.1.1.5. Náušnice s uzlíčky/bubínkovité

Mezi předměty z Libice nad Cidlinou byly nalezeny i fragmenty stříbrných náušnic, k nimž chybí bližší podrobnosti. Náušnice mohou pocházet z Libice, tato domněnka vychází ale pouze z faktu, že se předměty nacházely mezi jinými nálezy z Libice.

Dokumentováno bylo 13 stříbrných fragmentů z náušnic. Osm fragmentů představuje zlomky oblouku náušnic (4 poloviny obloučku, 1 cca čtvrtina obloučku a fragmenty; ve čtyřech případech se zdobením), 2 kroužky z drátu (jeden s navlečeným menším kroužkem) a 1 fragment bubínku.

Na jednom z obloučků je symetricky umístěno pět uzlíčků z navinutého pravděpodobně tordovaného drátu. Na jednom fragmentu oblouku jsou patrné zbytky bubínků nebo košíčků. A na dvou fragmentech oblouku se zachovaly nepatrné zbytky výzdoby z tenkého drátku. V souboru je také fragment bubínku skládající se z kroužku z drátku s fragmentem drátku uprostřed a ze zlomku bubínku zdobeného filigránním drátkem. Nalezena byla také samostatná kolečka z drátku.

Zlomky pocházejí z několika náušnic (více než jeden pár). Buď šlo ve všech případech o náušnice s bubínky oddělenými filigránovými uzlíčky, nebo zde byly se kromě bubínkovitých náušnic nalezeny ještě náušnice s uzlíčky. Stříbrné bubínkovité náušnice patří mezi typické ozdoby veligradského typu (*Dostál 1966*, obr. 9:1-19), které jsou v honosnějších i prostších formách zastoupeny rovněž na českých středohradištních pohřebištích (*Šolle 1959*, 428-430; *Sláma 1977*). Kromě Staré Kouřimi (*Šolle 1959*, 428-430) a Kolína (*Lutovský 1994*, 51, obr. 7:7) byly stříbrné či zlaté exempláře nalezeny například na pohřebišti za Jízdárnou u Pražského hradu (*Smetánka 2003*, 40), na Budči (*Šolle 1982*, obr. 12), či v Klecanech I (*Profantová a kol. 2010*, tab. 42:1,4).

5.1.1.2. Záušnice

Záušnice byly nalezeny v 16 hrobech (37, 41, 45, 68a, 73cN, 98a, 105d, 119, 159, 165, 182, 203, 218, 219, 260b, 268; *Obr. 10*). V celkovém počtu 60 kusů a všechny byly zařazeny do kategorie výbava. Ve čtyřech hrobech doprovázely záušnice ženy (37, 41, 165 a 268), v 11 děti (45, 68a, 73cN, 98a, 105d, 119, 159, 182, 203, 218, 260b). Jedinec z hrobu 219 byl antropologicky určen jako muž (*adultus*, 30–40 let). Na základě archeologické interpretace by byl ale jistě určen jako žena. Dvě záušnice byly nalezeny pod hlavou, mimo ně byl v hrobě nalezen ještě nůž u pasu. R. Turek uvádí ještě pravděpodobně nezachované záušnice u hrobů 41, 45, 68a, po nichž měly zbýt pouze zbytky patiny viditelné v terénu.

Mimo záušnice v hrobech bylo nalezeno ještě šest záušnic v antropogenních uloženinách v prostoru pohřebiště, které mohly pocházet z rozrušených hrobů.

5.1.1.2.1. Záušnice s očkem

V Libici nad Cidlinou byly nalezeny celkem tři záušnice s očkem⁷⁷, ve dvou hrobech (*Obr. 10*). Dvě zlaté záušnice s očkem byly nalezeny v ženském hrobě 268, spolu se šperkem velkomoravského charakteru. Zlaté záušnice s očkem byly nalezeny na pohřebišti Jízdárna na Pražském hradě, v dětském hrobě 14/73 v počtu 11 kusů (*Smetánka – Hrdlička – Bajarová 1974*, 392-393). V hrobech 3/2001 ze Strahova a 2/96 Jelení ulice – Lumbeho zahrada byly záušnice s očkem nalezeny společně s jantarovými a skleněnými korálky, stejně jako v případě hrobu 268 (*Tomková 2005b*, 235-236).

Z hrobu 260b pochází jedna záušnice s očkem vyrobená ze slitiny barevných kovů. Dětský pohřeb nebyl vybaven žádnými jinými příslušenstvími, nalézal se ale v superpozici nad hrobem 261a se sekerou bradaticí.

Záušnice s očkem bývají nalézány společně se šperkem velkomoravského okruhu stejně jako s esovitými záušnicemi (*Krumphanzlová 1974*, 50). *I. Štefan (2009a*, 174-176, tab. 1) upozorňuje na nález záušnice s očkem spolu s hrozníčkovitými náušnicemi v hrobce přisuzované knížeti Spytihněvovi I. a jeho ženě, datovatelný do doby kolem roku 915 (918?), uvedené záušnice vystupují z užívání ještě před počátkem zvyku vkládání mincí do hrobů, tedy před začátkem 11. věku. *N. Profantová (2013*, 34) klade na základě analýzy nálezů z pohřebišť v Klecanech (*Profantová a kol. 2010*) počátek užívání záušnic s očkem v Čechách do 1. třetiny 10. století nebo až do přelomu 9. a 10. věku.

⁷⁷ K názvosloví *K. Tomková. (2005b, 235)*

5.1.1.2.2. Esovité záušnice

Esovité záušnice byly nalezeny ve 14 hrobech (37 – 3 záuš., 41 - 1 záuš., 45 – 1 záuš., 68a – 2 záuš., 73cN – 8 záuš., 98a – 7 záuš., 105d - 10 záuš., 119 - 1 záuš., 159 – 12 záuš., 165 - 5 záuš., 182 -2 záuš., 203 – 1 záuš., 218- 2 záuš., 219- 2 záuš.; *Obr. 10*) v celkovém počtu 57 kusů. Šest záušnic pochází se sídlištního souvrství v prostoru nekropole. Na studovaném pohřebišti byly nalezeny esovité záušnice spíše menších rozměrů stříbrné, ze slitiny barevných kovů, stříbrem plátované a jedna záušnice pozlacená⁷⁸. Záušnice většího průměru byla nalezena pouze v sídlištní situaci.

V hrobě 37 byla nalezena jedna zlacená záušnice společně s jednou nebo dvěma záušnicemi⁷⁹ z barevného kovu a prstenem.

Dvojice stříbrem plátovaných záušnic byly nalezeny ve dvou hrobech: 98a a 105d. Zajímavé, je že oba pohřby dělí pouze minimální vzdálenost a že jsou oba uloženy v podobné hloubce v jihozápadní části Pole II. Pohřeb 98a patřil jedinci ve věku juvenis. mimo dvou stříbrem plátovaných záušnic byl hrob vybaven dalšími pěti esovitými záušnicemi z barevného kovu. V hrobě 105d byl uložen nedospělý jedinec (infans III). Kromě dvou stříbrem plátovaných záušnic jeho hlavu zdobilo ještě pět záušnic stříbrných a tři z barevného kovu.

Dokumentováno bylo 34 stříbrných záušnic v sedmi hrobech (45 – 1 záuš., 68a – 1 záuš., 73cN – 8 záuš., 105d – 5 záuš., 159 – 12 záuš., 165 – 5 záuš a 219 – 2 záuš.). Stříbrné záušnice byly v jednom případě (hrob 105d) kombinovány se záušnicemi z barevného kovu a zároveň se záušnicemi plátovanými stříbrem. Šest hrobů bylo vybaveno pouze stříbrnými záušnicemi. Čtyři stříbrné záušnice byly navíc nalezeny v prostoru pohřebišť mimo hroby.

Sedm hrobů bylo vybaveno záušnicemi z barevného kovu (37 – 2 záuš., 41– 1 záuš., 98a – 5 záuš., 105d – 3 záuš., 119 – 1 záuš., 182– 2 záuš., 203– 1 záuš.). Ze sídlištních situací v prostoru pohřebišť pocházejí pouze dvě záušnice z barevného kovu, v jednom případě (inv. č. 545936) jde navíc o záušnici velkého průměru (7 cm), kterou lze datovat nejdříve do 12. století (*Štefan 2009a*, 182-183). Záušnice ze sídlištních kontextů samozřejmě nemusely být součástí výbavy hrobů.

⁷⁸ Materiál šperků byl zjišťován pouze vizuálně. Termín záušnice z barevného kovu proto označuje šperky, které byly pokryty charakteristickou patinou. Nelze vyloučit, že zelenou patinu mohly obsahovat i ozdoby zhotovené ze stříbra nízké ryzosti.

⁷⁹ V popisu kontextů se objevují záušnice jen dvě. Hrobu jsou ale dnes připraveny tři záušnice, podařilo se dohledat ale pouze dvě, jedna je ztracená. Situace není ověřitelná.

ZÁUŠNICE							
číslo hrobu	antropologie	s očkem	esov.				neurčeno
			stříbr.	plát. stříbr.	zlac.	bar. kov	
37	žena				1	1	(1?)
41	žena					1	
45	nedospělý		1				
68a	nedospělý		1				1
73cN	nedospělý		8				
98a	nedospělý			2		5	
105d	nedospělý		5	2		3	
119	nedospělý					1	
159	nedospělý		12				
165	žena		5				
182	nedospělý					2	
203	nedospělý					1	
218	nedospělý						2
219	muž		2				
260b	nedospělý	1					
268	žena	2					

Tabulka 4. Rozložení jednotlivých typů záušnic v hrobech. Čísla udávají počet záušnic.

Z uvedeného vyplývá (souhrnně viz *tabulka 4*), že stříbrné záušnice byly v hrobech nalézány většinou ve větším počtu, oproti tomu záušnice z barevného kovu byly v hrobech nacházeny především jednotlivě. Větší počet záušnic z barevného kovu byl nalezen pouze v hrobech, ve kterých byly zároveň nalezeny i záušnice stříbrem plátované. Díky tomu je počet stříbrných záušnic na pohřebišti výrazně vyšší, než zastoupení záušnic z barevného kovu.

Stříbrné záušnice nebývaly kombinovány se záušnicemi z barevného kovu. Pouze v jednom hrobě byly nalezeny záušnice stříbrné spolu se záušnicemi z barevného kovu a se záušnicemi stříbrem plátovanými (hr. 105d).

Jediná záušnice velkého průměru pochází se sídlištní situace. Tento fakt by mohl odrážet skutečnost, že v době nástupu větších průměrů záušnic (12. století, popřípadě již 2. polovina století 11.; *Tomková 2005b, 264; Štefan 2009a, 181, 183*) se na pohřebišti na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou již nepohřbívalo.

5.1.1.2.3. Záušnice s háčkem (?)

U pohřbu 165 byl nalezen předmět, který mohl být záušnicí s háčkem nebo esovitou záušnicí s neroztepaným zakončením. Na jednom z fragmentů šperku je patrné neroztepané ukončení záušnice (srov. Žalov hrob 52/1913 *Tomková 2012*, obr. 65). V hrobu byly nalezeny 3 – 4 stříbrné záušnice (nebo kroužkovité náušnice), jedna skleněná pestrá perla a nůž.

5.1.2. Ozdoby krku

5.1.2.1. Perly a náhrdelníky

Jednotlivé perly nebo náhrdelníky byly nalezeny ve 13 hrobech (29, 96c, 130, 134, 159, 165, 230a, 236, 238, 241, 268, 271, 281; *Obr. 11*). V zásypu hrobu 179a byl nalezen nevrtný kamenný nebo skleněný předmět oválného tvaru. Perly nebo náhrdelníky byly nalézány převážně v hrobech žen (hr. 29, 165, 238, 268, 271, 281) nebo nedospělých jedinců (96c, 130, 159, 236). V jednom případě (hr. 134) šlo pravděpodobně o muže: dvě perly byly uloženy, spolu s náušnicemi a ovocnou peckou, v „*prodloužení pravého radiu*“ (*NZ 1949-1953*, s. 96). Pohlaví jedince z hrobu 230a není známé.

Dle počtu korálů (podle dělení K. *Tomkové 2005b*, 236) jsou na Libici zastoupeny náhrdelníky šňůrové (hr. 159), vícečlenné (hr. 130, 230a, 271 a 268⁸⁰) i máločlenné (hr. 134⁸¹). Po jedné perle bylo nalezeno v hrobech 29, 165, 236 a 128. Z hrobu 96c pochází drobná nevrtná skleněná kulička, nalezena měla být při severní straně hlavy. Celkem tři korálky byly nalezeny v zásypech hrobů (hr. 238 a 141).

Mimo skleněných perel byly náhrdelníky tvořeny i z perel kamenných a kovových. Součástí náhrdelníků mohly být i kaptorga a gombíky (viz *tabulka 5*).

V sídlištním souvrství v prostoru pohřebiště byly nalezeny fragmenty dvou skleněných perel a stříbrných kroužků (snad věnečků objímajících otvory perel), které mohly potenciálně patřit výbavě rozrušeného hrobu⁸².

---

⁸⁰ Perel bylo nalezeno jedenáct, součástí náhrdelníku byly ale ještě dva gombíky a kaptorga.

⁸¹ Součástí náhrdelníku mohla být i ovocná pecka.

⁸² R. Turek uvádí ještě kobaltově modrou dvojkónickou perlu z okolí hrobu 170, předmět se nepodařilo dohledat.

číslo hrobu	antropologie	perly			jantar. kříž	kaptorga	gombík	ovoc. pecka
		kov.	sklo	kam.				
029	žena		1					
096c	nedospělý		1 (+1)			?		
130	nedospělý		37 (+3)					
134	spíše muž		2					1
159	nedospělý		407	1	1	?	?	
165	žena		1					
179a	nedospělý		Z1?	Z1?				
230	neurčeno		43					
236	nedospělý			1				
238	žena		Z1					
241	žena		Z2					
268	žena	4	1	6		1	2	
271	žena		16					
281	žena			1				

Tabulka 5. Hroby s náhrdelníky/perlami. Čísla udávají počet perel nalezených v hrobě. Čísla v závorkách značí perly nedohledané (tj. nejvyšší rozsah). „Z“ označuje nálezy ze zásypu.

5.1.2.1.1. Kovové

Použití drahých kovů v náhrdelnicích je typické pro pohřebiště u českých centrálních lokalit raného středověku (*Tomková 2005b*, 137). Na pohřebišti na libické akropoli byly kovové perly nalezeny pouze v bohatě vybaveném hrobě 268 (*Obr. 11*). Čtyři stříbrné perly tvořily, spolu se skleněnými, karneolovými a jantarovými korály, gombíky a kaptorgou, náhrdelník. Poloha některých prvků náhrdelníku je patrná na terénní fotografii (foto 270). Nejsou zde ale viditelné všechny součásti, zejména perly kamenné a perla skleněná. Poloha kovových prvků v náhrdelníku byla následující: stříbrná kaptorga – karneolová perla – stříbrná pětilaločná perla – stříbrný gombík s pukličkami – stříbrná pětilaločná perla – gombík s pukličkami – skleněná perla – válcovitá karneolová perla – karneolová perla - jantarová perla - kulovitá křišťálová perla - trojlaločná stříbrná perla - karneolová perla - stříbrná pětilaločná perla (kolem hrdla; ve směru zprava do leva; katorga leží na pravé klíční kosti), podloží náhrdelníku bylo hnědě zbarveno organickou látkou (*NZ 1949-1953*, 218-219)

Pětilaločné stříbrné perly byly zdobeny filigránními drátky. Perla trojlaločná granulací sestavenou do tvaru trojúhelníků a filigránem.

Pravděpodobně v sídlištním horizontu byly nalezeny stříbrné fragmenty, pocházející snad ze stříbrných perel nebo bubínkovitých náušnic. Kroužky byly připevněny na kovovém (nedochovaném) plášti, v jednom případě je patrná filigránní výzdoba.

5.1.2.1.2. Skleněné

Většina perel nalezených na pohřebišti v Libici nad Cidlinou byla zhotovena ze skla (nejpočetnější zástupci skleněných výrobků jsou pro raný středověk bezpochyby korálky, tj. produkty na výrobu méně náročné; *Krumphanzlová 1963; Drahošová 2005*).

Terminologie vychází z tvarových a barevných dispozic korálků a jejich výzdoby (*Krumphanzlová 1965*), nebo je postavena na výsledcích mikroanalýz (*Černá – Hulínský – Gedeon 2001*; a navazující studie *Černá – Tomková – Hulínský – Cílová 2005; Košta – Tomková 2011a; Košta – Tomková 2011b*). Poslední pokus o nové uchopení problematiky představuje názor K. Denera, který navrhuje pro třídění korálků hledisko technické, tedy způsob jakým byly korálky vyráběny (*Derner 2011*; aniž by ale navrhovanou typologii hlouběji rozpracoval). Pro potřeby revizního zpracování pohřebiště v Libici nad Cidlinou bylo použito dělení založené na morfologickém popisu (viz *tabulka 6*).

číslo hrobu	antropologie	perly skleněné								jiné perly	jantar. kříž	kaptorga	gombik	ovoc. pecka	
		soudek.	kulov.	hranol.	oliv.	kužel.	kotouč.	válečk.	G perla						foukaná
029	žena		1												
096c	nedosp.		1 (+1)									?			
130	nedosp.	16	21								3				
134	spíše muž				1				1						1
159	nedosp.	405		2							1 kam	1	?	?	
165	žena	1 vícebarev.													
230	neurčeno	1	25			6									
238	žena									Z1					
241	žena				Z2										
268	žena		1 fasetovaný								4 kov. 6 kam.		1	2	
271	žena	8 (1s barev. aplikaci)	1	1	2	1	3 (1s barev. aplikaci; 1 s očky)								

Tabulka 6. Typy skleněných perel v hrobech. Čísla udávají počet perel nalezených v hrobě. Čísla v závorkách značí perly nedohledané (tj. nejvyšší rozsah). „Z“ označuje nálezy ze zásypu.

Ve většině případů nejsou korály bezpečnou oporou pro detailní datování (*Dostál 1966, 53*). Chronologickou oporu mohou poskytnout ale perly olivovité (*Košta – Tomková 2011b, 329-334*) a tzv. G perly (*Košta – Tomková 2011a, 603*). Největší obliba olivovitých perel spadá do 2. poloviny 9. století – 1. třetiny, respektive 1. poloviny 10. století (*Košta –*

Tomková 2011b, 334). Omezené nálezy G perel v hrobových celcích s esovitými záušnicemi datují vyznívání jejich obliby přibližně ve 2. polovině 10 století (Košta – Tomková 2011a, 603). Olivovité perly byly nalezeny v hrobech 134 (společně s G perlou); 271 a v zásypu hrobu 241 (Obr. 11).

V zásypu hrobu 238 byl nalezen fragment poměrně vzácně nalézané foukané perly (Dostál 1966, 46).

V náhrdelnicích u pohřbů 159 a 268 byly nalezeny i perly kamenné (v případě hrobu 268 i prvky stříbrné). Jediná skleněná perla z náhrdelníku pohřbu 268 byla fasetovaná. Součástí náhrdelníku byla i perla z křišťálu. Nelze vyloučit, že čirá skleněná perla měla na první pohled nahrazovat perlu z drahého kamene.

Drobná skleněná nevrtná perlička (skelná kapka?) byla nalezena u hlavy pohřbu 96c⁸³. Sklo mohlo být součástí i jiných předmětů, než jen nákrčníků. Skleněné aplikace známě z gombíků (např. kolínský knížecí hrob – viz Lutovský 1994, 51, obr. 6:2-3 či hr. 25/48 z pohřebiště ve Starém Městě na Valách Hrubý 1955, 413-414) nebo náušnic. Podobné využití nelze vyloučit ani v případě hrobu 96c.

Zlomky dvou skleněných perel byly nalezeny v sídlištním horizontu. R. Turek je připisuje pohřbu 63 popřípadě 63a⁸⁴ „Západně odtud směrem ke hrobům 52 – 53 byl asi zničen pohřeb další [tj. pohřeb 63]; na okraji druhotné jámy zbyly tu zlomky dvou skleněných perel“ (Turek 1978, 16).

5.1.2.1.3. Kamenné⁸⁵

Perly kamenné byly nalezeny u čtyř pohřbů (159, 236, 268, 281; Obr. 11). Ve všech případech byla nalezena perla jantarová. Pouze v náhrdelníku pohřbu 268 byly použity i kameny jiné: karneol a křišťál. V zásypu hrobu 179a byl nalezen nevrtný předmět oválného tvaru, snad kámen nebo sklo.

---

⁸³ Při revizním zpracování byla nalezena „perla“ s inv. č. 309620, tuto perlu uvádí i R. Turek (1978, 32). Kontextu je ale připsán ještě podobný, dnes nedochovaný předmět, s. inv. č. 309522. Obě inv. č. s největší pravděpodobností popisují stejný předmět.

⁸⁴ Pohřby byly zrušeny.

⁸⁵ K definici korálků z drahých kamenů K. Tomková (2005b, 241).

číslo hrobu	antropologie	perly kamenné				jiné perly	jantar. kříž	kaptorga	gombík
		jantar	karleol	chalconon?	křišťál				
159	nedospělý	1				407	1	?	?
179a	nedospělý			Z1?					
236	nedospělý	1							
268	žena	1	4		1	5		1	2
281	žena	1							

Tabulka 7. Kamenné perly v hrobech. Čísla udávají počet perel nalezených v hrobě. „Z“ označuje nálezy ze zásypu.

Období nástupu jantarových korálů lze datovat do 2. třetiny 10. století a především ve 2. polovině 10. věku tvoří výraznou skupinu v rámci ozdob náhrdelníků (Tomková 1998 *tatáž* 2012). Jantarové korály se v koliérech téměř nestýkají s olivovitými perlami a G perlami, naopak jsou výrazně provázány se soubory obsahujícími esovité náušnice (Košta – Tomková 2011a, *titíž* 2011b, 328-329).

5.1.2.2. Jantarový křížek

Jantarový přívěsek tvaru kříže na náhrdelníku z hrobu 159 představuje v českém prostředí unikátní nález (Obr. 12). Kříž je vyříznut z destičky a na jedné straně je zdoben geometrickou výzdobou, očko je vrtané v síle destičky.

Dva jantarové křížky byly nalezeny na Moravě. Z Olomouce z Biskupského náměstí z vrstvy datované do 11. až 12. století pochází fragment závěsného jantarového křížku, který by snad mohl být zdejší výrobkem zhotoveným z pobaltské suroviny (Bláha 2002, 224, obr. 3:6). Téměř neporušený jantarový křížek byl nalezen v Kroměříži, v sídlištní vrstvě na parcele na rohu ulic Vodní a Ztracená. Datován je rámcově do 11./12. až 13. století (Chybová 2009, 64).

Jantarové křížky známe z Pobaltí, z území Polska i Ruska, kde se ale objevují především od konce 11. do 13. století (častěji ve století 12. a 13.; Krumphanzlová 1970, 113-114).

5.1.2.3. Kaptorga

Kaptorga byla nalezena přinejmenším v hrobě 268 (Obr. 12). Potenciálně se dá uvažovat, zda kaptorgy nebyly také v hrobech 159 nebo 96c.

V hrobě 159 byly nalezeny zlomky stříbrného plechu, které jsou *R. Turkem (1978, 63)* interpretovány jako kaptorga. Tento výklad ale není jednoznačný. V nálezové zprávě je situace popsána následovně: „mezi pravou lopatkou a horní polovinou humeru byly chatrné zlomky měděného zlaceného velkého gombíku, při jehož jv. obvodu byly nepatrné zlomky tenkého stříbrného plíšku“ (NZ 1949-1953, 120). V popisu kontextu jsou uvedeny pouze pravděpodobně stříbrné zlomky. Předmět se nezachoval, bylo mu ale přiděleno inventární číslo. Jeho původní tvar je bohužel nezjistitelný.

U pohřbu 96c byly nalezeny „Dva zcela nepatrné zbytky velmi jemného plíšku, snad bronzového nebo stříbrného; užší z nich je jakoby zahnut. Velmi silně rozpadlé. Na (vnitřní) straně většího zlomku stopa žebéřkování, případně otisku prkna.“ (popis převzat z inventární karty). Poloha předmětu v hrobě není známá. Předmět se nezachoval, bylo mu ale přiděleno inventární číslo.

Spolehlivě dokumentovaná kaptorga zdobena pěticí plastických koníčků byla nalezena jakou součástí náhrdelníku v hrobě tzv. „libické kněžny“ spolu s gombíky a stříbrnými, skleněnými, karneolovými a jantarovými perlami.

Obdobné kaptorgy s animální aplikovanou výzdobou (podle dělení I. Štefana 2004, 25) byly nalezeny v hrobě 106b ve Staré Kouřimi (2 exempláře; Šolle 1966, 266); v hrobě 53 v Lumbeho zahradě na Pražském Hradě (Štefan 2004, 27); v hrobě 2 na Václavském náměstí v Praze (Hulm-Starec 1994) a tři zlomky byly nalezeny v depotu v Kelči (Štefan 2004, 27). Nálezy animální výzdoby na českých raně středověkých pohřebištích v každém případě souvisí s povelkomoravským obdobím (cca 10. století; Profantová 2013, 40).

5.1.2.4. Gombík

Gombíky byly nalezeny nejspíše v pěti hrobech (jeden v pohřbu 164 a pravděpodobně i v hrobě 159, dva pak v hrobech 130, 245a, 268; Obr. 12). V hrobě 158 byly nalezeny drobné železné kulovité zlomky *R. Turkem (1978, 63)* interpretované jako možný gombík⁸⁶. Interpretaci železných zlomků jako gombíku nelze zcela vyloučit, neboť jeden dobře zachovaný železný kulovitý gombík byl na libické akropoli, v sídlištní situaci v Sondě S, nalezen (Tomanová 2012). V hrobě 96c byly nalezeny zlomky jemného stříbrného plíšku, jeden z nich byl zahnutý. Nelze vyloučit, že i v tomto případě šlo o gombík (viz kap. „Kaptorga“). *R. Turek (1978, 101)* uváděl jako možný gombík nebo stříbrnou perlu i nález z hrobu 238. Fragmenty ale pocházejí ze zkorodované skleněné

⁸⁶ R. Turek tyto nálezy ale chybně připisuje hrobu 159 (1978, 63).

perly. Celkově tedy můžeme na pohřebišti na libické akropoli hovořit o nejméně 7 a maximálně 10 gombících. V hrobech 130, 159 a 164 byly pohřbeny děti, pohřeb 268 je ženský a 245a mužský.

Gombík z hrobu 159 je v Nálezové zprávě popsán následujícím způsobem: „*mezi pravou lopatkou a horní polovinou humeru byly chatrné zlomky měděného zlaceného velkého gombíku, při jehož jv. obvodu byly nepatrné zlomky tenkého stříbrného plíšku*“ (NZ 1949-1953, 120). Popis je ale v tomto případě pravděpodobně interpretací nálezové situace, zejména z toho důvodu, že uvedený *měděný zlacený velký gombík* byl nalezen v hrobě 164, ke kontextu hrobu 159 byl zařazen chybně⁸⁷. V hrobě 159 byly však fragmenty gombíku nalezeny také, předmět se ale nepodařilo zkonzervovat a nezachoval se ani žádný přesnější popis (uveden je ale u kontextu 2507).

V hrobě 268 byly nalezeny dva stříbrné gombíky s puklicemi zdobenými granulací. Tvořily součást náhrdelníku spolu s kaptorgou, stříbrnými, skleněnými, karneolovými a jantarovými perlami. Gombíky s puklicemi nejsou v českém prostředí běžné. V kolínském hrobě byly nalezeny gombíky zdobené filigránními drátky, které jsou na vrchlíku opatřeny puklicemi (Lutovský 1994, 51, obr. 6:5-6). Aplikace puklic se objevuje na stříbrných perlách z hrobu 106b ve Staré Kouřimi (Šolle 1959, 451; Šolle 1966, 266-267) nebo ze Sedlce u Kutné Hory (Schránil 1925, tab. XIII:19). Gombíky s puklicemi známe ale z Moravy, například ze Starého Města (Hrubý 1955, 213) nebo Mikulčic (Poulík 1957, 331; Profantová 2003, 27-28, 30, 34, obr. 49, 57, 67). B. Dostál (1966, 64) klade výskyt gombíků s puklicemi do poloviny 10. století. Nejnověji se k dataci vyjadřuje L. Galuška, který datuje hrob 284/49 ze Starého Města z pohřebiště Na Valách, ve kterém byly nalezeny mimo jiné i gombíky s puklicemi, do průběhu 1. poloviny 9. století (Galuška 2012, 227). S ohledem na výše uvedená tvrzení, nelze zřejmě gombík puklicemi považovat za chronologicky citlivý artefakt. Pro mladší dataci gombíků z Libice mluví přítomnost záušnic s očkem a facetované jantarové perly v témže hrobě (Tomková 1998).

Na fotografii náhrdelníku z hrobu 268 z terénu (foto 270) je patrná alespoň rámcová skladba náhrdelníku (viz kap. „*kovové perly*“). Vzhledem ke gombíkům je fotografie důležitá ještě z jednoho důvodu. Gombík ležící na levé klíční kosti je opatřen druhým očkem, tj. očkem, které bylo zavěšeno do očka gombíku. Druhé očko se dodnes nezachovalo. V bezprostřední blízkosti gombíku ležela jedna z perel. Můžeme se proto

---

⁸⁷ Popis odpovídá gombíku iv.č. 309551, který byl nalezen v hrobě 164, nálezová situace je zachycena i na fotografii. Gombík z hrobu 164 byl chybně přiřazen hrobu 195 (dodnes evidován pod kontextovým číslem 2507).

důvodně domnívat, že oba předměty byly v náhrdelníku umístěny vedle sebe. Značná velikost stříbrné perly by ale zřejmě při styku s gombíkem, který by nebyl opatřen druhým očkem, vedla buď k tomu, že by gombík vysel nakřivo, nebo by mezi ním a perlou musela být mezera. Předměty by se také při pohybu mohly navzájem poškozovat. Druhé očko gombíku by ale zajistilo větší délku zavěšení gombíku. Ta by mohla eliminovat pravděpodobnost poškození zdobení těla gombíku se stříbrnou perlou⁸⁸.

V hrobech 130, 164 a 245a byly nalezeny pozlacené gombíky z barevného kovu s tepanou výzdobou. Z hrobu 130 se do současnosti zachoval jen jeden gombík. Pouze jeden gombík u tohoto hrobu uvádí již R. Turek při publikaci pohřebiště (1978, 48-49). V popisech kontextů hrobu 130 jsou ale uvedeny gombíky dva (kontext: 2879: „úsek 2.2; hrob C (130);...d-pod gombíkem na levé straně; e)pod gombíkem na pravé straně...“). Gombík z hrobu 130 je poškozen a pokryt patinou. Výzdobný motiv se skládá ze třech ornamentů tvaru květů (středové kolečko s okvětními lístky kolem), které jsou umístěny ve čtyřstěnných medailonech. Medailony jsou navzájem odděleny pásy se dvěma podélnými rýhami, jejichž střed je vyplněn příčnými vroubky, v místě styku příček jsou plastické kroužky podobné středovým kroužkům květů. Na horním a spodním vrchlíku jsou pásy vymezeny trojstranné plochy. Na horním vrchlíku je prostor nezdobený, uprostřed je umístěna objímka na ouško zdobená obdobně jako oddělovací pásky. Spodní vrchlík je vyplněn jakýmsi úponkovým motivem, který vychází z každého ze třech pásků. Nejbližší analogií jsou zřejmě dva gombíky ze Starého Města-Na Valách z hrobu 282/48 (Hrubý 1955, 207, 456, obr. 39:2), oba jsou vyrobeny z měděného zlaceného plechu, výzdobný motiv tvoří tři květy umístěné v kruhových polích rámovaných pletencem⁸⁹. Gombíky s motivy květů (růžic) jsou známé i z jiných českých lokalit, např. z pohřebiště u Libušina jezírka na Staré Kouřimi (Šolle 1959, obr. 71, 73), ze zázemí Budče (Libochovičky, Sláma 1977, 69, Abb. 13:1; Zákolany, Sláma 1977, 176-177, Abb. 12:3) či z pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu, Smetánka 2003, 141).

Gombíky z hrobu 245a jsou zdobené čistě geometrickým motivem. Nepodařilo se dohledat žádnou přesnější analogii. Výzdoba je tvořena třemi řadami třech plastických

---

⁸⁸ Zcela ale nelze vyloučit variantu, že gombíky původně nebyly součástí náhrdelníku. Gombíky mohly původně tvořit doplněk oděvu a jejich nález v souvislosti s náhrdelníkem může být náhodný. Vzhledem k jejich poloze, se ale zdá, že respektují průběh ostatních součástí koliéru, v tomto kontextu je pravděpodobné, že i oni byly jeho součástí.

⁸⁹ R. Turek (1978, 276) motiv srovnává s gombíky z hrobu 216 z Mikulčic z pohřebiště u baziliky (Poulik 1975, Tab. 7, 52). Výzdoba obou gombíků se ale liší. Rozdílná je konstrukce květů. V Mikulčicích jsou květy naznačeny pouze okvětními lístky. Květy na libickém gombíku mají středová kolečka. Květy jsou umístěny navíc ve třech medailonech. Rozvinutý motiv mikulčických gombíků je ale odlišný, blíží se spíše např. gombíku z hrobu 96b ve Staré Kouřimi (Šolle 1959, obr. 71:7,8).

kroužků, uprostřed kroužku je umístěno vypouklé kolečko. Vždy tři nejbližší kroužky jsou spojeny plastickými hraněnými žebry. V ploše mezi žebry tak vznikl trojúhelný prostor, který je vyplněn plastickou jehlanovitě se zblíhající plochou, zdobenou rytým rýhováním (kolmo k žebro pod ním). Gombíky s geometrickou výzdobou, byť odlišného charakteru a zpravidla i větších rozměrů, jsou v Čechách poměrně hojně zastoupeny (např. *Sláma 1977*, Abb. 14:1-5).

Velký gombík z hrobu 164 je špatně zachovaný a silně deformovaný. Zlacení je setřelé a výzdobný motiv není téměř patrný (lépe je viditelný pouze na dvou místech). Výzdoba se sestává z dvojitých tepaných pásků s prohlubní uprostřed, v jednom místě je patrné křížení pásků. Geometrický motiv mohl zřejmě rámovat dnes nezřetelný výzdobný vzor. Velký zdeformovaný gombík s druhotně proraženým otvorem pochází z Mělníka-Rousovic, z hrobu 47 (*Sláma 1977*, 77, Abb. 20:13). Nalezen zde byl také v dětském hrobě, který neobsahoval žádnou další výbavu. Oba gombíky mohou vypovídat o podobném užití a o přenosu významu tohoto předmětu. V kontextu dětských hrobů mohly některé gombíky zřejmě hrát roli amuletu (k problematice rousovického gombíku *Tomková – Košta, v tisku*; o amuletech v dětských hrobech *Ungerma 2007b*).

Tepané gombíky bývají datovány do mladšího období než jiné typy gombíků (*Klanica 1970*; *Pavlovičová 1996*; *Chorvátová 2008a*). Podle současných interpretací se fenomén tepaných gombíků objevuje na staré Moravě pravděpodobně někdy v průběhu staršího velkomoravského horizontu. V českých hrobových kontextech se vyskytují zejména ve druhé polovině 9. a v první polovině 10. století.

5.1.2.5. Závěsek (?)

Silně porušený pohřeb 218, z něhož se dochovala pouze lebka, byl podle dokumentace zdoben dvěma záušnicemi. Pod kontextovým číslem těchto dvou záušnic (kontext 4823) je dnes uveden drobný kovový kroužek s krátkým výběžkem eliptického průřezu. Kroužek mohl být při nálezů označen jako záušnice. U pohřbu měly být ale nalezeny dva předměty. Nelze ani vyloučit, že lebku pohřbu 218 zdobily skutečné záušnice, které se ztratily, a kruhový šperk byl pohřbu přiřazen chybně (*obr. 20*).

Na první pohled podobné náušnice pocházejí z Roztok z domů 209 a 918 (*Kuna – Profantová 2005*, 187-188, *obr. 216, 250*; *Profantová 2013*, *obr. 17:1,2*). Na rozdíl od předmětů z Libice jsou ale oblouky tvořeny neuzavřeným drátkem. U libického exempláře

je kruh veden bez patrného přerušení. Závěsek na předmětech z Roztok je tvořen plíškem, který sloužil k uchycení přívěsku. Výběžek na libočkém kroužku je ale plný.

K předmětu z rozrušeného hrobu se nepodařilo nalézt přesnější analogie. Předmět snad může být interpretován jako závěsek, jeho přesná funkce ale není jasná.

5.1.3. Prsteny

Prsteny byly na pohřebišti nalezeny ve dvou hrobech (37 a 201; *obr. 20*). V obou případech jsou řazeny do kategorie výbava. Pohřeb 37 patřil ženě a masivní otevřený litý bronzový prsten se zeslabenými konci měla navlečený na prstě. Pohřeb 201 patřil muži, páskový otevřený bronzový prsten ležel mezi jeho chodidly.

Prsteny nepředstavují na českých středohradištních pohřebištích častěji objevené předměty⁹⁰. Nálezy prstenů můžeme ve většině případů datovat až do mladohradištního období (*Krumphanzlová 1974, 61*; pro Pražský hrad obdobně *Frolíková-Kalízsová 2005, 378*; *tatáž 2008*). Značně odlišná situace je ale známá z Moravy, kde jsou prsteny nalézány častěji i ve středohradištním období (*Hrubý 1955, 267*; *Dostál 1966, 56-58*).

Výbavu hrobu 201 dále tvořily nůž a dva přesleny. Ani jeden z předmětů není chronologicky citlivý. Prsten má půlkruhový průřez. Obdobný prsten byl nalezen například v hrobě 310-57/59 v Praze Lahvicích spolu s 10 záušnicemi malého průměru, kaptorgou, náhrdelníkem se skleněných a jantarových perel a bronzovým náramkem (*Krumphanzlová 2013, 147-148, tab. 107*). Z. *Krumphanzlová (1974, 62)* páskové prsteny zhotovené z ohnutého drátu datuje zejména do 2. poloviny 10. století a později.

V hrobě 37 byly ale mimo prstenu nalezeny minimálně dvě záušnice. Záušnice, které jsou pohřbu dnes připsané, mají průměr 17,2 x 13,3 a 17 x 13 mm a sílu drátu 2,5 a 3 mm. Obě jsou z barevného kovu, jedna je pozlacená. Dle členění záušnic podle K. Tomkové (2005b) bychom záušnice z hrobu 37 mohli zařadit do kategorie M3 (tj. kategorie záušnic malých průměrů). Esovité záušnice o velikosti do 20 mm jsou charakteristické pro období od cca 2. třetiny 10. po 2. třetinu 11. století (*Štefan 2009a, 179-185, obr. 1*). Dva podobné prsteny byly nalezeny např. v hrobě 33 v Rousovicích také společně s esovitou záušnicí průměru 15 x 14 mm (*Sláma 1974, 76*).

---

⁹⁰ Do středohradištního období je datován např. prsten z pohřebiště Jízdárna na Pražském hradě (*Smetánka – Hrdlička – Bajerová 1973*).

5.1.4. Výzbroj a výstroj

5.1.4.1. Meč

Při vnější straně levé nohy muže z hrobu 227a byl nalezen meč ve dřevěné pochvě (*Obr. 13*). Kromě meče byl pohřeb vybaven ještě ostruhami s dlouhým bodcem. Podle typologického určení patří jílec k Petersenovu typu Y a Geibigovu kombinačnímu typu 13, I. Jde o variantu s jednoduchou hlavicí Geibigova konstrukčního typu III. Čepel meče patří Geibigovu typu 2 nebo 3 (*Hošek – Košta – Mařík 2012, 73*). Počátek výskytu mečů typu Y lze datovat do sklonku 9. století, z užívání vycházejí v průběhu první poloviny 11. věku (*Hošek – Košta – Mařík 2012, 77-78*).

Meč ležel v hrobě v poloze, která by odpovídala tomu, že jím byl zemřelý opásán. V hrobě ale nebyly nalezeny žádné doklady garnitury řemení meče.

Mimo meče z pohřebiště na akropoli pocházejí z libické aglomerace další tři meče. První byl nalezen v místě dnešního katolického hřbitova (*Turek 1946, 49, obr. 7.5*). Tento meč se ale dodnes nezachoval. Dva meče pocházejí z katastru obce Kanín. První byl nalezen u pohřbu 54 z pohřebiště Kanín II, druhý u pohřbu 184 na pohřebišti Kanín III (*Mařík 2009, 135*).

Koncentrace čtyř mečů z libické aglomerace je v rámci Čech významná. Nálezy většího počtu mečů známe jen z aglomerace hradiště na Budči (minimálně tři meče, žádný se ale do dneška nedochoval) a ze širšího zázemí Litoměřic (3 meče; *Hošek – Košta – Mařík 2012, 81*).

5.1.4.2. Sekery

Ve dvou hrobech byly nalezeny sekery (*Obr. 13*). Oba pohřby byly vybaveny i ostruhami s krátkými bodci typu I A podle Hrubého (*1955, 184*), s garniturou řemení.

Pohřeb 261a byl vybaven sekerou bradaticí, typem I A podle V. Hrubého (*1955, 170*). Je to v moravském prostředí nejobvyklejší typ seker, označovaný někdy jako „moravské bradatice“ (*Dostál 1966, 70*). Poměrně vzácně se vyskytují i v Čechách, např. v hrobě 79 ve Staré Kouřimi (*Šolle 1959, 390-395, obr. 41:3*), v hrobu bojovníka s mečem v Žatci (*Bubeník 1988, tab. CCLXXVIII:2-3*), nebo v Nymburku Zálabí (*Hrala 1964*)

Z hrobu 258 pochází sekera se spuštěným týlem (širočina). Širočiny v raném středověku nikdy nepředstavovaly dominantní typ seker, ale vyskytovaly se pravidelně v celém průběhu tohoto období. Nejedná se o chronologicky příliš citlivé artefakty. Na

Moravě jsou širočiny součástí některých bohatých bojovnických hrobů, které jsou kladeny do staršího velkomoravského horizontu (např. Mikulčice-Kostelisko, hr. 1750, *Klanica 1996*, 109–110; Morkůvky, hr. *Kouřil 2005*, 87–89, Abb. 17). Sekera širočina tvořila součást výbavy knížecího hrobu v Kolíně (*Košta – Hošek 2008*, 25-28), další hrobový nález širočiny (s poškozeným ostřím) z českého území je znám z pohřebiště v Žalovské cihelně (*Sláma 1977*, 148, ABB. 36:2). Od seker, které známe z raně středověkých českých, moravských i slovenských kontextů se odlišuje tvarem tuleje (viz typologie: *Dostál 1966*, 70-72, obr. 15:6-14; *Ruttkey 1976*, 305-313, Abb. 42; *Bartošková 1986*, 5-7, obr. 1). Neexistují rovněž blízké analogie ke skandinávským zbraním (např. *Petersen 1919*, 36-47). Širočiny bez ostnů opatřené vysokým týlem patří do skupiny Vb v typologii A. *Nadolského* (1954, 45-47, Tab. XVII:4-6). Sekery uvedeného typu jsou známy z území Lužice, Polska i ve východní Evropě, a jejich různé varianty pocházejí z nálezových celků datovaných od konce 10. do 12. až 13. století (viz *Kotowicz 2013*, 72, diskuse k sekerám skupiny 29). Vzhledem k tomu, že je spodní hranice jejich výskytu limitována počátkem pohřbívání s hrobovými přídávky, nelze vyloučit jejich výskyt i ve starším období.

5.1.4.3. Šipky

Železná šipka s tulejkou a křídélky byla nalezena v jediném hrobě (*Obr. 13*). Ležela nad pravdou levou stranou hrudi muže z hrobu 261b. V hrobě nebyl nalezen žádný jiný předmět. Šipky s tulejkou nejsou chronologicky citlivé (*Dostál 1966*, 73).

Trojhranný předmět, který připomíná silně zkorodovanou šipku, byl nalezen v zásypu pohřbu 267. Interpretace tohoto nálezu ale není jednoznačná.

5.1.4.4. Ostruhy

Ostruhy byly nalezeny v pěti hrobech, celkem jich z pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou pochází pět párů (*Obr. 14*). Ostruhy s krátkými bodci byly nalezeny u pohřbů 261a (délka bodce 31,3 mm) a 258 (délka bodce pravděpodobně 23 mm). V hrobě 161N byly nalezeny ostruhy s tzv. prodlouženým bodcem (35,5 mm). Pohřby 244a a 227a byly vybaveny ostruhami s dlouhými bodci (délka 74,3 mm a 79,2 mm)⁹¹. R. Turek mimo to uvádí ještě fragmenty ostruh ze zásypů hrobů 199 a 267 (*Turek 1978*, 81, 121). Interpretace těchto předmětů není jistá, pravděpodobně nejde o ostruhy.

---

⁹¹ K problematice ostruh s dlouhými a prodlouženými bodci viz *Kavánová 1976*, 54-60.

Jednotlivé ostruhy jsou dnes mezi hrobovými celky pomíchané a při revizi dokumentace pohřebiště bylo možné spolehlivě rozhodnout pouze o tom, ve kterých hrobech byl nalezen který typ ostruh. Přiřadit obě ostruhy z páru hrobovým celkům lze pouze ve dvou případech. Pohřeb 244a byl do země uložen se dvěma ostruhami s dlouhými bodci. Obě ostruhy jsou dnes pravděpodobně připsány správnému kontextu, obě se dochovaly, v porovnání s ostatními ostruhami z pohřebiště, dobře. V době výzkumu bylo nalezeno i kování garnitury řemení ostruh (železné přezky a další části kování s otiskem textilu), které se ale dodnes nedochovalo.

Bezpečně lze přidělit obě ostruhy i s garniturou řemení také hrobu 161N. Nejspíše z toho důvodu, že byl hrob odkrýván v nepřítomnosti R. Turka, o čemž svědčí list přiložený do Nálezové zprávy, popsáný jako „poznámky R. Vy..., výzkum 1951, po mém odchodu“ (NZ 1949-1953, pozn. ke str. 85/7). Nálezová situace je popsána následujícím způsobem: „železné kování jeví se jako pouta na nohou u Kostry L byla skutečnými pouty. Mrtvý byl pohřben i s pouty. Železo bylo ..... i na spodu obou kloubů zánártních, obepínala oba klouby kolem dokola a připojovalo se u nejširšího rozevření železného oblouku“ (NZ 1949-1953, pozn. ke str. 85/7). Železné ostruhy byly, snad právě z tohoto důvodu, uloženy mimo ostatní nálezy do sáčku označeného nápisem „pouta“, nebyly konzervovány ani evidovány do sbírky Národního muzea. R. Turek v době publikace pohřebiště považoval předměty za nedochované „rozpadlé stopy železa... rozmočené a rzí zcela rozežrané zbytky ostruh s dalšími kováními řemení, jež nebyl možno zachránit“ (Turek 1978, 61), pohřeb navíc chybně označil číslem 156. Vydělení ostruh ze souboru jiných nálezů, ale umožnilo uchování celého souboru pohromadě. Předměty byly evidovány až dodatečně. Ostruhy i s garniturami kování jsou obaleny silnou vrstvou textilu a jiného organického materiálu. Jedna z plotének ale snad dovoluje ostruhy přiřadit k Hrubého typu I B (nýty na ploténkách jsou umístěny svisle po stranách⁹²; Hrubý 1955, 186), popřípadě typu V podle D. Bialekové (1977, 106), nebo typu IV podle B. Kavánové (1976, 46-50). Bodec ostruhy ale můžeme popsat jako tzv. prodloužený (viz Kavánová 1976, 54-55). Bez konzervace předmětů je typologické přiřazení ostruh problematické.

Ostruhy z hrobů 227a, 258 a 261a jsou vzájemně promíchané a situace je za současného stavu neověřitelná. Jednotlivé ostruhy jsou v současné době přiřazeny jiným hrobům (kontextům), než u kterých byly nalezeny. Inventární i kontextová čísla byla několikrát přepisována. Kombinací porovnání nálezové situace dokumentované na

---

⁹² Dobře patrný je ale pouze jeden nýtek. Není zřejmé kolik nýtků bylo na ploténkách použito.

fotografiích se skutečnými předměty se podařilo alespoň rámcově přiřadit hrobům správný typ ostruhy, popřípadě jednu ostruhu z páru (viz výše).

R. Turek pohřbu 227a připisuje ostruhy i kování „rzí téměř zničené“ (Turek 1978, 97). Z dochovaných železných fragmentů rekonstruoval ostruhy s dlouhými bodci (Turek 1978, Tab. 13: 1-2). Pohřbu 258 připisuje ostruhy s dlouhými bodci (Turek 1978, 114, tab. 12:1-2; Turek 1976, tab. 6:1). A pohřbu 261a ostruhy s bodcem krátkým (Turek 1978, 117-118; Turek 1976, obr. 6:1; tab. 7:1-2).

Při detailnějším studiu předmětů ale nalezneme několik nesrovnalostí. V případě ostruh, které R. Turek připisuje hrobu 227a zejména to, že na fotografii v Turkově publikaci pohřebiště je ostruha rekonstruována chybně (Turek 1978, obr. 13:1). Do podoby ostruhy s dlouhým bodcem je sestavena tak, že na místo bodce byla použita část ramene ostruhy. Na první pohled tak předmět vypadá jako ostruha s dlouhým bodcem. Druhý fragment, který R. Turek na stejném místě hrobu připisuje (Turek 1978, obr. 13:2), je krátký bodce ostruhy.

Na negativu 2005_06_244 (foto 259), je „u chodidel“ muže z hrobu 261a patrný detail bodce ostruhy (bodce ostruhy je příčně naprasklý), kterou lze ztotožnit s ostruhou s inv. č. 309818, tedy ostruhou s krátkým bodcem, kterou R. Turek připisuje pohřbu 227a (Turek 1978, 97, obr. 13:2). Pohřbu 261a připisuje R. Turek dvě celé ostruhy s krátkými bodci (Turek 1978, 117-118; Turek 1976, obr. 6:1; tab. 7:1-2). Minimálně jedna z nich byla tedy hrobu přidělena chybně.

Na negativech 2005_01_154, popř. 2005_05_210 (foto 258) je zachycen hrob 258. Při detailním studiu fotografií je ale zřejmé, že i zemřelý v tomto hrobě měl původně ostruhy s krátkým bodcem. R. Turek ale pohřbu připisuje ostruhu inv. č. 309802 s dlouhým bodcem (Turek 1978, 114, tab. 12:1-2; Turek 1976, tab. 6:1). Ostruha s dlouhým bodcem tedy nebyla nalezena u pohřbu 258, ale musí patřit pohřbu 227a. Této rekonstrukci neodporuje ani schematická kresba pohřbu 227a z terénu, na které je vyobrazena spíše ostruha s dlouhým bodcem (plán 14).

Oproti situaci, kterou udává R. Turek (1976; tentýž 1978), byly nově přiřazeny jednotlivé ostruhy jiným hrobům. V některých případech bylo ale možno rozhodnout, který předmět, patří kterému hrobu (situace je prakticky neřešitelná v případě fragmentů ostruh). Navíc bylo zjištěno, že pohřeb 258 byl vybaven ostruhami s krátkými bodci. Ostruhy s krátkým bodcem z hrobů 258 a 261a lze přiřadit k typu IA podle V. Hrubého (1955, 184), popřípadě typu IVA podle D. Bialekové (1977, 106).

Je možné, že ostruhy z hrobu 261a mohly být původně zdobené. Při jejich nález byly v okolí ostruh nalezeny stopy bronzu (kontext 3501 „*br. u pravé ostruhy*“). Nález se ale dodnes nedochoval. Bronz mohl také pocházet z jiného nedochovaného předmětu. Tento předpoklad potvrzují i závěry z rentgenových snímků, které publikovala N. Profantová (2000, 178): „*Bodec, původně patrně zdobený plastickými vývalky, je vsazený pomocí nýtu, jeho část byla překryta zdobeným měděným či stříbrným plechem*“. Podle vyobrazení (Profantová 2000, obr. 2:1) jde o ostruhu s inv. č. 309815 = 309816a která je nově přidělena pohřbu 258, je ale možné, že tato ostruha původně patří pohřbu 261a⁹³. Nelze ani vyloučit, že zdobené mohly být původně ostruhy z obou hrobů. Z textu N. Profantové (2000) vyplývá, že rentgenována byla pouze jedna ostruha.

Na pohřebišti na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou byly ve třech hrobech nalezeny ostruhy s krátkými bodci. V hrobě 161N ostruhy s bodcem prodlouženým (3,5 cm) a vertikálně umístěnými nýtky na ploténce⁹⁴. Pohřby 258 a 261a byly vybaveny ostruhami s nýtky na ploténce horizontálně umístěnými. Ostruhy typu I A podle V. Hrubého jsou ve velkomoravském prostředí nejběžnějším typem (Dostál 1966, 75). Ostruhy s vertikálně umístěnými nýtky na ploténkách se podle mapování N. Profantové (1994) na území Čech výrazně koncentrují na širším území Kolínska.

Ostruhy s krátkými bodci se objevují ve starší (hrob 55, ostruhy železné, nezdobené) a střední (hrob 120, plátované zlaceným plechem) skupině hrobů na Staré Kouřimi (Šolle 1959, 402-407). Oproti tomu v mladším horizontu hrobů se uplatňují ostruhy s dlouhými bodci (Šolle 1959, 407-410). Ostruhy s dlouhými bodci se na Moravě v situacích datovaných do velkomoravského období prakticky nevyskytují (Dostál 1966, 76). Pro

---

⁹³ Chybná jsou ale ostatní data publikovaná N. Profantovou (2000). Autorka uvádí, že u pohřbu 261a byla nalezena i šipka s křídélky, která ale pochází z mužského hrobu 261b (tato skutečnost je publikována již R. Turkem 1978, 116). N. Profantová pohřeb 261b popisuje jako ženský, navíc zcela mylně uvádí, že tento pohřeb byl vybaven záušnicemi s esovitým zakončením (Profantová 2000, 178). Esovité záušnice neměl ani uvedený pohřeb 261b, ani žádný z pohřbů, který se nacházel v superpozici s pohřbem 261a. Záušnicí ukončenou očkem byl vybaven dětský pohřeb 260b, který z části ležel nad západní částí pohřbu 261a.

⁹⁴ N. Profantová (1994, 82) řadí ostruhy s vertikálně umístěnými nýtky na ploténce i hrobu i k pohřbu 258. Předpoklad, že jde o ostruhy s krátkým bodcem a tímto typem plotének, ale vychází z chybného čtení vyobrazeného předmětu a povrchního studia textu. R. Turek pohřbu 258 přiděluje ostruhu s dlouhým bodcem (Turek 1978, 114, předmět 2, tab 6:1) a druhou porušenou ostruhu „*s dutou destičkovou záchytkou (jež jeví na největším zlomku znaky původně rombického tvaru)*“ (Turek 1978, 114, předmět 3, Tab. 12:1). O tvaru a podobě ploténky druhé ostruhy není v textu uvedena jediná zmínka. R. Turek (1978, tab 12:1) ostruhu rekonstruuje, ale ani z této rekonstrukce nevyplývá, že by mělo jít o ostruhu s krátkým bodcem, ploténky na fotografii nejsou vidět. Na tabulce je ale vyobrazen předmět, umístěný v místech druhé nedochované ploténky, podle kterého N. Profantová (1994, 82) zřejmě usuzuje, že jde o ostruhu s vertikálně umístěnými nýtky na ploténce. Zmíněný fragment je ale amorfní plochý zlomek železa (tab. 14, hr. 258 předmět 5), spojitost s ploténkou není jistá. N. Profantová (1994, 82) uvádí dva nýty, které by na ploténce měly být vidět. Jejich původ lze ale přisoudit spíše hře světel a stínů na černobílé fotografii. Pokud by navíc skutečně šlo o ostruhu s krátkým bodcem, představoval by pohřeb unikátní případ, kdy by byla kombinována ostruha s krátkým i dlouhým bodcem na nohou jednoho člověka.

české prostředí jsou charakteristické pro povelkomoravské období a jejich výskyt můžeme datovat do 10. století (Šolle 1959, 407-410). Zřejmá ale není geneze českých ostruh s dlouhými bodci. Tvary mohly vycházet z moravské tradice, stejně jako mohlo prodlužování bodců ostruh reflektovat středoevropský trend postupného prodlužování bodců (Kavánová 1976, 58)⁹⁵.

5.1.4.5. Přezky, průvlečky a nákončí

Přezky, průvlečky a nákončí nebyly na pohřebišti v Libici nad Cidlinou hojně nalézány. Z původní dokumentace vyplývá, že garnitury řemení ostruh byly nalezeny v hrobech 161N, 227a, 244a, 258 i 261a, tedy ve všech hrobech, ve kterých byly nalezeny ostruhy (Obr. 14). Konstatovat cokoliv bližšího ale prakticky nelze, zejména z toho důvodu, že se většina předmětů nedochovala, nebo nebyla opatřena kontextovými čísly, které by umožnily přiřazení předmětů k hrobovým celkům (to znamená, že se předměty nepodařilo dohledat). Dalším rizikem je možné promíchání předmětů. Inventární čísla i kontexty jsou přepisovaná a opětovně nahrazovaná. Dochované předměty tedy nelze spolehlivě přiřadit hrobovým celkům.

Jedinou výjimku představuje pohřeb 161N. Ostruhy i s garniturou řemení nebyly konzervovány. V době výzkumu byly označeny jako „pouta“ a spolu s dalšími předměty z hrobu 161N byly uloženy mimo ostatní nálezy. Tyto předměty byly inventovány až dodatečně. Nepřesná identifikace a uložení stranou ale umožnilo zachování celého souboru pohromadě. Mimo ostruh tak soubor zahrnuje drobnější předměty, pravděpodobně garnituru řemení ostruh, všechny předměty jsou ale obaleny silnou vrstvou organického materiálu (textilem), z tohoto důvodu nelze o jejich vzhledu konstatovat nic bližšího.

Soubor kování byl nalezen také v mužském hrobě 245a. Kování ale zřejmě nebylo v hrobě uloženo ve funkční poloze. Garnitura řemení byla nalezena mezi pravou rukou a žebry⁹⁶, pod pravou dlaní byl nalezen nůž. Zda spolu souvisí nález nože a garnitury nelze doložit. Kromě dvou přezek s průvlečkami se dochovala tři jazykovitá nákončí. Jedno

---

⁹⁵ Nejnověji se k dataci nástupu ostruh s dlouhými bodci vyjadřuje N. Profantová (2013b, 37-38), jejich nástup klade do poslední čtvrtiny 9. až první třetiny 10. století. Toto tvrzení dokládá na příkladu ostruh z hrobu 15 v pohřebišti Žalov II. Není ale zřejmé, na jakém základě ostruhu datuje. Navíc opomenula podstatný detail, že hrob obsahoval dva pohřby, starší byl odsunut při ukládání mladšího (Tomková 2012). N. Profantová spojuje nálezy obou pohřbů 15a a 15b a uvádí souhrnně jako pohřeb 15 (Profantová 2013b, obr. 9).

⁹⁶ Mezi pravou rukou a žebry bylo železné kování řemení: nejvíce k západu byla železná přezka s obdélnou průvlečnou, následovalo reparované jazykovité nákončí, jihovýchodně od něho byla druhá přezka a na její severovýchodní straně jazykovité nákončí se stopami látky a další jazykovité nákončí.

z nich bylo v době užívání reparováno: v nejširší straně byl vytvořen otvor, kterým bylo provlečeno očko ze železného drátku obdélného průřezu. Mimo uvedené nálezy byl zemřelý opatřen dvěma tepanými zlacenými gombíky.

Ani v jednom případě nemůžeme mluvit o opaskových přezkách. Tento fakt odpovídá jiným českým raně středověkým pohřebištím (*Krumphanzlová 1974*, 68-69; *Tomková 2005b*, 222-223).

Fragment přezky byl nalezen v zásypu hrobu 202. Ze situací mimo hroby pocházejí tři přezky a dva fragmenty přezek, všechny nálezy ale pravděpodobně pařily sídlištní situaci. Blízko pohřbu 9 bylo nalezeno avarsko-slovanské nákončí, analogické nálezy známe z maďarských avarských pohřebišť, například z Budapešti (*Nagy 1998*, Taf. 189), i tento artefakt však téměř jistě pochází ze starší sídlištní situace.

5.1.4.6. Tulejka

Tulejky byly nalezeny ve dvou hrobech, v obou byly zařazeny do kategorie výbava (*Obr. 13*). Kónická železná tulejka ležela opodál levého ramenního kloubu ženského pohřbu 29. Železná tulejka se nacházela také mezi nohama u konce pánve mužského pohřbu 214aN.

Železné bodce s tulejí bývají nacházeny ve spodní partii hrobů (u nohou) a převážně v mužských hrobech. Tradičně tyto předměty bývají interpretovány jako hroty oštěpů, které „v hrobech... ležely opačně, takže jejich železné hroty kuželovitého tvaru směřovaly k chodidlům“ (*Hrubý 1955*, 87). Stejná poloha umístění těchto předmětů se objevuje i na jiných lokalitách: např. Uherské Hradiště-Sady hr._131/62 (*Galuška 1996*, 140).

Oba libické hroby z tohoto hodnocení vybočují. Hrot z hrobu 29 byl nalezen u hlavy, navíc šlo o hrob ženský (kromě tulejky byla v hrobě nalezena také skleněná perla). U pohřbu 214aN byl předmět nalezen v úrovni spodku pánve mezi nohama. Do hrobů se předměty mohly dostat případně i se zásypem a jejich poloha u těla mohla být dílem náhody. Funkce předmětu, vzhledem k jeho poloze, není zřejmá. Šlo-li by o hrot kopí, byla by tímto předmětem vybavena žena.

Nálezy analogických tvarů známe z velkomoravských hrobů. Obdobná tulejka byla nalezena v hrobě 131/62 v Uherském Hradišti Sadech (*Galuška 1996*, 140), nebo ve Starém Městě na pohřebišti Na Valách v hrobech 77/49 a 163/51 (*Hrubý 1955*, 421-422, 513-514). Zdobné botky známě i z hrobu 76 z Lumbeho zahrady na pražském hradě (*Smetánka 2006*), nebo z hrobu 55 ze Staré Kouřimi (*Šolle 1966*, 260-261, obr. 11a, tab.

XXIII). Obdobný nález se je uložen i ve sbírkách Národního muzea v Norinberku, bohužel ale jde o předmět s neznámým nálezovým kontextem (Wamers 2005, 49-50). N. Profantová zmiňuje jako typologicky nejbližší exemplář botku nalezenou v Řezně a jednodušší z pohřebiště Waismain-West (Profantová 2000a, 163, bohužel bez odkazu na literaturu). Muži pohřbení s těmito botkami byli vybaveni ostruhami (ve dvou případech) a v jednom případě dokonce mečem. Všichni muži pohřbení s těmito předměty dožili zasloužilého věku kolem 40-50 let. Podobné předměty bývají tedy nalézány v kontextu výbavy, kterou bychom mohly zařadit vyššímu sociálnímu prostředí. Železné botky by v těchto souvislostech mohly být interpretovány jak okutí „vladařských holí“. Pro tuto hypotézu svědčí i analogické předměty známé z iluminací, např. z Lotharova žaltáře (krátce po r. 842), nebo Vivienovy Bible (845-846) (Wamers 2005, 36, 39, Abb. 6, 8). Obdobný výjev je i na Tapiserii z Bayeux (Baagøe a kol. 2009, 52, 144).

Mrtvý z hrobu 214aN zemřel ve věku matusus (50 – 60 let), byl velké postavy. Mimo železné botky, která ležela mezi stehny, byl vybaven pouze dvěma noži, jeden z nožů ale patří mezi větší exempláře nalezené na pohřebišti. Pokud by tulejka byla spodním okutím většího předmětu, tento předmět pravděpodobně mohl ležet na těle zemřelého.

5.1.5. Předměty denní potřeby

5.1.5.1. Nože

Hojně zastoupenou skupinu nálezů představují nože. Celkem bylo na základě revizní analýzy dokumentace pohřebiště výbavě hrobů připsáno 27 nožů (hroby 29, 102e, 105e 123, 124N, 126, 130, 134, 136, 158, 159, 165, 169, 201, 214aN, 219, 227a, 230b – nenalezen, 244a – 2 nože, 245a, 254, 261a, 266, 267 – 3 nože⁹⁷). V zásypu hrobů (21, 32, 49, 143 a 235 – 2 nože) bylo nalezeno celkem šest nožů. Navíc bylo evidováno celkem pět nožů z nejbližšího okolí hrobů (u hrobů 15, 21, 114b, 196, 277)⁹⁸.

Vzhledem k tomu, že nebyla provedena podrobnější materiálová analýza předmětů (např. Hošek 2003, Profantová – Šilhová 2010), lze soubor hodnotit jen vizuálně. Pro pochopení symbolického významu jednotlivých nožů je důležité, zda a v jakých případech je můžeme považovat za obvyklé pracovní nástroje a odkdy mohou být chápány jako

⁹⁷ Situace kolem nožů z hrobu 267 není zcela jistá. U kontextu jsou uvedeny nože dva (popřípadě dva zlomky téhož nože?), dohledány byly ale nože tři. Rozpor je také mezi popisem v nálezové zprávě a v knize kontextů. U kontextu je uvedeno, že nože ležely v prodloužení femurů, podle nálezové zprávy měly být nalezeny v prodloužení levé ruky.

⁹⁸ Do databáze bylo zařazeno také sedm nožů, které uvedl R. Turek (1978), které však nepatří hrobům.

zbraně, případně jako odznaky vyššího společenského postavení. V. Hrubý (1955, 173) vyděluje válečné nože, vzhledem k nedostatku jiných poznávacích kritérií, na základě výjimečných pochev těchto nožů. Samotná pochva však nemůže být identifikátorem přiřazení nože do kategorie zbraň, pro ní je důležitá především výrazně nadstandardní velikost nože (viz malý nůž v honosné pochvě z hrobu 120 z Kouřimi, Šolle 1959, 400, obr. 42:3), lze ji ale chápat jako výraz vyššího sociálního postavení jejího nositele. Na sledovaném pohřebišti nebyly nalezeny doklady honosných pochev nožů. Organické zbytky zachované na některých exemplářích svědčí o užívání standardních dřevěných pochev. Podle B. Dostála (1966, 74) lze jako bojové nože hodnotit ty předměty, které mají délku 15-20 a více cm. Hodnocení se ale týká celkové délky předmětu, jako podstatnější kritérium se v tomto kontextu jeví spíše délka čepele.

Většinu nožů z Libice nad Cidlinou lze hodnotit jako spíše malé (Tomková 2005b, 250-252). V hrobech 214aN, 244a, 245a a snad i 134 a v zásypu pohřbu 235 byly ale nalezeny nože vybočující svou velikostí z kontextu jiných nálezů na pohřebišti. V hrobě 254 byl navíc nalezen velký a široký nůž – sekáč (viz tab. 8).

V hrobě 245a byl nalezen silně zkorodovaný a nůž s celkovou délkou 171 mm, délka čepele činila ale pouze 110 mm, maximální šířka čepele je 18,9 mm. Čepel nože z hrobu 214aN měří 134,3 mm, široká je 21 mm. V hrobech 134 a 245a byly nalezeny fragmenty nožů, o původní velikosti vypovídá v těchto případech pouze šířka čepele. Fragment nože z hrobu 134 je široký 23,9 mm a nůž z hrobu 245a 18,9 mm. Hroby 214aN, 244a, 245a patřili mužům, pohřeb 134 byl pravděpodobně mužský. V zásypu dětského hrobu 235 byl nalezen nůž, jehož čepel měřila 132 x 22 mm.

V dětském hrobě 254 byl nalezen nůž sekáč, jehož čepel měřila 160 mm a byla široká 23 mm. Vzhledem k tomu, že pohřeb byl antropologicky určen jako Infans II (1-2 roky) jde o výjimečný nález. Protože dvouleté dítě nemohlo za svého života nůž plně funkčně využít. Z hrobu 65 v Lumbeho zahradě bylo pohřbeno dítě ve věku do tří let, které bylo vybaveno dvěma miniaturami ostruh a nožem jehož zbytková délka byla 130 mm, šlo tedy také o nůž skutečný, ne o zmenšeninu (viz Smetánka 2003, 91-92).

číslo hr.	Popis	Inv. číslo	celk. délka	d.čepel	šířka	síla
16	nůž (zlomek)	314890	93,3	70	12,1	3,3
21	nůž (zlomek)	309482	118,5	95	21	5
21	nůž	314885	117,1	75	16,2	4,2
29	nůž	309607	54,5	neměř.	8,2	2,6
32	nůž	309928	119	88,5	11,4	3
49	nůž	309470	143,5	108	16	2
123	nůž (zlomek)	309560	/127,1/	/127,1/	16,7	2,7
126	nůž (zlomek)	309535	/47,7/	neměř.	12,1	3,8
130	nůž (zlomek)	309570	/77,6/	neměř.	9,7	4,1
134	nůž (zlomek)	309568	/79,8/	neměř.	23,9	9,6
136	nůž (zlomek)	309559	106,9	78,7	15,7	6,4
143	nůž	309542	111,9	74,6	13,5	3,6
158	nůž (zlomek)	309464	100	87	11	4
159	nůž (zlomek)	309553	63,5	45	11	4
165	nůž (zlomek)	309561	/67,2/	neměř.	12	4,4
169	nůž	309566	/42/	neměř.	8	4,2
196	nůž	309628	86	65,2	8,6	33
201	nůž (zlomek)	309612	/95,5/	neměř.	15,5	7,2
219	nůž (zlomek)	309529	/46,8/	neměř.	9,8	4,3
230b	nůž	není	nedochovaný			
235	nůž (zlomek)	309825	/47,9/	neměř.	14,6	/6,9/
235	nůž	309826	157	132	22,2	4,5
254	nůž	309700	200	160	32	4
266	nůž	546403	/???	/42/	8,5	3
267	nůž	309592	99,7	75	9,4	2
267	nůž	309593	102,8	70	9,9	2,7
267	nůž	546413	95,6	74	41,4	3,5
277	nůž (zlomek)	311858	neměř.	neměř.	11,6	3,6
102e	nůž (zlomek)	309520	/88,2/	53	/39,8/	/16,3/
105e	nůž (zlomek)	309431	81	neměř.	9,8	4,9
114b	nůž (zlomek)	309515	47	neměř.	9	3
124N	nůž (zlomek)	309556	nedochovaný			
214aN	nůž	309883	182	139,3	21,5	5,9
227a	nůž?	309817	/31,8/		9,8	4,1
244a	nůž	309711a	71,9	neměř.	14,6	4,9
244a	nůž	309711b	/101,8/	72	18,7	6
245a	nůž	309827	171	111	18,9	7,2
261a	nůž	není	nedochovaný			

Tabulka 8. Rozměry nožů. V tabulce jsou uvedeny měřitelné údaje. Údaje v závorkách udávají maximální rozměry u fragmentárně zachovaných předmětů.

Jediným předmětem, u kterého se zachovala střenka, je pravděpodobný nůž z hrobu 105e. Fragment čepele nože je uložen ve zbytku kostěného obalu. Přední kostěná stěna je zdobena rytím: otvor ve tvaru kříže orámovaný rytou linií tvaru čtverce (otvor jde skrz až na železo pod ním) se zakulacenými úhly. Nad a pod otvorem ryté dvojice rýh vyplněných tečkami. Kostěná destička zdobená stejným prolamovaným motivem byla nalezena v blízkosti hrobu 241. Nože v kostěných střenkách známe například z Mikulčic (Kavánová, 1995, Abb. XL, XXVII), zdobené kostěné střenky nožů pocházejí také ze Starého Města,

Kobeřic a Modré (*Hrubý 1957*, obr. 6/1,7, 152). Podle hodnocení *V. Hrubého (1957)* se nože v kostěných stříenkách v Čechách i na Moravě se ojediněle vyskytují na lokalitách už v 9. století, přibývají ve století 10. Zdobenými kostěnými stříenkami mohly být zdobeny i nože zavírací (*Kiss 2000*, 245, tabla 77).

5.1.5.2. Ocílka

Zlomek ocílky byl nalezen v jediném hrobě. U levého kyčelního kloubu pohřbu 204 ležel fragment ocílky (*obr. 20*). Ocílka pravděpodobně patřila k výbavě hrobu. Kvůli fragmentárnímu zachování ale nelze ani vyloučit, že se do hrobu dostala společně se zásypem. Ocílky vkládány do hrobů obvykle s křesacími kamínky, v tomto případě však nebyly při nálezů evidovány. Nálezy ocílek jsou v Čechách datovány zejména o středohradištního období (*Krumphanzlová 1974*, 73-74).

5.1.5.3. Šídlo

Šídla představují poměrně početně zastoupený soubor předmětů. Ve většině případů jde o nálezy kostěné (32 předmětů), pouze tři šídla byla vyrobena ze železa. Výbavě hrobu můžeme ale prokazatelně přiřadit pouze jeden předmět (*obr. 20*). Kostěné nástroje vybavené hrotem (šídla, proplétáčky atd.) patří mezi předměty nalézané na Libici běžně v sídlištních kontextech. Většina šídel nalezených v zásypech hrobů proto pravděpodobně pochází z přemístěných sídlištních situací.

Na pravé straně pánve ženského pohřbu 268 (tzv. "libická kněžna") bylo nalezeno železné šídlo. Při nálezů byly v místě rukojeti patrné zbytky dřeva (pravděpodobné držadlo).

5.1.5.4. Nůžky

Za hlavou pohřbu 261a ležely ovčácké nůžky (*obr. 20*). Nůžky nepatří k typické výbavě hrobů (*Hrubý 1955*, 108). Muž pohřbený v hrobě 261a byl mimo nůžek vybaven ostruhami s krátkým bodcem a garniturou kování řemení ostruh, sekerou bradaticí a nožem.

Nůžky byly součástí výbavy například i v mužském hrobě 124/AZ z pohřebiště Na Valách ve Starém Městě (*Hrubý 1955*, 108, 382). Je zajímavé, i když zřejmě náhodné, že

pohřeb 124/AZ byl mimo nůžek vybaven železnou sekerou bradaticí, nožem, ostruhami s krátkým bodcem a keramickým hrnkem. Tedy výbavou shodnou s libickým hrobem 261a.

Nůžky v Čechách objevovaly jako hrobový přídavek sporadicky ve středohradištním i mladohradištním období (viz *Košta-Tomková, v tisku*). Polovina nůžek pochází například z hrobu bojovníka ze Žatce (*Bubeník 1988, 77, Tab. CCLXXVIII*), fragment nůžek byl nalezen také v hrobě 81 na Staré Kouřimi (*Šolle 1966, 263, obr. 37–38*).

5.1.5.5. Háček udice

Drobný železný háček udice patřil výbavě dětského pohřbu 274 (*obr. 20*). Udička ležela nad kostrou a představovala jediný předmět ve výbavě hrobu. Nelze ale vyloučit ani možnost, že se udička do hrobu dostala až se zásypem. Háčky udic byly nalezeny v hrobech například ve Starém Městě na pohřebišti Na Valách (hr. 172/50, 264/AZ a 277/AZ; *Hrubý 1955, 107*). Udice s tordovaného drátu byly nalezeny také v hrobě 52 v Kaníně (*Mařík 2009, 79, tab. 12*).

5.1.6. Další předměty ve výbavě hrobů

5.1.6.1. Skořápky vejce

Skořápky vajec byly nalezeny ve dvou hrobech (*obr. 20*). Fragmenty vaječné skořápky byly dokumentovány u temene hlavy ženského pohřbu 281 v Sondě v západním pokračování pohřebišti. Druhý nález pocházel z hrobu 158, v němž byl pochován antropologicky neurčený jedinec, (dítě, nebo mladistvý). Byl uložen do hrobu se třemi záušnicemi, nožem a vejcem, které leželo v oblasti pánve. „*Při objevu bylo na nich patrné červené zbarvení, avšak na vzduchu rychle zbledly*“ (*Turek 1978, 62*). Nález vajec popřípadě vaječných skořápek máme zachyceny z pohřebišť 9. - 10. století, zvyk mizí zřejmě ve století 11. (*Smetánka 2003, 17-24*).

5.1.6.2. Mince

Ve dlani levé ruky zemřelého z hrobu 71 byla nalezena mince Břetislava I. většího střížku (ražba z let 1034 – 1050), varianta typu Fiala VIII. 1. (*Fiala 1895, 711; Cach 1970, 316; obr. 16* v této práci). Předmět není v současnosti dostupný. Mince z hrobu 71

poskytuje doklad pohřbívání na akropoli hradiště v Libici ještě v 11. století (k dataci *Turek 1976*, 280-281) Tento nález plně zapadá do doby hojnějšího výskytu mincí na českých pohřebištích (*Klápště 2005*, 189-190; *nejnověji Bartošková 2013*).

5.1.6.3. Přesleny

Pouze ve třech případech můžeme uvažovat o tom, že je přítomnost přeslenu v hrobě záměrná (*obr. 20*). V mužském hrobě 201 byly uloženy dva přesleny. Jeden přeslen byl nalezen nad pravým ramenem dětského pohřbu 274. Přesleny ale mohly patřit k zásypu.

Přesleny byly dále nalezeny v zásypech hrobů (hr. 21, 49, 51-2 přesleny, 55b, 73cN – 2 přesleny, 88, 101, 108, 134, 194, 208 a 209), další tři přesleny byly dokumentovány z okolí hrobů 115, 180 a 240b⁹⁹. Přesleny byly nejčastěji vyráběny z hlíny, nebo z keramických střepů, sedm přeslenů bylo kamenných. Patří mezi artefakty nalézané běžně v raně středověkých sídlištních situacích, odkud se nejspíše dostaly i do zásypů hrobů.

5.1.6.4. Keramické nádoby

Pohřebiště na akropoli libického hradiště je výrazné tím, že zemřelí nebyli do hrobů ukládáni s keramickými nádobami (pouze v jednom nejistém případě mohla být do hrobu přidána miniaturní nádoba; viz níže) a k jejich výbavě nepatřila ani kovaná vědra. Výraznější je tato situace ještě v kontextu pohřebišť v zázemí hradiště, kde jsou keramické nádoby, vědérka a v jednom případě i nádoba dřevěná dokumentovány (*Mařík 2009*, 131-132).

Bude ale potřeba zastavit se u tří keramických nádob podrobněji. Ani u jedné z nich nelze tvrdit, že je prokazatelně hrobovou výbavou. Dvě rekonstruované nádoby pocházejí ze zásypu hrobů 11 a 264 a jejich fragmenty se do zásypu hrobů dostaly pravděpodobně náhodou z přemístěných situací. Možnost, že by se jednalo o pozůstatky nějakého rituálu provedeného v souvislosti s pohřebním obřadem (jaké jsou oprávněně předpokládána např. v případě mohylového pohřbívání, viz *Lutovský 1996*), je málo pravděpodobná a především postrádáme jakékoliv důkazy, které by ji mohly jednoznačně podpořit. Problematictější je malá nádobka, která byla nalezena vpravo od pánve pohřbu 277 (*obr. 20*). Nádobka je hrubě modelovaná, nepravidelná a netypická. Teoreticky by jí bylo možné

---

⁹⁹ Do databáze bylo zařazeno také 13 přeslenů, které ve většině případů pocházejí ze stejných kontextů jako jiné nálezy, které uvedl R. Turek (*1978*), ale které při revizním hodnocení nebyly hrobům přiděleny.

považovat za miniaturní napodobeninu raně středověké keramické misky. Souvislost tohoto předmětu s pohřbem není bohužel zcela prokazatelná. Hrob se propadá do starší pravděpodobně sídlištní jámy pod ním, uložení kostry je nepravidelné.

5.2. Nálezy ze zásypu hrobů a nálezy ve vztahu k hrobu (doklady sídlištních aktivit ve hřbitovním horizontu)

Mimo velký počet keramických střepů a kostěných výrobků obsahovaly zásypy hrobů také přesleny, nože, poměrně velký soubor atypických železných zlomků, železné hroty a tyčinky, klíč, strusku, mazanici, maltu a početnou kolekci neopracovaných zvířecích kostí. Všechny tyto nálezy bychom mohli popsat jako doklady sídlištních aktivit ve hřbitovním horizontu. Podrobněji se zastavíme jen u některých vybraných předmětů.

Do analýzy pohřebiště nebyla zahrnuta keramika z výplní hrobových jam (s výjimkou celých a rekonstruovaných nádob). Celkem bylo evidováno 625 inventárních čísel nebo intervalů inventárních čísel obsahujících keramické nálezy, které byly připsány zásypu hrobů nebo jejich nejbližšímu okolí. Z tohoto počtu patří 454 inventárních čísel nebo jejich intervalů zásypu hrobů. Keramické nálezy tak tvoří 57% ze všech nálezů patřící kategorii zásyp. Keramické nálezy nebyly do analýzy zahrnuty především z toho důvodu, že nebylo možno primárně ověřit správnost přiřazení nálezů konkrétnímu hrobu (u pohřbů z mladší fáze pohřbívání nebyly zpravidla v terénu evidovány hranice hrobových jam, ve starší fázi zase nelze oddělit materiál ze zásypů hrobů od mladších situací propadlých do měkké výplně jam). Druhým důvodem byla skutečnost, že vypovídací hodnota analýzy keramického materiálu provedená na lokalitě se srovnatelně dokumentovanými nálezovými situacemi byla pro otázku podrobnější chronologie pohřebiště minimální (srov. *Boháčová – Blažková 2011, 55*). Analýza keramických nálezů z výplní hrobových jam pocházejících z k vybraných stratigraficky klíčových a zároveň relativně dobře dokumentovaných situací bude předmětem dalšího studia.

Nepočítáme-li keramické artefakty, jsou jistě nejpočetnější skupinou nálezů výrobky a polotovary kostěné a parohové industrie. Zastoupení kostěných a parohových šidel, proplétáčků a hrotů je poměrně rovnoměrné na celé ploše pohřebiště přiléhající ke kostelu (Pole I, II a III). Výrazněji se jeví koncentrace polotovarů parohové industrie v jižní části Poli II na Hlavní ploše. Vysoké koncentrace těchto nálezů pocházejí zejména ze zásypu hrobů 99 a 105e. V těchto místech můžeme tady předpokládat v době před založením pohřebiště zázemí parohové industrie. Množství obdobných destiček – výrobního

meziproduktu známe i z velkomoravských center (*Hrubý 1957; Kaván 1958; Kavánová 1995*), stejně jako například z Haithabu (*Ulbrich 1978, 25-32, taf. 18-19, 21-23*). Naopak v zásypu hrobů na Poli V a v Jižní sondě se kostěné a parohové artefakty a polotovary téměř nevyskytují. Tento fakt může být vysvětlen dvěma způsoby. Prvním z nich je způsob výzkumu (tj. v roce 1951 byly systematicky vybírány všechny artefakty, v roce 1952, kdy bylo zkoumáno Pole IV, V a Jižní sonda, mohly být nálezy selektovány na výbavu hrobů a keramické střepy). Tato možnost je ale objektivně neprokazatelná. Druhou eventualitou je prosté konstatování, že kostěné a parohové industrie bylo na Poli V méně. Tato skutečnost mohla být dána i tím, že mocnost sídelního horizontu („navážky“) je v těchto částech podstatně menší. Uvedená situace může reflektovat také to, že výplň zásypů hrobů zahluobených po podloží (koncentrované výrazněji na Poli V) tvoří právě podložní vrstvy, ve kterých se předměty spojené se sídlištní aktivitou objevují ojediněle.

Mimo již zmíněné nálezy polotovarů, nebo běžných předmětů denní potřeby (kostěných a parohových šidel, proplétáčků, hrotů a bruslí) pochází ze sídlištního horizontu několik artefaktů, u kterých se blíže zastavíme (srov. *Bartošková 2003; Boháčová 2003*).

Mezi nálezy se širšího okolí hrobu 241 patří kostěná prolamovaná destička (inv. č. 310028, *obraz. tabulka č. 22:22*). Výzdoba je tvořena ve třech pásech, prostřední pás je zdoben čtyřlístky popř. kříži se zaoblenými rameny, mezi prvním a druhým křížkem byl menší oválný otvor; postranní výzdobné pásy tvoří trojlístky, které se s motivy ve středním páse se šachovnicově doplňují (k problematice prolamovaných motivů *Kaván 1969*). Stejný výzdobný motiv se objevuje i na kostěné střepe železného předmětu (pravděpodobně nože), který byl nalezen u pohřbu 105e¹⁰⁰. Prolamované a zdobené destičky bývaly používány na obkládání relikviářových skříněk (*Theune-Großkopf – Robert 1994; Kaván 1969*). Obdobný prolamovaný motiv provedený na kostěné destičce (z relikviářové? schránky) pochází ze Šlesviku (*Ulbrich, 1984, Taf. 37/1,2*, bohužel bez udání přesnějšího místa nálezů). Motiv se objevuje i na relikviáři z Essen-Werden (*Elbern 1963, 470-471, Abb. 1-10*). Kostěné destičky zdobené obdobným motivem známe i z Mikulčic (*Kavánová 1995, Abb. XLI/4, Taf. 27/4*). Z nehrobových kontextů z Libice nad Cidlinou pocházejí i další zdobené destičky (*Kaván 1969, obr. 1:2; tentýž 1972, obr. 36*)¹⁰¹.

---

¹⁰⁰ Zřejmě kvůli této vzhledové podobnosti přiřadil R. Turek oba předměty stejnému nálezovému celku, pohřbu 105e (*Turek 1978, 37*).

¹⁰¹ Relikviářové schránky nebo schránky jiného účelu zdobené kostěnými destičkami mohly být i součástí hrobové výbavy, jak je dokumentována např. na merovejském pohřebišti v Bulle (Oise; severní Francie). V hrobech dvou výjimečně vybavených žen (hr. 145 a 676) zde byly jako hrobové přídatky nalezeny i kostěné krabičky (*Legoux 2011, 229-450*).

V zásypu hrobu 73 byla nalezena parohová návlečka, popřípadě prstenec¹⁰² s odstraněnou spongiózní výplní. Předmět mohl potenciálně patřit i k výbavě pohřbu, situace je ale neověřitelná. Původní funkce předmětu není jistá (srov. Švecová, 2000, 75-76). Parohový zdobený konicky vrtaný končík (fragment) byl nalezen v širším okolí pohřbu 65. Předmět je zdoben jemným geometrickým rytým ornamentem, který je kombinován s tečkováním (*obraz. tabulka č. 22:23*). Ani u tohoto předmětu není původní funkce zřejmá.

V zásypu pohřbu 68 (popřípadě součást výbavy?) byla nalezena kostěná spínadla: brýlovité spony¹⁰³, středová část rovná zakončená je protilehle postavenými okrouhlými očky, uprostřed vrtanými. Funkce předmětu není jistá, snad mohlo jít o součást oděvu (?).

V hrobech byly nalezeny také další předměty: Kramle (hrob 50) mohly sloužit v konstrukci rakví, výdřevy či dalších dřevěných prvků v hrobech, ale také se do terénní situace mohly dostat se sídlištním materiálem. Bez přesné lokalizace v hrobě se o nich nedá nic říci.

V hrobě 186 byly nalezeny kameny s příkorodovanými bronzovými prvky, tento nálezy může představovat pozůstatek bronzové ozdoby. O předmětu ale nelze říci nic konkrétního.

Významné jsou také nálezy malty v zásypech hrobů starší fáze, tedy hrobů které nejspíše předcházely dokumentované kostelní stavbě. Tyto nálezy mohou být dokladem existence starší zděné architektury na hradišti (kostelní nebo rezidenční). Problematika bude předmětem dalšího studia.

---

¹⁰² V terénní dokumentaci je uvedena jen jedna, dnes jsou ale pod stejným kontextovým číslem uvedeny předměty dva. Který z nich byl u pohřbu skutečně nalezen, není možné rozhodnout.

¹⁰³ Kontextu jsou dnes připsány tři tyto předměty, podařilo se dohledat ale pouze dva. Na fotografii z doby výzkumu je patrná jedna. Zda byly všechny předměty u pohřbu nalezeny, není ověřitelné.

6. INTERPRETACE

6.1. Dosavadní představa o vývoji pohřebiště

Nekropole na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou sloužila k ukládání hrobů příslušníků nobility, což dokazuje především exponovaná poloha pohřebiště (uvnitř opevněného areálu), stejně jako řada předmětů svědčících o příslušnosti pohřbených ke společenské elitě. V době fungování pohřebiště byl v místě založen kostel, okolo něhož se dále pohřbívalo. Předěl mezi předkostelní a kostelní fází hřbitova měla, podle názoru R. Tureka, tvořit tzv. „navážka“ (Turek 1976, 250). Tedy poměrně významný zásah do struktury osídlení hradiště v souvislosti s budováním tzv. „slavníkovské domény“, ke kterému mělo dojít přibližně v polovině 10. století (Turek 1976, 249). Při této (pravděpodobně více méně jednorázové akci) měla být, podle představy R. Turka, zničena řada starších sídlištních a hospodářských objektů a lidé vysídleni do předhradí a širšího zázemí hradiště, kde bylo založeno také nové pohřebiště. Ze sídliště původně spíše agrárního charakteru měla být vybudována rezidence Slavníka a jeho rodiny. V souvislosti s rozsáhlou stavební činností měla být navržena tzv. „navážka“, vyrovnávací vrstva, do které byl následovně postaven kamenný kostel i dřevěný objekt s litými maltovými podlahami, tzv. „slavníkovský palác“ (Turek 1976, 253, 297). Tyto výrazné stavební úpravy měly překrýt také starší pohřebiště, které se rozkládalo jižně od kostela. Takzvaná navážková vrstva se také stala zásadním kritériem při interpretaci jednotlivých fází pohřebiště, které R. Turek (1976, 291) charakterizoval čtyřmi horizonty:

1. Prvnímu horizontu, který byl datovaný do druhé poloviny 9. století – poslední třetiny 9. století, připsal R. Turek pouze nejjižnější hroby. Tedy hroby 269, 270 a 271 (pohřeb 268 je již zahrnut do druhého horizontu). Přičemž pouze pohřeb 271 je opatřen výbavou: náhrdelníkem ze skleněných perel. Není ovšem definováno, na jakém základě je tento horizont vymezen.
2. Druhý horizont měl počínat hrobem 268 (tzv. libickou kněžnou) a odpovídat mladšímu horizontu pohřbívání na Staré Kouřimi, tedy přelomu 9. a 10. století – konci první poloviny 10. století. Tento horizont je charakterizovaný bohatými hroby v rozlehlých hrobových jamách. Nejsevernější hranici této fáze pohřbívání měly tvořit pohřby 121, 129, 133 a 212. Přičemž přinejmenším přiřazení hrobu 121 k tomuto horizontu vyvolává řadu otázek.

Konec horizontu značí počátek pohřbívání v okovaných rakvích¹⁰⁴. Výrazný předěl tvoří především překrytí prvního a druhého horizontu tzv. „navážkovou vrstvou“, do které byl následně založen kostel.

3. Třetí horizont, připsaný „slavníkovské periodě hradiska“, je zakončen rokem 995. Zahrnuje již hroby uložené do navážkové vrstvy, v jejichž hrobových zásypech měla být nalezena středohradištní keramika. Při jihozápadním nároží jsou dále ukládány pohřby v rakvích kovaných železem, které byly označeny za rodové pohřebiště Slavníkovců¹⁰⁵ (*Turek 1976, 302; tentýž 1981*). Další hroby byly ukládány v místech pohřbů starších fází pohřebiště jižně a západně od kostela (počínaje hrobem 233 nebo 239). Hroby dosahovaly v západní části nejméně před jeho západní průčelí, východně k tomuto horizontu patří ještě hroby 31, 73 a 183. Na konci třetího horizontu, v souvislosti s násilnými událostmi po 28. září 995, mělo dojít k loupení a devastaci hrobů. Kostel měl být vypálen a neobnoven.
4. Čtvrtý horizont je datovaný do konce 10. století – do poloviny století 11¹⁰⁶. Pohřbívání mělo pokračovat kolem neobnověného kostela mezi staršími hroby (jižní hranici měly tvořit hroby 105d a 214), nové hroby byly ukládány severně a zejména severovýchodně od zaniklého kostela.

V nejmladším období funkce hradiště (od 60. let 11. století do 30. let století 12.) se na pohřebišti již nemělo pohřbívat.

Vymezení čtyř horizontů pohřbívání ale nelze přijmout bez výhrad. Návrh nového způsobu vymezení jednotlivých fází pohřebiště přináší *J. Mařík (2005, 342-343¹⁰⁷)*, který vymezuje horizonty tři:

1. Nejstarší (středohradištní¹⁰⁸) fázi pohřebiště představují hroby řazené R. Turkem do horizontu 1. a 2. (*Turek 1976, 291*). Spojení těchto prvních dvou horizontů umožňuje především sporné vymezení Turkova horizontu jedna. Výrazným předělem je v pojetí J. Maříka opět navážková vrstva.

---

¹⁰⁴ Nejspíše jde o hrob 212, který měl být uložen pod tzv. pilířem můstku mezi kostelem a tzv. slavníkovským palácem. Podle teorie R. Turka byl tento pohřeb porušen stavbou slavníkovského paláce, z tohoto důvodu musel být pohřeb počítán do staršího horizontu hrobů. Ostatní hroby v kovaných rakvích jsou již zahrnuty mezi hroby třetího horizontu.

¹⁰⁵ K tomuto hodnocení přispívala skutečnost, že většina pohřbů v kovaných rakvích byla odkryta přibližně v místech nálezu tzv. nápisových stél.

¹⁰⁶ K dataci přispívá nález mince Břetislava I. v hrobě 71 (*Turek 1976, 280-281*).

¹⁰⁷ Text obsahuje drobné nepřesnosti, týkající se především představení fází pohřebiště podle R. Turka (*1976, 291*). Například to, že R. Turek datuje do třetího horizontu pouze několik hrobů uložených v rakvích obitých železy (*Mařík 2005, 342*), z textu R. Turka nevyplývá.

¹⁰⁸ K chronologii viz *Měřínský 2002, 33*.

2. Střední (starší mladohradištní) fázi pohřebiště představují Turkovy horizonty 3. a 4. ukládané již do navážkové vrstvy.
3. Poslední (mladší mladohradištní) fázi pohřebiště reprezentují pouze hroby překryté kamennými deskami, jejichž výskyt je datován do 11. století (*Mařík 2005, 334*). Na pohřebišti na akropoli libického hradiště můžeme do toho horizontu datovat spolehlivě pouze pohřeb 73.

J. Mařík (2005, 342-343) při vymezení horizontů vychází výhradně z prací R. Turka, které nově interpretuje. Nově představuje třetí mladší mladohradištní (podle terminologie J. Maříka: pozdně hradištní) fázi pohřebiště, kterou ale nelze spolehlivě oddělit od fáze starší mladohradištní (*Mařík 2005, 334*). Pracuje nadále s pojmem „navážka“, která tvoří předěl mezi fází středohradištní a fází mlado hradištní.

Obě výše zmíněné úvahy můžeme chápat jako pozorování tendence vývoje pohřbívání projevující se na pohřebišti. Problematické je ale přiřazení konkrétních hrobů jednotlivým fázím. Kriticky je třeba přistupovat především k přidělování hrobů horizontům R. Turka. Například vymezení 1. horizontu podle R. Turka (*1976, 291*) vychází nejspíše z obecné představy o posunu pohřbívání severovýchodním směrem, z tohoto důvodu jsou vyděleny hroby nejvíce vzdálené (tj. nejjižnější část pohřebiště) jako nejstarší. Přidělování hrobů jednotlivým horizontům je v mnoha ohledech spíše mechanické než analytické.

6.1.1. Tzv. „navážka“

Teorie R. Turka vycházely z terénního pozorování a podrobnější analýzy tzv. „monumentálních staveb“ (kostel, palác) a pohřebiště. Rozsáhlý nálezový fond z terénních situací nebyl systematicky zpracován. První soustavná práce věnující „nerezidenční“ sídelní struktuře byla vypracována až v současné době. Vyhodnocen byl materiál ze Sondy S¹⁰⁹ (*Tomanová 2012*), která bezprostředně navazuje severním směrem na Pole I na Hlavní ploše. Především sídlištní situace ale mohou vypovídat o tzv. navážkové vrstvě.

Na základě pozorování v terénu stanovil R. Turek čtyři základní stratigrafické jednotky. Svrchní slabá vrstva byla tvořena humosní hlínou, tato vrstva představuje *de facto* ornici, případně vrstvy rozrušené mladšími zásahy při vybírání kamene. Na Hlavní ploše v okolí kostela byla pod touto vrstvou dokumentována jeho destrukce,

---

¹⁰⁹ Tzv. Sonda S prořezává hradiště ve směru sever – jih. Její jižní část bezprostředně navazuje na Pole I, a v jejím jižním rozšíření byly také nalezeny hroby, které ale dále na sever nepokračují. V severní části Sonda S zasahovala až k valu a prořála také část vnitřního příkopu. Tato sonda tedy prořála *de facto* celou severovýchodní čtvrtinu akropole.

charakterizovaná hlínou s vysokým podílem opukových kamenů. Třetí vrstva byla popsána jako navážka: humosní hlína s vysokým obsahem uhlíků a zcela drobnými kusy opukových úlomků, tato vrstva obsahovala také mnoho dokladů sídelní aktivity (s obsahem mladohradištní¹¹⁰ i středohradištní keramiky). Tzv. navážka měla v některých místech překrýt starší sídlištní objekty s obsahem středohradištní keramiky. Mimo zahloubené objekty se pod tzv. navážkou již nacházelo podloží: světlý jíl. Vrstvy je možné sledovat i na fotografiích pořízených během výzkumu (*foto 288*).

	"Místnot jižně od presbitáře", V profil		"Místnot jižně od presbitáře" Z profil	
	mocnost	popis	mocnost	popis
ORNICE	15	ornice	15	ornice
DESTRUKCE	35-40	suť	65	suť
	15	humus. hlína		
	5	jemná suť s maltou	18	suť se stopy požáru
	15-20	humus. hlína - "doba funkce kostela"		
TZV. NAVÁŽKA	35	starš. sídl. vrstvy	45	sídl. hlíny
	3	jíl (místy)		
	15-18	sídl. vrstvy		
PODLOŽÍ	od hl. 143	pevní zjíl.slín	od hl. 143	pevní zjíl.slín

Tabulka 9. Popis vrstev dokumentovaných v okolí kostela (*Turek 1981a*, 10).

R. Turek popisuje tzv. navážkovou vrstvu pouze v souvislosti s výstavbou kostela a palácového okrsku, dokumentuje ji v jeho nejbližším okolí. Např. v již zmíněné Sondě S uvádí tzv. navážku (se sídelními pozůstatky a hojnými drobnými uhlíky) pouze v její jižní části¹¹¹. R. Turek (1966-1968, 57-58) popisuje navážku jako mohutnou humosní vrstvu „odpovídající výšce základů kostela“, dále uvádí, že „humosní vrstvy, čnící nad úrovní, danou hařovanou cestou, jsou totiž provázeny střepovým materiálem s dosti různorodými chronologickými znaky a prokazatelně se tu ocitá materiál staršího rázu nad materiálem evidentně mladším“. Tato hlína měla být sebrána v jiných úsecích hradiště a převezena na plochu zamýšlené stavby kostela (*Turek 1976*, 253). Důvodem zřízení

¹¹⁰ Tj. „keramiky slavníkovské fáze“ k terminologii *Justová 1992; táž 1994; Princová – Mařík 2006*.

¹¹¹ „...v jižní části sondy po nepravdělnou čáru, začínající v západní části sondy u 8,5 m a táhnoucí se křivolace, takže uprostřed východní půle sondy dosahovala asi 9,8 m a při východním jejím okraji končila asi v 9,7 m, sahala navážková hlína se sídelními pozůstatky a hojnými drobnými uhlíky téhož typu, jako v severních částech sondy K. V této hlíně byly hroby, jejichž hrobové jámy nebylo pro povahu hlíny lze rozeznat“ (*ZN 1949-1953*, 231)

navážky v těchto místech mělo být zajištění důvodu bezpečnosti stavby „*nebylo možno prorazit vrstvu zjílovatěného slínu na terasový písek, bylo nutno zřídít navážku a v ní uložit základy, zakotvené na povrchu zjílovatěného slínu*“ (Turek 1966-1968, 58).

Studie P. Tomanové (2009; *táž* 2012) se vyjadřuje také k problematice týkající se tzv. navážky, která tradičně tvoří předěl mezi starší a mladší fází pohřebiště. Autorka pracovala s procentuelním zastoupením keramických střepů středohradištních a mladohradištních v zásypech objektů zkoumaných v rámci Sondy S. Na základě analýzy tzv. navážky dokumentované v jižní části Sondy S definovala procentuelní zastoupení keramiky v této vrstvě. Výplně objektů „charakteru navážkové vrstvy“ konstatuje i v severních částech Sondy S (aniž by tvrdila, že geneze těchto zásypových vrstev a navážky spolu bezprostředně souvisí; Tomanová 2009, tab. 22).

Analýza nadložních vrstev dokumentovaných v Sondě S nepřinesla výraznější odpověď k otázkám týkajícím se vývoje osídlení na akropoli. Obecně lze pouze konstatovat, že v nadložních vrstvách dokumentovaných v rámci Sondy S převládá materiál charakteru navážkové vrstvy a mladší (Tomanová 2009, 64). Konstatovaná situace ale přivádí k nutnosti ověřit charakter tzv. navážkové vrstvy a analýzu rozšířit o materiál pocházející z jiných sond.

Navážková vrstva je v popisech kontextů na Polích I, II a III označována jako „*černá kulturní uhlíkatá hlína*“ (NZ 1949-1953, 81, 91), nebo „*humosní hlína na povrchu slínu*“ (NZ 1949-1953, 14, 63), popřípadě pouze jako „*sídlištní hlína*“ (NZ 1949-1953, 46, 53-54), a v některých případech jako „*navážková hlína*“ (NZ 1949-1953, 75). Podle charakteru popisu kontextů tedy nelze oddělit vrstvy s tzv. navážkou od jiných antropogenních uloženin. Stejný popis nesou totiž i vrstvy z míst, které kde se již navážka nacházet neměla (např. v severních částech Sondy S jsou vrstvy popisovány opět jako „*humosní hlíny*“). Nezvratná je ale skutečnost, že mocnost vrstev popisovaných jako „*humosní*“ nebo „*sídlištní*“ je v oblastech bezprostředně navazujících ke kostelu a to zejména v jižní části Pole II, několikanásobně větší než v jiných částech zkoumané plochy hradiště.

V dobové dokumentaci (popisy kontextů, plány), odhlédneme-li od závěrů R. Turka, nejsme schopni navážkovou vrstvu definovat (viz výše). Pokud by byla hypotéza o tzv. navážce pravdivá, mělo by být možné navážkovou vrstvu dokumentovat jako kompaktní v situacích nad zásypy hrobových jam starších fází pohřbívání. Vzhledem ke složité terénní situaci a mnohanásobným superpozicím hrobů v jižní části Pole II není v tomto úseku možné se k terénní situaci vyjádřit. Hodnocení ale umožňují zápisy z roku 1952 z

Pole V. O vztahu navážky („humosní hlíny“) a jílovitého podloží najdeme několik zmínek. Severní část Pole V byla pokryta opukovou destrukcí, oproti tomu „*jihozápadní část pole V. byla zcela bez ssuti, po odkopání humosní hlíny [ornice?] jevíly se v ní velmi jasně hrobové jámy charakteristickými pravoúhlými rozhranními mezi humosní, uhlíky promíšenou [navážka?] a žlutou, jílem promíšenou hlinou z hrobových zásypů*“ (NZ 1949-1953, 176). Problematické je ale bohužel přiřazení popisu konkrétním hrobům, může jít již o pohřby z *mladší fáze pobívání?*

Popisem je také dokumentována snižující se mocnost nadložních vrstev: „*V severní části Jižní sondy jevíl se hned nehluboko pod dnešním povrchem zjílovatělý slín... Při bližším přihlédnutí se ukázalo, že domnělý zjílovatělý slín je jen někde původní, jinak jde o výplň hrobů*“ (NZ 1949-1953, 216). Tzv. navážka v těchto místech již není popsána¹¹². (popsaná situace je dokumentována také na řezu – *Plán 37*)

Určující může být charakter zásypu hrobů. Můžeme předpokládat, že v zásypu hrobů uložených později bude větší procento sídlištního materiálu. Tato situace byla v Poli V také dokumentovaná „*Zásypy hrobů v této části jevíly se vůbec různě barevnými hlinami, mezi nimiž převládala jednak tmavohnědá humosní hlína, jednak velmi světlá jílovitá hlína, druh zásypu se patrně lišil tím, pokud hrob zasahoval do nižší neb vyšší části terénu. Bez hrobové jámy, tj. ve vyšší úrovni než rozhranní svrchní humosní hlíny šedočerné uhlíkaté, trochu jílem promíšené hlíny, byl jen jediný dětský hrůbek*“ (NZ 1949-1953, 185). Popsaná situace nejspíše také dokumentuje plochu, která ještě nebyla skrytá na podloží. Ze zápisu ale není opět zřejmé, které konkrétní hroby jsou zápisem zachyceny.

Zásadní význam má v tomto kontextu pohřeb 232, uložený v severní části Pole V. Tento nejspíše dětský pohřeb ležel s největší pravděpodobností na povrchu podloží, nebo byl do podloží jen slabě zahlouben (*foto 226, 228*). Celá spodní část hrobu (tj. od pasu dolů) byla porušena při ukládání pohřbu 230a¹¹³, tedy hrobu, který patří ke starší fázi pohřbívání. Z uvedených důvodů musel být pohřeb 232 starší a uložený dříve než hrob 230a. Pohřeb 232 byl ale přesto uložen nad podložím, popřípadě do něj byl jen slabě zahlouben. Z těchto důvodů je nutné předpokládat existenci jakési sídlištní vrstvy již

---

¹¹² R. Turek ale několikrát zmiňuje skutečnost, že jihozápadní část hradiště byla tehdejšími vlastníky pozemků intenzívně exploatována (např. *Turek 1967*, 253), jinde informaci specifikuje a uvádí, že mělo jít o písečník (*Turek 1981a*, 3) či velkou devastaci pískovnou (*Turek 1981a*, 5). Tyto informace se ale nepodařilo ověřit. Je možné, že výraznější terénní nerovnosti, které mohly R. Turka vést k podobným úvahám, vycházejí z přirozené dispozice terénu. Nedestruktivním výzkumem nebyly zjištěny skutečnosti, které by mluvili pro výraznější zásah do terénu hradiště (*Mařík – Košta 2010*).

¹¹³ Hrobová jáma pohřbu 230a nebyla vybrána celá, na fotografiích (např. negativu 2005_08_270, foto 228) je v jižní stěně patrně pokračování dřevěné konstrukce hrobu do nevybrané části.

v době ukládání hrobů starší fáze. Tedy v době, kdy ještě neměla být vytvořena tzv. navážka.

Za předpokladu, že hradiště bylo již delší dobu před založením pohřebiště osídlené, což dokládají četné sídlištní objekty nalézané v superpozicích pod spodními hroby včetně pohřbů starší fáze, musíme očekávat, že tato sídlištní aktivita zanechala na povrchu doklad – sídlištní vrstvu. To že se na povrchu areálu jakási vrstva nacházela, dokládá právě pohřeb 232. Jen stěží můžeme spekulovat o tom, že dětské tělo zůstalo ležet na povrchu terénu nepohřbené. Vymezení středohradištní sídlištní vrstvy a na ní nasedající vrstvy navážkové ale dokumentace neumožňuje. Podobná situace není popsána ani slovně v Nálezové zprávě nebo publikovaných závěrech R. Turka (viz *Tab. 9*)

Jako tzv. navážku R. Turek pravděpodobně pokládal heterogenní souvrství, které vznikalo minimálně z části postupným ukládáním sídlištních vrstev. Hroby z různých fází pohřebiště byly pravděpodobně zakládány do různých úrovní tohoto souvrství, nemůžeme ale vyloučit, že byly všechny založeny z jedné úrovně a lišily se pouze svou hloubkou (pochozí plocha pohřebiště nebyla u žádného hrobu identifikována). Definice tzv. navážky tedy není jasná a bude předmětem dalšího studia¹¹⁴.

6.2. Analýza

Pohřební areál na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou nabízí souborný pohled na proměny pohřebních zvyklostí českého raného středověku. Hypotézy týkající se jednotlivých fází pohřebiště jsou ale v některých ohledech problematické (viz předešlá kapitola). Mezníkem mezi starší (středohradištní) a mladší (mladohradištní) fází pohřebiště bývá uváděna tzv. navážka. Charakteristika této vrstvy vychází ale pouze z prací R. Turka, na základě dostupné dokumentace není možné tuto vrstvu spolehlivě definovat.

Vzhledem k tomu, že analýza založená pouze na hmotné kultuře může být zavádějící (*Hanuliak 2004, 204*), bylo potřeba vymežit starší a mladší hroby rovněž jiným způsobem. Jako jedna z možností definovat horizonty se jeví úroveň uložení pohřbů (tj. dna hrobových jam), s vědomím, že i toto vymezení je vzhledem k nepřehlednosti nálezové situace a její dokumentace mnohdy nepřesné.

Kvůli nejasnosti vyplívající z rozkolísané formy zápisů byly hroby přiděleny k osmi skupinám (*obr. 6*). Vymezeny byly pohřby uložené do suti, dále do tzv. navážky, zásypu

---

¹¹⁴ Nejnověji mohou k otázce přispět výsledky revizního průzkumu kostela, který realizoval J. Mařík. Jednou z otázek, které si pokládal, byla tzv. navážka, jež se v místech kontrolní sondy nejevila jako homogenní. Za předběžné ústní sdělení děkuji J. Maříkovi.

starší sídlištní jámy, zásypů starších hrobů a do podloží. Dokumentovány byly také hroby, jež se zahlubovaly do podloží, ale svrchní část hrobové jámy se již nacházela v „navážkové vrstvě“. Vymezeny byly taktéž hroby popisované jako „nad podložím“. I tyto hroby patří pravděpodobně k tzv. navážkové vrstvě, ale vzhledem k tomu, že rozsah navážky nebyl R. Turkem přesně stanoven, tvoří samostatnou skupinu. V poslední skupině jsou hroby, jejichž uložení nebylo popsáno spolehlivě a určení nebylo možno učinit ani z fotodokumentace. Z analýzy vyplývá, že v jižní části pohřebiště se výrazně koncentrují hroby uložené do podloží, naopak v prostorách severnějších hroby ležící ve vrstvách svrchnějších.

R. Turek (1976, 291) vymezuje svůj druhý horizont na základě hlubokých a rozlehlých hrobových jam a hrobů, které byly ukládány do podloží. Jeví-li se tzv. navážková vrstva jako nejasně vymezená, může být jako kritérium použito uložení do podloží.

Jako klíč k vymezení jednotlivých fází pohřbívání jsem tedy zvolila analýzu úrovně uložení pohřbů. Na tomto základě lze definovat skupinu hrobů potenciálně počítaných do starší fáze. Tuto skupinu je třeba revidovat na základě výbavy hrobů. V případě, že se nálezy chronologicky staršího charakteru budou koncentrovat v hrobech předpokládané starší fáze pohřbívání, bude hypotéza definující tuto fázi považována za prokazatelnou.

6.2.1. Dvě (?) fáze pohřebiště

K vymezení jednotlivých fází pohřebiště jsem zvolila uložení hrobů. Na základě analýzy uložení hrobů byly vybrány hroby zahloubené do podloží jako pohřby, které budou počítány do staršího horizontu pohřbívání. Tato definice vychází ze závěrů R. Turka (1976, 291) o uložení starších hrobových jam do podloží. Další faktor, se kterým je možné zacházet, jsou superpozice hrobů (viz kap 4.2. *Vzájemné superpozice hrobů*). V superpozici se nacházelo 54% z odkrytých hrobů, tedy poměrně velký počet. Hroby starší fáze by se měly nacházet v rámci superpozic ve spodních polohách. Ke skupině hrobů započítaných do starší fáze pohřebiště jsem z toho důvodu přiřadila i pohřby, jež byly zjevně porušeny při ukládání hrobů, jejichž hrobové jámy zasahují do podloží (viz výše uvedený příklad pohřbu 232; obr. 7). Na tomto základě byl definován starší horizont hrobů.

Mezi hroby starší fáze pohřbívání jsem započítala 54 pohřbů: 90a, 96c, 105e, 105fx, 123, 124N, 125, 126, 128, 129, 130, 133, 134, 135bN, 136, 139, 149, 157, 161N, 163, 164,

169, 212, 212a, 213N, 227a, 230a, 232, 237bN, 238, 240a, 244a, 245a, 250dN¹¹⁵, 255, 256, 257¹¹⁶, 258, 261a, 262, 264, 265, 266, 268, 271, 272N, 273b, 298N, 301N, 303aN, 303bN, 303cN a nezkoumané hroby 313N a 315N (*obr. 8*)¹¹⁷. Všechny ostatní hroby budou nadále počítány do mladšího stupně pohřbívání na lokalitě.

Stanovením fází pohřebiště výlučně na základě úrovně uložení pohřbů by mohlo dojít automaticky k započítání mladších hrobů s hlubokými jámami do starší fáze. Výbava nebo konstrukce hrobové jámy, popřípadě orientace hrobu může situaci verifikovat, sama o sobě ale není nosným kritériem. Započítáním pouze hrobů s výbavou bychom tvrdily, že všechny hroby starší fáze musely být vybaveny milodary, toto tvrzení zjevně nemůže být založeno na pravdě, stejně jako nelze jednoduše vyřadit hroby, u nichž nebyly dochovány doklady konstrukce hrobu či které byly orientovány shodně s chrámem.

Naopak lze také předpokládat, že do starší fáze pohřebiště mohlo patřit více dětských a jiných hrobů, které ale byly mělce zahloubeny a na základě toho jsou nyní zařazeny do mladší fáze pohřebiště (viz již uvedený případ mělce zahloubeného pohřbu 232). Je však zřejmé, že (přínejmenším některé) dětské pohřby starší fáze byly uloženy do relativně hlubokých a rozměrných jam.

6.2.2. Výbava a chronologické hodnocení

Na pohřebišti bylo evidováno celkem 54 pohřbů s výbavou (*obr. 15*). Mezi těmito hroby je 22 pohřbů, které jsou započítány do starší fáze pohřbívání (96c, 105e, 123, 124, 126, 130, 134, 136, 157, 161N, 164, 169, 227a, 230a, 244a, 245a, 258, 261a, 264, 266, 268, 271). Z uvedeného vyplývá, že 41% hrobů řazených do starší fáze pohřebiště obsahovalo výbavu.

Naopak 32 pohřbů s výbavou je kladeno do mladší fáze pohřebiště (pohřby 29, 37, 41, 45, 68a, 71, 73cN, 98, 102e, 105d, 119, 120, 158, 159, 165, 182, 201, 203, 204, 214aN, 218, 219, 230b, 236, 241, 254, 260b, 261b, 267, 274, 277, 281). Pouze 8% hrobů řazených do této fáze pohřbívání bylo vybaveno milodary.

Z celkových 54 pohřbů s výbavou obsahuje 35 předměty chronologicky citlivé, jedná se o náušnice (*obr. 9*), perly (*obr. 11*), ozdoby hrdla (*obr. 12*), záušnice (*obr. 10*), zbraně (*obr. 13*) a ostruhy (*obr. 14*). Vymapování polohy chronologicky citlivých nálezů v rámci

¹¹⁵ Pohřeb v zásobní jámě ze starší sídlištní situace.

¹¹⁶ Pohřeb byl nejspíše porušen při hloubení hrobu 258. V dokumentaci není uvedeno, v jaké vrstvě se pohřeb 257 nalézal.

¹¹⁷ Do počtu hrobů starší fáze byly zařazeny také dva nezkoumané hroby a jedinec 105fx, u něhož není jisté, zda jde o samostatný pohřeb, či o kosti přimíšené do zásypu.

celého pohřebiště: umožňuje stanovit tři rámcové chronologické horizonty nálezů (*obr. 16*). Nejstarší horizont obsahující nálezy tzv. velkomoravského charakteru (ostruhy s krátkými bodci, náušnice hrozníčkovité, košíčkovité, katorgy, gombíky, olivovité perly a G-perly). Tento horizont můžeme ztotožnit se středohradištním obdobím a absolutně datovat zhruba od 2. poloviny 9. století do 1. třetiny 10. století. Druhou, přechodnou skupinu tvoří nálezy povelkomoravského charakteru, zejména ostruhy s dlouhými bodci či záušnice s očky. K této skupině je zařazen i pohřeb 268, který obsahuje nálezy jak relativně starší (gombíky s puklicemi), tak i nálezy mladšího charakteru (jantarové a kamenné fasetované perly, záušnice s očky). Z hlediska absolutní chronologie by tento horizont bylo možno datovat zhruba do 1. až 2. třetiny 10. století. Mladší horizont pohřbívání je vymezen zejména nálezy esovitých záušnic, jantarovými předměty, mincí a kamenným náhrobkem, tento horizont, který již spadá do mladohradištního období, můžeme datovat zhruba od 2. poloviny 10. století do průběhu 11. století.¹¹⁸

Porovnáme-li výsledky analýzy chronologického hodnocení předmětů s nově vymezenou starší fází pohřebiště (*viz obr. 16*), můžeme konstatovat, že se hroby řazené na základě výbavy do velkomoravského horizontu (celkem 13 hrobů: 96c, 130, 134, 157, 161N, 164, 230a, 238, 245a, 258, 261a, 264 a 271) plně shodují se nově vymezenou starší fází pohřebiště. Hroby přiřazené na základě výbavy přechodnému povelkomoravskému horizontu (5 pohřbů) nalézáme jak mezi hroby zařazenými do starší fáze pohřebiště (hr. 227a, 244a a 268), tak mezi hroby mladší fáze pohřebiště (hr. 165 a 260b). Hroby kladené na základě výbavy do mladohradištního horizontu (celkem 17 pohřbů: 37, 41, 45, 68a, 73, 37cN, 71, 98a, 105d, 119, 158, 159, 182, 203, 218, 219 a 236) patří výlučně mezi hroby nově vymezené mladší fáze pohřebiště.

Na základě provedené analýzy můžeme považovat nově vymezenou starší a mladší fází pohřebiště za platnou, pohřby zařazené do povelkomoravské fáze dokumentují kontinuální vývoj pohřebiště a ukazují také rámcově na období, ve kterém došlo k přechodu mezi starší a mladší fází pohřbívání.

---

¹¹⁸ K chronologii velkomoravského a povelkomoravského horizontu v Čechách např. Šolle 1959, tentýž 1966, k chronologii hmotné kultury raně středověkých pohřebišť v Čechách souhrnně Krumpalová 1963; 1971, na Moravě Dostál 1966, nový souhrn pro 10. století v Čechách Profantová 2013, na Moravě např. Ungerman 2007a. Chronologickému vyhodnocení ostruh se věnovala např. B. Kavánová 1976, nověji např. H. Chorvátová (2004), či J. Košta (2008); olivovité korály a G perly vyhodnotili J. Košta a K. Tomková 2011, jantarovým šperkem se zabývala K. Tomková (1998; *taiž* 2012). K problematice záušnic včetně možnosti jejich chronologického třídění nejnověji Štefan 2009b. Podrobnější informace a odkazy na chronologická vyhodnocení dalších kategorií nálezů uvádím v rámci kapitoly 5. *Charakteristika pohřebiště – představení hmotné kultury*.

Chronologický vývoj pohřebiště lze sledovat také skrze superpozice. Pohřbů s výbavou není na pohřebišti mnoho, z toho důvodu není mnoho situací s hroby s chronologicky citlivou výbavou, které by ležely v přímé superpozici. Explicitní příklad však tvoří superpozice pohřbů v jižní části Pole II. Nejhlouběji byl uložen hrob 161N vybavený ostruhami s prodlouženými bodci, nad tímto pohřbem ležel a částečně se do něj propadal pohřeb 157 s košíčkovitými náušnicemi, nad ním se nacházel jedinec z hrobu 158 vybavený esovitými záušnicemi. Nejsvrchnější pohřeb 293N je již bez výbavy.

6.2.3. Antropologická data

Antropologické určení jedinců z pohřebiště na akropoli libického hradiště zpracovala H. Hanáková (1969; podrobněji viz kap. 3.3. *Antropologické určení*). Veškerá antropologická data jsou převzata z této práce, na základě revizního zpracování terénní dokumentace byly však v řadě případů revidovány kontexty, ke kterým jednotlivá určení náleží.

Na pohřebišti na akropoli libického hradiště bylo dokumentováno minimálně 379 pohřbených jedinců. 54 hrobů bylo zařazeno do starší fáze hradiště, toto číslo ale obsahuje dva nezkoumané hroby a pohřeb 105fx, u něhož není jisté, zda jde o samostatný hrob, nebo kosti přimíšené do zásypu. Ani jeden z těchto hrobů nebyl do demografického hodnocení zahrnut. Z toho důvodu můžeme hovořit jen o 51 antropologicky vyhodnocených jedincích zařazených do starší fáze hradiště (*Tab. 10; Obr. 17*).

hroby starší fáze pohřbívání										
pohlaví	infans I	infans II	infans III	juvenis	adultus	maturus	senilis	jiné	věk neurčen	celkem
muž					8	10		2 dospělí		20
spíše muž						2				2
žena					4	1	2			7
nedospělý	3	11	1	1				2 infans		18
neurčeno					1			1 dospělý	2	4
celkem	3	11	1	1	13	13	2	5	2	51

Tabulka 10. Jedinci starší fáze pohřbívání.

Z tabulky 10 vyplývá, že nejvíce zastoupenou skupinou jsou muži (celkem 20 a 2 muži pravděpodobní, tvoří 43 % ze všech zemřelých ze starší fáze pohřebiště). Výrazný je nepoměr mezi pohřby ženskými a mužskými (žen bylo dokumentováno pouze 7, 14% ze všech zemřelých ze starší fáze pohřebiště), tento nepoměr by byl patrný i v případě, pokud

by všichni neurčení jedinci (celkem 4, 8% ze všech zemřelých ze starší fáze pohřebiště) byly ženy. 18 pohřbů patřilo nedospělým jedincům (35 % ze všech zemřelých ze starší fáze pohřebiště).

Výrazný rozdíl mezi počtem mužů a žen řazených do starší fáze pohřbívání může být daný tím, že muži v mladších obdobích byli pochováni do hlubších hrobových jam a na základě toho by byli tito muži zahrnuti do starší fáze pohřbívání. Mezi hlubokými hroby nebyl nalezen ani jeden s mladohradištní výbavou, ale mužské hroby v tomto období zpravidla neobsahovaly chronologicky citlivou výbavu. Na druhou stranu počet dětských hrobů ve starší fázi nebyl tak výrazně nízký jako u hrobů ženských a některé byly uloženy do rozměrných jam. I v mladší fázi pohřebiště bylo určeno o něco větší množství ženských než mužských hrobů. Index maskulinity (*Stloukal 1999, 370*) starší fáze pohřebiště je 3142,86.

Věk dožití jedinců starší fáze byl nejčastěji určen jako *adultus* a *maturus* (oboje 13 jedinců, 25 % ze všech zemřelých ze starší fáze pohřebiště). Ve věku *infans II* bylo pohřbeno 22 % zemřelých, ostatní věkové skupiny byly zastoupeny minimálně.

Mladší fázi pohřebiště bylo přiřazeno celkem 328 pohřbených jedinců a tři nezkoumané hroby. Zastoupení mužů a žen mladší fáze je poměrně vyrovnané. Mužů bylo dokumentováno 58 a dva další jedinci byly muži pravděpodobně (celkem 19 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště). 47 jedinců bylo určeno jako žena, pět dalších jedinců bylo určeno jako pravděpodobně žena (celkem 16 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště). Index maskulinity (*Stloukal 1999, 370*) starší mladší fáze pohřebiště je 1153,85. Nejvíce zastoupenou skupinou byly nedospělí¹¹⁹, které tvoří 56 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště (viz *Tab. 11; Obr. 18*).

---

¹¹⁹ Mezi nedospělé jsou zahrnuti jedinci antropologicky určení jako *infans I* – *juvenis*.

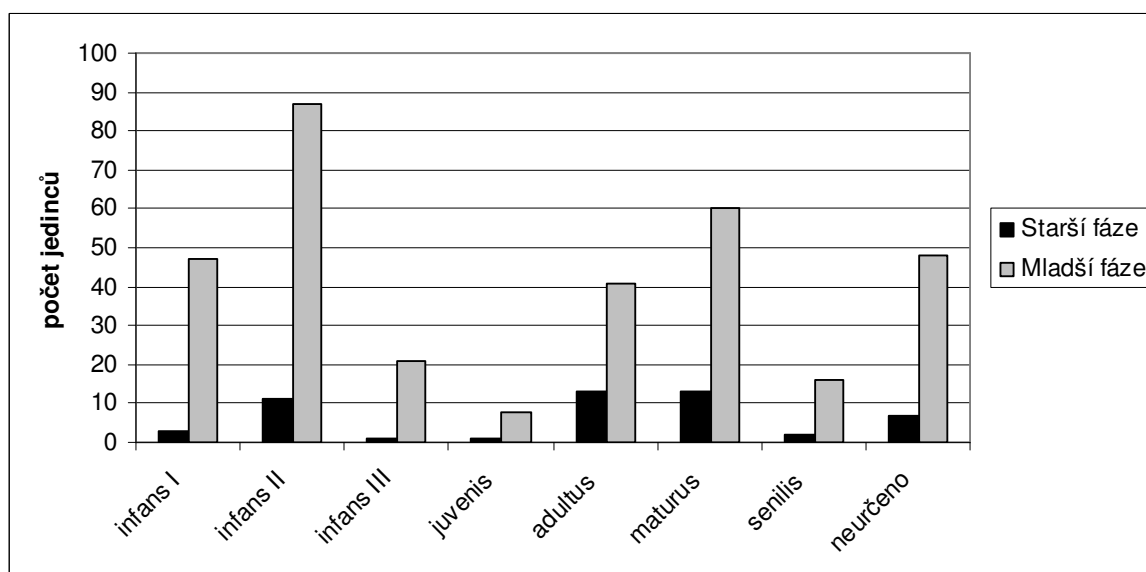
hroby mladší fáze pohřbívání										
pohlaví	infans I	infans II	infans III	juvenis	adultus	maturus	senilis	jiné	věk neurčen	celkem
muž					19	33	6			58
spíše muž						1	1			2
žena					19	16	7	4 dospělí	1	47
spíše žena					2	2	1			5
nedospělý	47	87	21	8				18 infans; 2 infans I-II; 2 infans II-II		185
neurčeno					1	8	1	5 dospělí	16	31
celkem	47	87	21	8	41	60	16	31	17	328

Tabulka 11. Jedinci mladší fáze pohřbívání.

Věk dožití nedospělých jedinců mladší fáze byl nejčastěji stanoven jako infans II (87 jedinců, 28 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště), ve věku infans I bylo dokumentováno 47 jedinců (14 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště), ve věku infans III 21 jedinců (6 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště) a juvenis 8 (2% ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště). Věk dožití dospělých jedinců byl nejčastěji určen jako maturus (60 jedinců; 18 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště), dále adultus (41 jedinců 13 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště), a v poslední řadě senilis (16 jedinců, 5 % ze všech zemřelých z mladší fáze pohřebiště). 13 % všech pohřbů mladší fáze nebylo možno přiřadit ke konkrétní věkové skupině.

Srovnáním věku dožití jedinců přiřazených k oběma fázím pohřebiště dospějeme k poměrně srovnatelným výsledkům (*graf 4*). Největší procento nedospělých umíralo ve věku infans II. Tento fakt koresponduje se závěry *M. Stloukala (1999, 370)*, že úmrtnost dětí klesá po sedmém roce života. V mladší fázi pohřebiště jde také sledovat trend v poklesu úmrtnosti mezi skupinami infans III a juvenis (*viz Stloukal 1999, 370*). Starší fáze pohřebiště, vzhledem k malému obsazení těchto skupin, podobné objektivní hodnocení neumožňuje (kategorie infans III i juvenis je zastoupena po jednom jedinci).

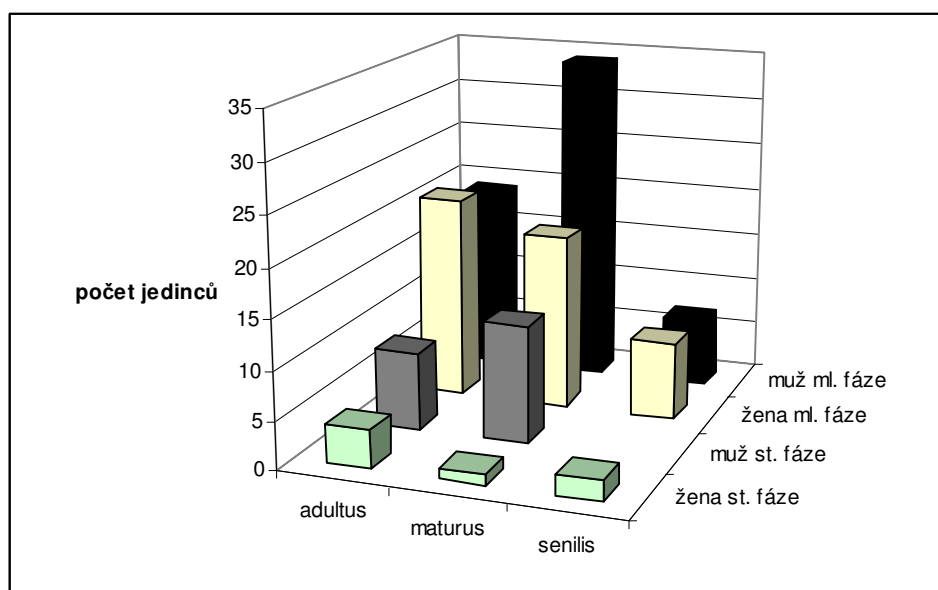

Graf 4. Poměr věku dožití jedinců řazených do starší a mladší fáze pohřebiště.

Největší počet dospělých jedinců umíral ve věku maturus¹²⁰. Při hodnocení věku dožití dospělých jedinců je ale podstatné rozdělení na muže a ženy (*graf 5*). Z grafu 5 vyplývá, že ženy umíraly nejčastěji ve věku adultus, oproti tomu nejčastější věk dožití mužů obou fází pohřebiště byl stanoven jako maturus. Věku senilis se naopak dožilo o něco více žen, než mužů. Tyto závěry opět odpovídají obecným pozorováním o rozdílném věku dožití žen a mužů (viz *Stloukal 1999*, 370; obdobně *Sasse 1986*, 68, 70; *Hermann – Grupe 1986*).

¹²⁰ Do hodnocení byly zařazeny pouze jedinci, které bylo možno přidělit ke konkrétní věkové kategorii, ostatní byly zařazeny do skupiny „neurčeno“. Jedinci označení jako „spíše muž“ byly započítány do kategorie muž a jedinci označení jako „spíše žena“ byly zahrnuti do kategorie ženy.

Graf 5. Poměr věku dožití mužů a žen zařazených do starší a mladší fáze pohřebiště.

Na pohřebišti na akropoli byly popsány dva hroby s trepanovanými lebkami. Oba nálezy byly publikovány krátce po skončení první etapy výzkumu. První pochází z hrobu 13 (*Hajniš 1956*) a druhý z hrobu 106 (*Vlček 1953, 200-201*).

V případě nálezu trepanované lebky uvažujeme především o motivaci tohoto zákroku (léčebný, magický atd.), který ve většině případů interpretujeme jako chirurgický (*Malyková 2005, 113*). Možnost jiného vysvětlení přináší ale nové bádání. Porušení kostí, podobné trepanacím, mohla způsobit i nádorová onemocnění. Toto tvrzení je dokumentováno například „trepanovanými“ pánevními kostmi (*Vargová - Horáčková - Němečková 2007*). Tedy kostmi nalézajícími se na místech, na kterých bychom si podobný, ať již terapeutický nebo magický, zákrok mohli stěží představit.

Při nálezu trepanovaných lebek bychom tedy měli na prvním místě uvažovat o tom, jakým způsobem tato abnormalita vznikla. Problematika libických trepanovaných lebek v tomto ohledu zůstává otevřená.

6.2.4. Pohřby dětí ve starší fázi

Z celkových 18 dětských pohřbů¹²¹ řazených do starší fáze pohřebiště je sedm (pohřby 96c, 124N, 129, 130, 133, 149 a 298N) uloženo v nejsevernější části plochy, na

¹²¹ Hodnocení se týká pouze jedinců ve věku infans. Do počtu je zahrnut i pohřeb 105fx, u něhož není jisté, zda jde o samostatný pohřeb, nebo kosti přimíšené do zásypu. Tento pohřeb byl také dětský.

kteře se nacházejí hroby starší fáze pohřebiště (*Obr. 17*). Všechny tyto pohřby byly uloženy do rozlehlých hrobových jam. Ostatních dětské pohřby byly uloženy v blízkosti hrobových jam dospělých jedinců a hrobové jámy těchto dětí zpravidla nebyly rozlišeny nebo kvalitněji dokumentovány (105fx, 157, 164, 212a, 257, 303aN a 303bN), pohřby 272N a 273b byly uloženy v okovaných rakvích¹²², pohřeb 250dN byl možná nepietně uložen do starší zásobní jámy ještě před založením pohřebiště¹²³, pouze pohřeb 255 byl pochován v dobře dokumentované hrobové jámě na Poli IV, svým umístěním ležel pohřeb opět v okrajové části pohřebiště.

Dětské pohřby nalezené v severní části starší fáze pohřebiště náležely dětem ve věku infans I (96c, 298N), infans II (124N, 149 a pravděpodobně i 133), pohřeb 130 byl antropologicky určen jako infans III a věk pohřbu 129 se kvůli špatnému dochování kostí nepodařilo stanovit, jistě ale šlo o jedince ve věku infans (shrnuto v *tab. 12*).

číslo hrobu	věk I	věk II	umístění	výbava
96c	infans I	neurčeno	Pole II, S část	ano
105fx	infans	neurčeno	Pole II	ne
124N	infans II	2 – 3 roky	Pole II, S část	ano
129	infans	neurčeno	Pole II, S část	ne
130	infans III	6 – 8 let	Pole II, S část	ano
133	infans II?	neurčeno	Pole II, S část	ne?
149	infans II	0,5 – 1,5 roku	Pole II, S část	ne
157	infans II	4-5 let	Pole II, zásyp. st. hrobu	ano
164	infans II	2-3 roky	Pole II, zásyp. st. hrobu	ano
212A	infans II	půl roku	Pole I, zásyp. st. hrobu	ne
250dN	infans II	9 měsíců	Pole V, starš. sídl. jáma	ne
255	infans II	1-2 roky	Pole IV	ne
257	infans I	do půl roku	Pole V	ne
272N	infans II	18-20 měsíců	Sonda nápis. stél	ne
273b	infans	novorozeně?	Sonda nápis. stél	ne
298N	infans I	do půl roku	Pole II, S část	ne
302aN	infans II	5 let	Pole V, zásyp. st. Hrobu	ne
302bN	infans II	1 a půl roku	Pole V, zásyp. st. Hrobu	ne

Tabulka 12. Pohřby dětí ze starší fáze pohřebiště.

Pět z těchto sedmi pohřbů bylo uloženo do nákladných dřevěných schránek (pohřby: 96c, 124N, 129, 130, 133; viz. kap. 4.1.2.1.1. *Nákladné dřevěné schránky*). V případě pohřbu 149 lze nákladnou dřevěnou schránku předpokládat, okolí pohřbu nebylo ale důkladněji zkoumáno, u pohřbu byly ale nelezeny doklady přítomnosti dřeva. Hrobová

¹²² Přiřazení těchto dvou hrobů ke starší skupině hrobů je diskutabilní, ona hroby jsou ke starší fázi počítány na základě uložení do podloží. Uložení ostatních hrobů v okovaných rakvích se ale zdá být nad podložím. Vzhledem k tomu, že se všechny hroby respektovaly, budou nejspíše stejně staré.

¹²³ Situace není jistá, z tohoto důvodu byl pohřeb zařazen do starší fáze pohřebiště.

konstrukce nebyla nalezena jen u pohřbu 298N, ale i on byl uložen do velmi široké hrobové jámy. Uvedená fakta svědčí o náročném pietním uložení těchto dětí.

Zmíněných sedm dětských pohřbů z nejsevernější části hrobů starší fáze pohřebiště tvoří *de facto* samotný okraj nekropole. Severněji se nachází pouze pohřeb 90a, který nebyl vybaven milodary, z tohoto důvodu nelze jeho přiřazení do starší fáze křížově verifikovat. Mohlo jít například i o mladší pohřeb uložený do hluboké hrobové jámy. Na tomto základě můžeme uvažovat o tom, že tato část pohřebiště byla skutečně jeho okrajem a že ukládání dětských hrobů do této části nebylo náhodné, ale šlo o záměrně vydělený areál vyhrazený dětským pohřbům.

Výraznější vydělení dětských hrobů bylo v českém raně středověkém kontextu dokumentováno minimálně. V západní části areálu pohřebiště v zázemí budečského hradiště v poloze Na Týnici bylo vyděleno šest pohřbů patřících novorozencům (čtyři pohřby) a dětem ve věku *Infans I-III* (dva pohřby; Štefan – Krutina 2009, obr. 10a). V severovýchodní části pohřebiště Klecany II bylo dokumentováno devět pohřbů patřících jedincům ve věku *infans-juvenis* (Profantová – Stránská – Hájek 2007, obr. 3). Výrazný počet dětí byl dokumentován i např. na jižním předhradí Pohanska (z 205 zachycených pohřbů patřilo 99 jedincům určeným jako *infans-juvenis*), nebylo zde ale založeno regulární pohřebiště, i když výbava nalezená v hrobech nesvědčí o lidech nižšího postavení; hroby jsou datované do 9. století (Přichystalová 2007).

Sledování obdobného jednání v soudobé Evropě znemožňuje fakt, že v západním prostředí již nejsou do hrobů ukládány pohřební přídavky (např. Böhme 1996; Young 197; Aouni 1999), v důsledku toho je také publikován menší počet soudobých pohřebišť¹²⁴. V karolinském prostředí, charakterizovaném pohřebišti u kostelů a mizíci hrobovými přídavky, je ukládání dětských hrobů častější než v předešlých obdobích, např. na pohřebišti Grafendobracht (Bavorsko, Horní Franky) datovaném do 9. – 10. století tvoří dětské pohřby 61,5 % (z celkových 91 pohřbů; Freedon 1983, 434, Abb. 11; Stenger 1983, 475-477), na o něco starší lokalitě Alladorf (Bavorsko) datované do 8. – 9. století tvoří dětské pohřby 32 % (z celkových 63 pohřbů; Leinthal 1988/1989, 22). Na karolinských pohřebištích se dá také pozorovat vydělování ploch, kde byly děti pohřbívány. Děti se na nich objevují ve větším počtu než v předešlých obdobích, zároveň jsou ale vydělovány na

---

¹²⁴ Pohřebiště bez výbavy neumožňují sledovat distribuci předmětů v hrobech, jejich provenienci a výzdobu, oproti tomu umožňují sledovat pouze pohřební ritus, úpravu hrobových jam a umístění zemřelých na zkoumané ploše. S větší mírou uniformity ritu bádání nepřináší tolik unikátních informací jako u pohřbů s rozmanitou výbavou. Sledovaná situace je obdobná i v české archeologii, kde je narozdíl od raně středověkých pohřebišť počet lépe publikovaných vrcholně středověkých hřbitovů výrazně nižší.

speciální místo (*Ulrich–Bochsler 1990*, 309; z etnografického hlediska pro české prostředí obdobně např. *Navrátilová 2007*). Na křesťanských pohřebištích je patrné vydělování skupiny pohřbů podle věku zemřelých, např. ploch pro novorozence (*Lohrke 2004*, 168).

Pozorovaný fenomén je výrazný ve srovnání s merovejským obdobím. Na merovejských pohřebištích děti přibližně do věku první výměny zubů nenacházíme¹²⁵. Ze sledování *B. Lohrke (2004)* vyplývá, že v době merovejské tvoří děti jen 19,2 % zemřelých (na 28 pohřebištích bylo nalezeno 989 dětí a 4176 dospělých). Z tohoto hodnocení vybočuje pohřebiště Stein a. Rhein, Burg (*Burzler, 1993*, Abb. 152). Tato specifika je ale dána zřejmě tím, že jde o pohřby v kostele (děti jsou pochovány při okraji kostelní zdi, výsadní místo uprostřed zaujímají dospělí). Pokud dětské hroby vykazují nějaké koncentrace, jsou sdruženy v rodinných skupinkách např. Heidelberg-Kirchheim (*Clauß 1971*), Neresheim (*Knaut, M. 1993*, Taf. 67.1), Kösingen (*Knaut, M. 1993*, Taf. 73.2), nebo Niederstotzingen (*Paulsen 1967*).

Pozorovaná tendence je pravděpodobně vyústěním starších tradic. Procento dětských pohřbů na pohřebištích pozdního 3. století - druhé poloviny 4. století je zhruba 23% (*Schach-Döriges 1997*, 100). Počet je tedy více méně srovnatelný s merovejským obdobím (pohřebiště bylo ale odkryto nepoměrně méně, často jde o nepočtené nekropole nebo ojedinělé hroby např. *Bärenfänger 1999*; tento fakt může statistiky výrazně ovlivnit). Pro dobu římskou jsou charakteristické hroby žárové, děti se ale nacházejí i na sídlišťích a nespálené (*Lohrke 2004*, 165; např. pro Švýcarsko *Berger 1993*; pro Čechy *Peške 1994*; *Šedo 1997*), v těchto případech ale zřejmě nemůžeme mluvit o pietním uložení.

B. Sasse (1986, 67) vymapovala pohřby v 9.století v Čechách a shledala výrazný podíl dětských pohřbů¹²⁶ (obdobně i *Z. Smetánka 2003*, 86, který uvádí 40-60% podíl dětských hrobů na pohřebištích). Podobná situace je také v Sasku, zde je situace vysvětlována jako výsledek christianizace (*Laux 1995*, 108). Na pohřebištích 9. a počátku 10. století jsou častější také pohřby dětí ve věku Infans I (*Unger 2007*, 214-217). Vydělování speciálních ploch podle pohlaví je ale známé převážně až z mladších období, např. ze Žalan u Teplic. Ve východní části tohoto pohřebiště datovaného do 11. – 12. století se nacházela výraznější skupinka dětských pohřbů (*Svoboda 1963*, obr. 7). Situace

---

¹²⁵ Pohřby novorozenců, kojenců a nenarozených mrtvých dětí jsou na merovejských pohřebištích dokumentované, ale jde o výjimečné případy (*Lohrke 2004*, 151-157). Většinou jde o pohřby dětí spolu s matkou – z řadových pohřebišť je znám větší počet takto malých dětí ze společného hrobu s matkou než ze samostatných dětských hrobů (*Lohrke 2004*, tab. 50). Může ale být otázka snadnějšího nalezení dospělého hrobu s dítětem, než samostatného dětského hrůbku.

¹²⁶ Vysoký počet dětí je dokumentován i na pohřebištích 9. století v Maďarsku: např. pohřebiště Garabonc I, Garabonc II a Zalasabar-Dezsősziget (*Szöke1992, Müller1992, Éry 1992*).

je pak zvláště patrná na mladších kostelních pohřebištích (z etnografického hlediska pro české prostředí obdobně např. *Navrátilová 2007*). Pozorovaný jev je dáván do souvislosti opět se šířícím se vlivem křesťanství (např. *Unger 2007*).

Minimálně dva z dětských pohřbů nalezených v severní části starší fáze pohřebiště patřily dětem ve věku Infans I (hr. 96c a 298N), v hrobě 149 bylo uloženo dítě staré půl roku až rok a půl, tedy ve všech třech případech děti velmi malé, přičemž pohřeb 96c obsahoval výbavu. Nákladné dřevěné schránky a nadměrné hrobové jámy měly i děti v hrobech 124N, 129, 130, 133 a 255. Sledovaná situace vypovídá o pietním zacházení i s velmi malými dětmi a úctě k nim projevené honosným pohřbem (viz např. *Smetánka 2003*, 84-100, *Profantová 2005*, *Chorvátová 2012*). Pouze pohřeb 130 byl antropologicky určen jako infans III, jedinci ve všech ostatních hrobech (bylo-li možno věk stanovit) byly určeny jako děti mladší.

Dokumentovaná struktura dětských pohřbů vypovídá o prostorovém uspořádání těchto hrobů. Dětské ostatky byly ukládány buď v okolí hrobek dospělých jedinců, v tomto jednání můžeme spatřovat snad odraz rodinných vztahů, nebo do nákladných hrobových jam, pak se tyto hroby ale nacházejí v okrajových partiích dokumentované plochy pohřebiště (zejména na severním okraji hrobů starší fáze pohřebiště).

6.2.5. Pohřby dětí v destrukci kostela

U osmi dětských pohřbů bylo popsáno jejich uložení v suti (viz *obr. 6*). Ve většině případů lze pojem „suti“ ztotožnit s destrukční vrstvou kostela. Tento závěr by mluvil o tom, že dětské pohřby byly uloženy při troskách rozbořeného kostela, tedy evidentně již v době, kdy kostel nemohl být používán. Pokud by se prokázalo, že tyto pohřby byly skutečně uloženy do destrukční vrstvy, bylo by je možno označit za poslední pohřbené jedince na libické akropoli.

Mezi pohřby nalezené v suti patří spolehlivě hroby 1, 2, 3, 22x, 25, 95, 288 a 310N. S největší pravděpodobností mohou mezi tyto pohřby patřit i jedinci 289N a 290N, jejichž přesná poloha ani umístění není známá, oba tyto hroby byly objeveny již v roce 1949, jejich uložení v nejsvrchnější vrstvě je tak pravděpodobné. Uvedené hroby bohužel neobsahovaly žádné hrobové přídatky. Není proto jasné, zda byly vyhloubeny ještě v mladohradištním období, nebo až v pozdějších obdobích.

číslo hrobu	věk I	věk II	umístění
1	infans II	2-3roky	Pole I
2	infans II	1-2 roky	Pole I
3	infans II	6 měsíců	Pole I
22x	neurčeno	neurčeno	Pole II
25	neurčeno	neurčeno	Pole II
95	infans I	novorozeně	Pole II
288	infans I	do půl roku	uvnitř kostela
289N	infans II	půl – 6 let	neznámé
290N	infans I	novorozeně	neznámé
310N	infans I	novorozeně	Pole II

Tabulka 13. Hroby nalezené v suti.

Nelze vyloučit, že některé hroby dospělých jedinců byly uloženy také až do destrukce kostela, dokumentace pořizovaná až v momentě odhalení kostry ale znemožňuje jejich identifikaci. Je pravděpodobné, že pohřby dospělých jedinců by byly uloženy podstatně hlouběji, než hroby dětské. Z tohoto důvodu tyto hroby mohly být ukládány skrz destrukci kostela do tzv. navážkové vrstvy a v této vrstvě byly také následně dokumentovány¹²⁷. Ze stejného důvodu mohl být do destrukce uložen i větší počet dětí, pakliže ale nebylo jejich okolí popsáno výslovně jako suť, je jejich identifikace téměř nemožná.

Nejmarkantnější z pohřbů v destrukci je hrob 288, který byl jako jediný nalezen uvnitř kostela. Objeven byl již po prvním terénním zásahu do plochy kostela v povrchové zjišťovací sondě napříč kostelem (*NZ 1949-1953*, 10). Všechny pohřby dokumentované v destrukci lze popsat jako hroby velmi malých dětí (viz *tab 13*). Tato data umožňují uvažovat o tom, že do destrukce chrámu byly ukládány děti nepokřtěné¹²⁸, které nebylo možno pochovat na posvěcenou půdu (viz *Unger 2007*, 217; *Chorvátvá 2012*, 62-64; *Navrátilová 2007*). Pochováním nekřtěňátek do rozvalin zaniklé kostelní stavby a na místo bývalého hřbitova, se mohly jejich rodiny snažit dosáhnout alespoň jisté formy „svěcení“ a zvýšit tak naději předčasně zemřelých dětí na dosažení spásy. Obdobně jako když bývaly nepokřtěné děti pochovávány co nejbliže hřbitovní zdi nebo přímo do ní (srov. *Heintel 1961*).

¹²⁷ Jako příklad lze uvést pohřeb 9, který se nacházel pod kamennou destrukcí, spodek hrobové jámy ležel již v tzv. navážkové hlíně, avšak velice mělce zahlouben. Je pravděpodobné, že i pohřeb 9 byl uložen až do destrukce chrámu.

¹²⁸ R. Turek (1976, 251) popisuje, že hroby „nekřtěňat“ se nacházely i za valem.

6.2.6. Struktura pohřebiště

Celkový plán odkryté plochy pohřebiště a zkoumaných sond je v řadě ohledů zavádějící. S určitostí nelze říci, zda a jak velká část celých ploch byla skutečně odkryta na podloží a v celé ploše vytyčených sond. Vedle mezníku, kterým byla samotná metodika provádění výzkumu, je dalším podstatným kritériem poškození pohřebiště mladšími zásahy.

Při pohledu na celkový plán se na první pohled jeví několik anomálií. V jižní části Pole II, v ploše pokryté několikanásobnými superpozicemi hrobů, je několik míst, na nichž hroby scházejí. Tato „bílá místa“ byla pravděpodobně působena mladšími zásahy do plochy pohřebiště. Jeden z těchto recentních zásahů (oválnou jámu uprostřed jižní části Pole II) R. Turek nejprve interpretoval jako „piscinu“, později již jako „recentní vkop“. Obdobně lze popsat i prostor nalézající se na Poli II západně od transeptu kostela. Podle terénních reliktvů lze i zde předpokládat mladší narušení terénu.

Bez problému není ani stávající rozsah pohřebiště. V letech 1949 a 1950 byla skryta celá vytyčená plocha pravděpodobně velice mělce (na úroveň destrukce kostela), v plochách mimo opukovou destrukci a v dílčích sondách v destrukci byly nalezeny první hroby. Destrukce byla soustavně odkrývána až v roce 1951, je velmi pravděpodobné, že se v tomto roce skrývala plocha ležící pod destrukcí, na části mimo ní se již výzkum precizně nesoustředil (viz *obr. 1*). Nelze vyloučit, že v okrajových částech mimo rozsah destrukce zůstaly neodkryté hroby. Většina hrobů zkoumaných v letech 1949 a 1950 v plochách mimo destrukci měla výrazné kamenné obložení. Lze se důvodně domnívat, že pokud by se na ploše mimo destrukci nacházely pohřby bez kamenného obložení uložené hlouběji pod povrchem, jejichž zásyp by byl tvořen hlínou podobného charakteru jako vrstva, do níž byly uloženy, nemusely být tyto hroby rozpoznány. V následujícím roce uvedené plochy pravděpodobně již nebyly soustavněji sledovány (zejména severní část Pole II a severovýchodní část Pole III; *obr. 2*).

Obdobně je na první pohled výrazná absence hrobů na Poli IV způsobena nejspíše neodkrytím terénních situací hlouběji, než na úroveň kamenných základů tzv. mladšího paláce. Nelze tedy vyloučit, že pohřebiště pokračovalo i tímto směrem.

Minimálně v několika místech nebyla plocha skryta v celé ploše vymezených sond (*obr. 2*) Ve většině případů nebyly v úplnosti prozkoumány okrajové části vymezených sond.

Severně od kostela v prostoru Pole I byla nalezena haťovaná cesta (*Turek 1976, 253*), v tomto prostoru také nebyly dokumentovány hroby. Zdá se, že cesta mohla být používána

v době fungování pohřebiště a hroby ji respektovaly. Výraznější je také absence hrobů v severní části Pole II v oblasti mezi transeptem a severní stěnou kostela, tento prostor jakoby navazuje na zmíněnou cestu. Popsané pozorování mohlo být ale způsobeno rovněž tím, že plocha v těchto místech nebyla detailněji zkoumána, popřípadě mohla být porušena mladšími zásahy (terénní plány této části plochy se nezachovaly).

Mimo již zmíněné vydělení dětských pohřbů starší fáze nepřináší prostorové uspořádání pohřebiště další výraznější poznatky. Výrazněji se jeví pouze určitá absence dětských pohřbů v Poli III na ploše ležící za presbytářem, tedy v místech, kde se hroby vzájemně respektují. Na rozhraní Pole I a III v severní části, je patrná výraznější skupina pohřbů (převážně dětských) soustředěných kolem hrobu 73, který byl přikrytý náhrobním kamenem. Lze předpokládat, že tato skupina nebyla náhodná, ale že jde o záměrně uložené pohřby v okolí dominantního náhrobku. Nelze vyloučit, že na pohřebišti bylo takovýchto míst více, mohly být ale poškozeny mladšími zásahy¹²⁹.

6.2.7. Úprava hrobů

Tendence v úpravě hrobů byly již zmíněny v souvislosti se superpozicemi hrobů (kap. 4. 2. *Vzájemné superpozice pohřbů*; tab. 2). Zjištění je platné i pro nově vymezené dvě fáze pohřebiště (obr. 19; tab. 14).

	dřevo	kámen	želez ráfy	náklad. dřev. schránka	náklad. kam. schránka
starší fáze	32	4	3	0	22
mladší fáze	69	150	2	61	3

Tabulka 14. Dokumentované konstrukce hrobů vzhledem k oběma fázím pohřebiště.

Z tabulky 14 vyplývá, že zatímco dřevo bylo používáno v obou fázích pohřebiště (dřevo bylo dokumentováno u většího procenta hrobů starší fáze: oproti 63 % hrobů starší fáze bylo identifikováno pouze u 23 % hrobů mladší fáze; tato disproporce může být ale způsobená možností dochování dřeva, viz kap 4.1.2.1.1. *Nákladné dřevěné schránky*).

¹²⁹ Jeden z těchto pohřbů, jedinec s číslem 73cN, byl vybaven esovitými záušnicemi o maximálním průměru zhruba 13 mm. Pohřeb byl ale velice špatně zachován (nalezeny byly pouze zlomky lebky, obratel a fragment dlouhé kůstky dětské kostry). Z tohoto důvodu nelze o superpozici tohoto pohřbu a hrobu 73 s náhrobkem říci nic určitého. Je možné, že dětský pohřeb se záušnicemi byl porušen při ukládání pohřbu 73.

Výrazná je téměř absolutní absence kamenů v konstrukci hrobů starší fáze (pouze ve třech hrobech). Kámen se ale výrazně uplatňuje v konstrukci hrobů mladší fáze pohřebiště (kámen byl dokumentován v konstrukci 150 hrobů, z toho 61 hrobů mladší fáze pohřebiště bylo uloženo do důkladných kamenných schránek). Hroby starší fáze byly naopak ukládány častěji do nákladných dřevěných schránek (43% hrobů starší fáze bylo uloženo do nákladné dřevěné schránky, tedy téměř polovina). Pohřby v okovaných rakvích nalézáme v obou fázích pohřebiště.

6.3. Komparativní pohled

Nekropole na akropoli libického hradiště nabízí možnost srovnání s dalšími raně středověkými pohřebišti. Vzhledem k poměrně dlouhé době trvání pohřebiště umožňuje lokalita pohled na proměnu pohřebních zvyklostí.

V libické aglomeraci bylo zachyceno 10 až 11 raně středověkých pohřebišť (*Mařík 2005, tentýž 2009, 72*). Žádná z těchto nekropolí však nebyla užívána po celou dobu trvání pohřebiště na akropoli hradiště (*Mařík 2009, 138-140, obr. 51*). Poměrně uniformní pohřební ritus mladší doby hradištní neumožňuje přílišné srovnání s mladšími pohřebišti v aglomeraci. Pohřebiště datovaná do mladších období nejsou také zdaleka tak dobře dokumentovaná a poznaná jako chronologicky starší pohřebiště v aglomeraci (viz *Mařík 2009, 111-115*). Hypoteticky lze s nekropolí na libickém hradišti srovnat pouze pohřebiště v poloze Katolická fara a Evangelická fara. Na rozdíl od soudobého řadového pohřebiště v poloze Ke hradišti mohly výše zmíněné nekropole ležet, stejně jako pohřebiště na akropoli, u kostelních staveb. V prostoru pohřebiště v poloze Katolická fara se původně nacházel kostel Panny Marie (dnes katolická fara), toto místo bývá ve starší literatuře označováno za dějiště zázračného uzdravení sv. Vojtěcha (*Turek – Hásková – Justová 1981, 44; Mařík 2009, 111*), kostel je ale spolehlivě doložen až ze 14. století (*Mařík 2009, 111*)¹³⁰. V blízkosti dnešní evangelické fary bylo nalezeno další pohřebiště. Ve výplních hrobových jam byla kromě mladohradištní keramiky dokumentována také malta, která dokládá existenci zděné stavby v místě hřbitova (kostel?).

Srovnání středohradištních pohřebišť v aglomeraci je díky zachované výbavě lépe proveditelné. Komparace pouze na základě hmotné kultury může být ale zavádějící (viz *Hanuliak 2004, 204; srov. Hrubý 1955, 319, 326; Sasse 1982*). Způsob pohřebního ritu a

---

¹³⁰ Existenci raně středověkého pohřbívání na tomto místě dokládá hrob s jantarovými korálky nalezený severně od fary (*Hellich 1906, 506*).

charakter pohřební výbavy je pouhým odrazem složité reality související odchodem z tohoto světa. Předměty, které byly do hrobů uloženy spolu se zemřelým, jsou pouze jednou ze součástí složitých přestupních rituálů života a smrti (viz *Brather 2008; Schülke 1999/2000*, 114). Pohřby zdánlivě bez výbavy mohou být navíc jen výsledkem skutečnosti transformované archeologizací – i tito zemřelí mohly být vybaveni luxusními předměty které se ale nemusely zachovat (srov. *Paulsen 1992; Steuer 1982*, 400-404). Zásadní význam pro pochopení archeologického sdělení má zasazení nálezů do kulturně antropologického rámce, který ale nemusí být v archeologicky získaných datech patrný, z části nemusí být ani přenosný do společnosti jiné (*Brather 2000*, 172).

V libické aglomeraci se (mimo pohřebiště na akropoli) nacházelo šest nekropolí jež lze datovat do středohradištního až mladšího madohradištního období (fáze I, II podle *J. Maříka 2009*, obr. 51). Pouze na pohřebišti v Kaníně byly nalezeny nákladnější konstrukce hrobů a předměty srovnatelné s inventářem nekropole na akropoli¹³¹. *J. Mařík (2005, 344-348; též 2009, 136-137)* srovnává obě pohřebiště na základě absolutního počtu nálezů, kterým lze připsat potenciální význam pro interpretaci sociálního postavení zemřelých. Z takto položené otázky vycházejí obě pohřebiště jako srovnatelná. Venkovská pohřebiště bývají charakterizována jako ta, na kterých je relativně nízký podíl hrobů bez výbavy, častý výskyt keramických nádob v hrobech a značná vyrovnanost bohatosti hrobové výbavy (*Měřínský 1985, 72*), stejně jako častější výskyt mimořádných poloh zemřelých (*Štefan 2009b, 143-144*). V tomto srovnání vychází obraz jinak. Na pohřebišti v Kaníně se v hrobech vyskytují keramické nádoby a vědra, která na akropoli scházejí¹³². Výraznější je také na pohřebišti v Kaníně výskyt nepietně uložených zemřelých, který bylo dokumentován u 20 pohřbů (*Mařík 2005, 346*), zatímco na pohřebišti na Akropoli můžeme spolehlivě hovořit pouze o jednom pohřbu¹³³. Procento hrobů s výbavou na pohřebišti Kanín je vyšší než má pohřebiště na akropoli. Zatímco 59 % kanínských pohřbů obsahovalo výbavu, byla ve starší fázi pohřebiště na akropoli výbava nalezena pouze u 41 % pohřbů. Obě pohřebiště jsou ale v tomto ohledu obtížně porovnatelná, zatímco u pohřebišti na akropoli jsme schopni vydělit starší fázi pohřbívání, s pohřebišť v Kaníně

---

¹³¹ Na pohřebišti v poloze Katolický hřbitov byl nalezen meč (*Turek 1946, 49; Hošek – Košta – Mařík 2012, 71*). Pohřebiště ale patří k nejméně poznaným (viz *Mařík 2005, 341; též 2009, 111*), lokalita proto nedovoluje objektivní srovnání. Z náhodných nálezů v okolí pohřebiště v poloze U nádraží známě ostruhy a hrot kopí (*Turek 1946; Mařík 2005, 340*).

¹³² Malá keramická nádoba byla nalezena pouze v hrobě 277, tento nález ale není jednoznačný.

¹³³ V případě pohřebiště na akropoli lze mezi nepietně uložené spolehlivě zařadit pouze pohřeb 249, který byl uložen ve skrčené poloze. Nepietně uložen do sídlištní jámy byl možná i dětský pohřeb 250dN, pokud by tomu tak bylo, byl by však starší, než vlastní pohřebiště. Hroby 20, 92a, 107c, 250c a 103 byly uloženy ve výrazně odlišné orientaci.

můžeme pracovat pouze jako s celkem na kterém se pohřbívalo ve středohradištním stejně jako v mladším mladohradištním období. Na pohřebišti na akropoli bylo přitom v mladší fázi uloženo pouhých 8 % hrobů s výbavou. Rozdíly mezi pohřebišti v centrální poloze a v zázemí center bývají interpretovány projev postupující christianizace společnosti (Smetánka – Hrdlička – Bajarová 1974; Šolle 1982), ke které docházelo zprvu skrze sociálně vyšší vrstvu obyvatel, která přijímala křesťanství v rámci napodobování životního stylu francké šlechty (Třeštík 2001, 127-128; Kožiak 2006, 144). Otázka křesťanství může v tomto kontextu představovat pouze jeden z faktorů, zásadní význam může mít samotné sociální prostředí. Významná je proto také samotná poloha obou pohřebišť. Zatímco hroby na vnitřním hradišti jsou situované v opevněném areálu centrálního významu, pohřebiště v Kaníně se nachází již za hradbami (viz Mařík 2005).

V širším kontextu bývá pohřebiště na akropoli libického hradiště tradičně srovnáváno zejména s pohřebištem ve Staré Kouřimi (např. Turek 1977). Z celkových 161 hrobů dokumentovaných na tomto pohřebišti obsahovalo výbavu 60¹³⁴ (Šolle 1959, 371), tj. 37 % hrobů. Tento počet je obdobný jako procento vybavených hrobů ve starší fázi pohřebiště na libické akropoli (celkem 41 % hrobů s výbavou). Podobné procento zastoupení nálezů je dokumentováno také na pohřebišti u kostela na Pohansku (48,8 % hrobů s výbavou), ve Starém městě Na Valách (46,6 % hrobů s výbavou), v Mikulčicích na pohřebištích u II kostela (37,8 % hrobů s výbavou), III kostela (46,1 % hrobů s výbavou), IV kostela (28 % hrobů s výbavou), VI kostela (37 % hrobů s výbavou) a nebo v poloze Kostelec/Klášteřisko (37,5 % hrobů s výbavou; data viz Staňa 2000, 92)

Obě nekropole, Stará Kouřim stejně jako pohřebiště na akropoli libického hradiště, se také nalézaly v opevněném intravilánu lokalit. O výsadním postavení těchto míst vypovídají i bohatě vybavené pohřby, srovnávána bývá tradičně výbava z hrobu 106b na Staré Kouřimi a pohřbem 268 z Libice nad Cidlinou (tzv. „kněžny“). V tomto kontextu je ale třeba upozornit na to, že pohřebiště starší fáze na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou nebylo zkoumáno celé, výzkum postihl pravděpodobně jen jeho severní a východní okrajovou část. Nálezy pocházející z lokality tak představují jen výběr daný vytyčením sond. Zejména počet ženských hrobů starší fáze pohřebiště z Libice nad Cidlinou je velmi nízký. Zatímco index maskulinity je pro starší fázi pohřebiště v Libici nad Cidlinou 3142,86, ve Staré Kouřimi tvoří „pouze“ 1483,87 (i v toto případě však jde o velmi vysoké zastoupení mužských pohřbů). Venkovské lokality mívají poměr maskulinity

---

¹³⁴ Pouze 21 hrobů M. Šolle (1959, 372) považuje za bohaté, velmi bohaté nebo knížecí.

poměrně vyrovnaný (hodnota kolem 1000), pro lokality centrálního charakteru je téměř charakteristický výkyv na jednu nebo druhou stranu (*Štefan – Krutina 2009*, 188). Starší fáze pohřebiště na libické akropoli v tomto srovnání tvoří pomyslný vrchol. Index maskulinity jiných pohřebišť nepřekračuje hodnotu 2000 (data viz *Štefan – Krutina 2009*, tab. 13). Nadměrně vysoká hodnota pohřebiště na akropoli může být ale způsobena ukládáním ženských pohřbů do mělkých hrobových jam, tyto hroby, pokud by neobsahovaly nálezy, by pak byly zahrnuty do mladší fáze pohřbívání. Proti této domněnce svědčí přítomnost dětských hrobů ze starší fáze, které byly taktéž ukládány do hlubokých hrobových jam, stejně tak jako neexistence ženských hrobových výbav, které by bylo možno datovat do starší fáze pohřebiště, v mělce zahloubených hrobech. Opačně extrémní hodnoty indexu maskulinity představuje pohřebiště Budeč Na Týnici (hodnota 273) a Pražský hrad – Lumbeho zahrada (hodnota 308). Index maskulinity mladší fáze pohřebiště na akropoli libického hradiště je 1153,85, poměr žen a mužů je tedy výrazně vyrovnanější.

Na pohřebišti ve Staré Kouřimi bylo učiněno taktéž obdobné pozorování týkající se značné hloubky hrobů starších oproti mělce uloženým hrobům mladším (*Šolle 1959*, 364). Na rozdíl od pohřebiště na akropoli libického hradiště byly ale v hrobech na Staré Kouřimi nalezeny keramické nádoby a vědra (*Šolle 1959*, 464-473), na zmíněné lokalitě byly rovněž dokumentovány nálezy mocenského a symbolického charakteru (*Šolle 1959*, 372), které na Libici chybí.

Pohřebiště na akropoli Libického hradiště a jeho pozice v rámci aglomerace je srovnatelné s jinými pohřebišti umístěnými v aglomeracích center raného středověku. Jako příklad může být uvedeno pohřebiště na Budči v okolí rotundy sv. Petra a Pavla patřící elitě (*Šolle 1990; Bartošková – Štefan 2006*) a pohřebiště v okolí tohoto hradiště (*Šolle 1982; Štefan – Krutina 2009*); obdobná situace je pozorovaná na Pražském hradě a v jeho okolí (*Tomková – Frolík 2005; Tomková 2006, Dragoun 2006*).

V tomto kontextu můžeme pohřebiště na akropoli hodnotit především ve starší fázi jako místo vyhrazené omezené skupině („elitě“). Další část pochovaných mohly tvořit skupiny, které byly na uvedenou společenskou elitu bezprostředně vázané. Pro tuto interpretaci mluví i nález okovaných rakví, které v českém prostředí nemají analogie. Na Moravě byli v okovaných rakvích pohřbíváni jedinci patřili pravděpodobně k nejvyšší společenské třídě a nálezy kovaných rakví jsou dokumentovány na zejména na centrálních lokalitách (*Poláček 2005; Galuška 2005*).

Z přítomnosti kostela na lokalitě v mladší fázi pohřebiště lze vyvozovat, že lidé zde pohřbívání byly křesťané. Pro interpretaci sociální skladby v mladší fázi pohřbívání je

málo opor. Uvnitř kostela nebyl nalezen žádný hrob, tak jako bylo obvyklé v prostředí Velké Moravy (srov. *Schulze-Dörrlamm 1993*). Na lokalitě lze sledovat tendenci v postupném úbytku hrobového inventáře. Mizející hrobová výbava a uniformita pohřebního rytu v mladší fázi pohřebiště ale neumožňuje podrobnější analýzu.

6.4. . Zhodnocení

Druhá část předložené práce vychází z nového katalogu hrobů. Data jsem využila k vyhodnocení hrobové výbavy a ritu užívaného na pohřebišti. Na základě revizního zpracování terénní dokumentace jsem mohla rovněž nově vyhodnotit antropologická data. Zjištěné informace jsem interpretovala s ohledem na chronologické zařazení.

Získaná data lze shrnout následujícím způsobem:

1. Výzkumem bylo zjištěno 379 pohřbených jedinců a dalších 46 antropologicky určených jedinců, jejichž ostatky byly nalezeny v zásypech hrobů.
2. Výsledky analýzy pohřebiště potvrzují domněnku, že se velikost hrobových jam v průběhu raného středověku zmenšuje (viz *Hanuliak 1990, 153*).
3. Doklady kamenné nebo dřevěné konstrukce hrobů byly spolehlivě identifikovány u 204 hrobů (celkem u 54 % hrobů), u dalších 18 hrobů nebyl doklad konstrukce stoprocentně doložen, ale je pravděpodobný.
  - a. Dřevo v konstrukci bylo bezpečně nalezeno u 100 (26 % hrobů), z toho u 51 hrobů bylo dokumentováno dřevo i kámen. 25 pohřbů bylo uloženo do nákladné dřevěné schránky, přičemž 20 z těchto hrobů leželo v podloží. Minimálně tři pohřby byly, kromě vlastní rakve či podkladového prkna, uloženy i do pohřební komory. Nepřímým dokladem nedochované dřevěné schránky mohou být dislokace kostí.
  - b. Minimálně pět pohřbů bylo uloženo v rakvích kovaných železem. Čtyři z těchto hrobů patřily dětem.
  - c. Kámen byl použit v konstrukci 154 hrobů (41 % pohřbů), z toho u 51 hrobů bylo dokumentováno dřevo i kámen. 61 pohřbů bylo uloženo do nákladné kamenné schránky. Výjimečný je pak hrob 73 krytý náhrobkem s rytým křížem a pohřeb 83 uloženy do kamenné schránky.

4. Pro pohřebiště jsou charakteristické mnohonásobné superpozice hrobů. 206 pohřbů (54 %) se nacházelo v superpozici s jiným hrobem. Superpozice udávají relativně chronologický vztah hrobů.
5. Srovnáním superpozic hrobů a převažujícího typu konstrukce hrobů lze konstatovat přechod od výhradního používání dřeva ke kamenným konstrukcím (srov. *Kytlicová 1968*).
6. Absolutní většina hrobů byla uložena standardně v poloze nznak, převažující orientace hrobů byla SZZ-JVV.
7. 54 hrobům byly připsány nálezy patřící do kategorie výbava. Nálezy pocházejí také ze zásypu 255 hrobů.
8. Jako výrazný mezník mezi starší a mladší fází pohřebiště bývá tradičně kladena tzv. „navážka“ (*Turek 1976, 291; Mařík 2005, 342-343*). Toto souvrství vznikalo ale minimálně z části postupným ukládáním sídlištních vrstev.
9. Pro vymezení starší a mladší fáze pohřebiště jsem zvolila uložení hrobů do podloží a jejich postavení v superpozicích. Hypotézu jsem ověřila skrze chronologicky citlivou výbavu hrobů nalezenou u 35 hrobů (definovala jsem tři chronologické horizonty pohřebiště: velkomoravský, přestupní povelkomoravský a mladohradištní). Chronologicky citlivá výbava potvrzuje vymezení na starší a mladší fází pohřebiště podle uložení v podloží a superpozic. Zatímco velkomoravský horizont je výhradně vázán na hroby starší fáze a mladohradištní naopak na fází mladší, nachází se artefakty povelkomoravského horizontu ve výbavě hrobů starší i mladší fáze.
10. Pokud jde o absolutně chronologické datování, lze začátek prozkoumané části starší fáze pohřbívání datovat do průběhu 2. poloviny 9. století, nejpozději na samotný začátek 10. věku. K přechodu mezi starší a mladší fází došlo nejspíše někdy v 2. třetině 10. století a konec mladší fáze lze klást do období mezi polovinou 11. století a přelomem 11. a 12. věku. Některé pohřby bez výbavy mohly být v prostoru pohřebiště ukládány i později.
11. Mladší fáze pohřbívání se prokazatelně vázala na objevený kostel, přičemž některé hroby byly vyhloubeny v době, kdy již byl kostel v částečné nebo úplné destrukci. Starší fáze vznik objeveného kostela nejspíše předcházela, vzhledem k nálezům zbytků malt v zásypu některých hrobů starší fáze však nelze vyloučit, že i tato fáze byla vázána na kamennou sakrální stavbu.

12. Starší fázi pohřebiště jsem přiřadila 54 hrobů (počet zahrnuje i dva nezkoumané hroby a pohřeb s nejasným nálezovým kontextem, jež mohl být pouze přimíšen do zásypu hrobu). Mladší fázi náleží 328 jedinců a tři nezkoumané hroby.
13. Index maskulinity starší fáze pohřebiště je 3142,86. Udává tedy výrazný podíl mužských hrobů na úkor hrobů ženských. Index maskulinity mladší fáze pohřebiště je podstatně vyrovnanější, přesto i v mladší fázi mírně převažují pohřby mužů (1153,85).
14. Dětské hroby starší fáze pohřebiště byly nejspíše koncentrovány v okrajových partiích dané fáze pohřebiště.
15. Minimálně osm dětských pohřbů bylo uloženo do destrukce kostela, tyto jedince lze označit jako poslední pohřby na lokalitě.
16. Uspokojivě se nelze vyjádřit k procentu prozkoumané plochy pohřebiště. Je možné, že i v rámci zdánlivě skrytých ploch mohly zůstat neodkryté hroby.
17. Přinejmenším starší fázi pohřebiště lze hodnotit jako místo posledního odpočinku omezené skupiny lidí („elity“ a jejich blízkých). Pro hodnocení sociální skladby mladší fáze pohřebiště nemáme dostatek opor. Mizející hrobová výbava neumožňuje podrobnější analýzu.

7. ZÁVĚR

Hradiště v Libici nad Cidlinou bylo poměrně detailně zkoumáno při systematickém archeologickém výzkumu, který vedl R. Turek v letech 1948–1953 a 1967–1973. Sondy položené na libické akropoli zaujímají rozlohu 5600 m², tedy 6 % z celkové plochy akropole (*Košta – Mařík 2012*, 35). Na podstatné části z této zkoumané plochy bylo nalezeno pohřebiště, jehož revizní zpracování je předmětem předložené práce.

Páce byla rozdělena na dvě hlavní části. V první jsem sestavila nový katalog hrobů, ve druhé části jsem použila data získaná z revizního zpracování na představení pohřebiště a jeho analýzu.

Při revizním zpracování pohřebiště jsem znovu analyzovala a vyhodnotila dochovanou dokumentaci, která vznikla buď během výzkumu, popřípadě v krátké době po výzkumu (plány, fotografie, sáčkovací seznamy). Tuto primární dokumentaci jsem srovnala ze sekundární dokumentací, která bezprostředně vycházela z údajů získaných v terénu (nálezové zprávy). Skrze tato vstupní data a jejich detailním studiem jsem rekonstruovala postup terénních prací. Zásadní význam pro možnost objektivního hodnocení měla identifikace hrobů na fotografiích. Hrobům byly nově přiřazeny kontexty, nálezy i antropologická určení. Revidována byla poloha hrobů na celkovém plánu a jejich popisy. Výstupem revizního zpracování je nový katalog hrobů, který reflektuje nově zjištěné skutečnosti a v mnoha ohledech se liší od katalogu, který publikoval R. Turek (1978). Nově byly identifikovány hroby, které R. Turek neuvádí, některé pohřby uvedené v katalogu R. Turka byly naopak zrušeny. Podstatně se liší přiřazení kontextů hrobům od dat, ze kterých vycházel R. Turek, a díky tomu jsem odlišně zařadila řadu antropologických určení i nálezů. Velké procento nálezů zejména ze zásypu hrobů R. Turek vůbec neuvedl (*viz kap. 3.4. Shrnutí závěrů vyplývajících z revizního zpracování*)

Ve druhé části práce popisují, analyzují a vyhodnocují studované pohřebiště na základě dat vycházejících z nového katalogu hrobů. Věnují se jednak charakteristice pohřebiště jako celku s cílem představit pohřební ritus a hmotnou kulturu, získané skutečnosti srovnat se soudobými pohřebišti a na tomto základě vytvořit obraz libické nekropole. V následujícím oddílu, týkajícím se interpretace získaných dat, se zaměřuji pouze na některé vybrané otázky (podrobněji jsem například nehodnotila nálezy ze zásypu hrobů). Další problematika bude předmětem následujícího studia.

Hlavním cílem analytické části byla definice starší a mladší fáze pohřebiště. Jako výrazný mezník mezi starší (středohradištní) a mladší (mladohradištní) fází pohřebiště bývá tradičně pokládána tzv. navážka (Turek 1976, 291; Mařík 2005, 342-343). Charakteristika této vrstvy vychází pouze z prací R. Turka a na základě dostupné dokumentace ji není možné spolehlivě definovat. Za tzv. navážku ale R. Turek pravděpodobně pokládal heterogenní vrstvu, která byla minimálně z části přirozeného sídlištního charakteru. Nebylo také možné přesně stanovit úroveň, ze které byly hroby v jednotlivých fázích hloubeny. Z tohoto důvodu jsem za klíčový faktor pro vymezení starší a mladší fáze pohřebiště zvolila uložení hrobů do podloží a jejich postavení v superpozicích. Popsanou hypotézu jsem ověřila skrze chronologicky citlivou výbavu hrobů. Na tomto základě jsem definovala tři chronologické horizonty pohřebiště: velkomoravský, přestupní povelkomoravský a mladohradištní. Hroby, jejichž výbavu jsem zařadila do velkomoravského horizontu, se plně kryjí se starší fází vydělenou na základě uložení do podloží a superpozic. Hroby v jejichž inventáři byly předměty mladohradištní zase plně odpovídají nově vymezené mladší fázi pohřebiště. Nálezy přechodné skupiny povelkomoravského charakteru byly dokumentovány u hrobů pocházejících z obou nově vymezených fází pohřebiště.

V rámci vymezených fází pohřebiště jsem hroby hodnotila skrze antropologická data a prostorové umístění. Podrobněji jsem se věnovala problematice dětských pohřbů ze starší fáze pohřebiště, které se výrazněji koncentrují v jeho okrajových částech pohřebiště. Výrazně se jeví také nepoměr mezi ženskými a mužskými hroby starší fáze. Hroby mladší fáze pohřebiště nelze kvůli uniformitě pohřebního ritu a mizející hrobové výbavě podrobněji hodnotit. Poměr mužů a žen je vyrovnaný. Závěr pohřbívání lze ztotožnit s dětskými hroby, které jsou uloženy do destrukce kostela, tedy zjevně již v době, kdy musel být kostel alespoň částečně v rozvalinách.

Lokalitu lze označit jako centrální a pohřebiště uvnitř opevněného areálu je možné považovat za místo posledního odpočinku vybrané skupiny lidí. Toto tvrzení potvrzuje dominantní pozice pohřebiště v rámci libické aglomerace, stejně jako hodnocení v širším kontextu českého a moravského raného středověku.

Spektrum studovaných problémů nedokázalo obsáhnout a vyčerpávat všechny možnosti, které pohřebiště na akropoli libického hradiště nabízí. V předložené práci jsem odpověděla pouze na některé z mnoha otázek, které během revizního zpracování vyvstaly.

9. POUŽITÁ LITERATURA

Nálezové zprávy k výzkumu Libice nad Cidlinou

NZ 1949-1953: Nálezová zpráva z let 1949-1953, svazek I, kopie 1. Autor. R. Turek, uloženo v Národním muzeu.

NZ 1970: Nálezová zpráva z let 1967-1973, svazek III, kopie 1, Sonda v západním pokračování pohřebiště, r. 1970. Autor. R. Turek, uloženo v Národním muzeu.

NZ 1971: Nálezová zpráva z let 1967-1973, svazek III, kopie 1, Sonda v západním okraji pohřebiště a její západní pokračování, r. 1971. Autor. R. Turek, uloženo v Národním muzeu.

NZ 1973a: Nálezová zpráva z let 1967-1973, svazek III, kopie 1, Sonda při JZ rohu transeptu, r. 1973. Autor. R. Turek, uloženo v Národním muzeu.

NZ 1973b: Nálezová zpráva z let 1967-1973, svazek III, kopie 1, Sonda při Bráně, r. 1973. Autor. R. Turek, uloženo v Národním muzeu.

Písemné prameny

Kosmas: Kosmova kronika česká. Nakladatelství Svoboda (překlad Hrdina, K. a Bláhová, M.). Praha 1972.

Literatura

Aouni, H. 1999: Das Weser-Ems-Gebiet und das Frankenreich. Anmerkungen zu archäologischen Wechselbeziehungen des 7. bis 9. Jahrhunderts. In: Both, F. – Aouni, H., Über allen Fronten. Nordwestdeutschland zwischen Augustus und Karl dem Großen. Sonderausstellung. Oldenburg, 182-190.

Baagøe, J. a. kol. 2009: Les derniers Vikings. La Tapiserie de Bayeux et l'archéologie. Frankfurt am Main.

Bärenfänger, R. 1999: Körpergräber der Völkerwanderungszeit im ostfriesischen Wattenmeer. In: Both, F. – Aouni, H., Über allen Fronten. Nordwestdeutschland zwischen Augustus und Karl dem Großen, Sonderausstellung, Oldenburg, 75-77.

Bartošková, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu. Praha.

- Bartošková, A. 2003: Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In: Boháčová, I. (ed.), Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku, Mediaevalia archaeologica 5, 227-266.*
- Bartošková, A. 2013: Obolus mrtvých a jeho význam pro datování archeologických pramenů. Archaeologia Historica 38, 129-138.*
- Bartošková, A. – Štefan, I. 2006: Raně středověké hradiště Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkce centrální lokality). Archeologické rozhledy 58, 724-757.*
- Beneš, F. J. 1868: Libice a památky kultu sv. Vojtěcha. Památky archeologické a místopisné 7, 249-266.*
- Beranová, M. 1985: Výzkum vesnice z doby Slavníkovců u Libice n. Cidlinou. Sborník Národního muzea A, řada Historie 39, 39-43.*
- Beranová, M. 1998: Příspěvek k počátkům dějin Poděbrad. Vlastivědný sborník Polabí 32, 27-55.*
- Beranová, M. 2000: Poděbrady a slavníkovská Libice. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity M 5, 161-174.*
- Berger, L. 1993: Säuglings – und Kinderestattungen in römischen Siedlungen der Schweiz – ein Vorbericht. In: Struck, M. (Hrsg.), Römerzeitliche Gräber als Quellen zu Religion, Bevölkerungsstruktur und Sozialgeschichte: Archäologische Schriften des institut für Vor- u. Frühgeschichte der Johannes Gutenberg-Universität Mainz, 319-328.*
- Bialeková, D. 1977: Sporen von slavischen Fundplätzen in Pobedim, Slovenská archeológia 25, 103-160.*
- Bláha, J. 2002: Několik archeologických příspěvků k poznání pohanské i křesťanské religiozity v raně středověké Olomouci. In: Civitas at villa., 215-226.*
- Boháčová, I. 2003: Předměty každodenního života v areálu Přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi. In: Boháčová, I. (ed.), Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia archaeologica 5, 293-310.*
- Boháčová, I. 2011: Dřevěné konstrukce a využití dřeva v raně středověké opevněné centrální lokalitě: příklad z Pražského hradu. Památky Archeologické 102, 355-400.*
- Boháčová, I. – Blažková, G. 2011: Pohřebiště na Loretánském náměstí v Praze – Hradčanech. Archeologický výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky. Castrum Pragense 11, Praha.*

- Böhme, H. W. 1996:* Adel und Kirche bei den Alamannen der Merowingerzeit, *Germania*, 477-360.
- Borkovský, I. 1975:* Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě. Praha.
- Brather, S. 2000:* Etnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archeologie. *Germania* 78, 139-177.
- Brather, S. 2008:* Kleidung, Bestattung, Identität. Die Präsentation sozialer Rollen im frühen Mittelalter. In: Brather, S. (ed.): Zwischen Spätantike und Frühmittelalter. RGA 57. Berlin – New York, 237-270.
- Bravermanová, M. 2000:* Hrob Boleslava II. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D., Přemyslovský stát kolem roku 1000. Praha, 247-260.
- Birnbaum, V. 1926-7:* K otázce našich rotund. *Památky archeologické* 35, 167-185.
- Burzler, A. 1993:* Das frühmittelalterliche Graber aus der Kirche Burg. In: Höniesen, M. (Hrsg.), Frühgeschichte der Region Stein am Rhein. Archäeologische Forschungen am Ausfluss des Untersees. *Antiquia*, 191-231.
- Bubeník, J. 1988:* Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.
- Clauß, G. 1971:* Reihengräberfelder von Heidelberg-Kirchheim. Karlsruhe.
- Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O. 2001:* Výpověď mikroanalýz vzorků skel z raného středověku. *Archeologické rozhledy* 53, 58-87.
- Černá, E. – Tomková, K. – Hulínský, V. – Cílová, Z. 2005:* Raně středověké skleněné korálky z Pražského hradu a jeho předpolí – typologická a chemická klasifikace nálezů. *Castrum Pragense* 7, Praha, 333-358.
- Černý, V. 1995:* Význam taxonomických procesů při studiu pohřebního ritu. *Archeologické rozhledy* 47, 301-313.
- Čilinská, Z. 1966:* Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Praha.
- Čižmář, M. – Geislerová, K. – Rakovský, I. 1985:* Pohřby z doby stěhování národů ve Strachotíně. *Památky archeologické* 76, 255-307.
- Derner, K. 2011:* Skleněné korálky z hradištního pohřebiště na k. ú. Mlékojemý, okr. Litoměřice. In: Černá, E. (ed.), *Historické sklo* 5. Sborník pro dějiny skla, 59-66.
- Dostál, B. 1966:* Slovanská pohřebiště doby hradištní na Moravě. Praha.
- Dragoun, Z. 2006:* Raně středověká pohřebiště na předpolí Pražského hradu II. *Castrum Pragense* 7, Praha, 129-144.
- Drahošová, O. (red.) 2005:* Historie sklářské výroby v českých zemích I. Od počátku do konce 19. století. Praha.

- Éry, K. 1992:* Antropologische Untersuchungen an drei Populationen aus dem 9. Jahrhundert in Westungarn (Gräberfelder Garabonc I und II, Zalaszabar-Dezsősziget). In: Szóke, B. M (Hrsg.): Die Karolingerzeit im Unteren Zalatar, *Antaeus* 21, 337-381.
- Elbern, V. H. 1963:* Der fränkischen Reliquiekasten und Trageltar von Werden. Das erste Jahrtausend. Düsseldorf.
- Freedon, U. von 1983:* Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Grafendobracht in Oberfranken. Bericht der Römisch-germanische Kommission 64, 417-507.
- Frolíková-Kaliszová, D. 2005:* Prsteny z Pražského hradu a jeho předpolí. *Castrum Pragense* 7, Praha, 359-386.
- Frolíková-Kaliszová, D. 2008:* Prsteny v hrobové výbavě kostrových pohřebišť od 9. do 13. století na Moravě a v Čechách, *Acta archaeologica Opaviensia* 3, 143 - 153.
- Galuška, L. 2005:* Gehörten die in Särgen bestatteten Personen zur Gesellschaftselite des Grossmährischen Steré Město - Uherské Hradiště In: Kouřil, P.: Die Frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas. Brno, 193-207.
- Galuška, L. 2013:* Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Search for the origin. From Avar bronze items to Great Moravian gold. Brno.
- Guth, K. 1924-5:* České rotundy. *Památky archeologické* 34, 133-188.
- Hanáková, H. 1963:* Antropologický rozbor Slovanských kostrových pozůstatků z Žalan (u Teplic). *Památky archeologické* 54/2, 308 – 314.
- Hanáková, H. 1969:* Eine anthropologische Analyse der slawischen Skelette aus dem Burgwall von Libice nad Cidlinou. *Anthropologie* 7/2, 3-30.
- Hajniš, K. 1956:* Druhá trepanace z Libice nad Cidlinou. *Archeologické rozhledy* 8, 70, 93-95.
- Hajniš, K. 1964:* Antropologický výzkum pohřebišť na libickém hradisku. *Rozpravy ČSAV* 74 - Společ. věd. 16.
- Hanuliak, M. 1990:* Aussagefähigkeiten archäologischen Quellen aus Flachgräberfeldern des 9. – 12. Jahrhunderts. *Slovenská archeológia* 38, 147-191.
- Hanuliak, M. 2004:* Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.- 10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Heintel, H. 1961:* Zwei mittelalterliche Säulingsbestattungen aus Wernswig, Kr. Fritzlar-Homberg. *Fundberichte aus Essen* 1, 127-129.

- Hellich, J. 1892:* Archeologické výzkumy ve středních Čechách. Památky archeologické a místopisné 15, 689-704.
- Hellich, J. 1897:* Archeologické výzkumy ve středních Čechách. Památky archeologické a místopisné 18, 671-694.
- Hellich, J. 1905:* Pravěk. Poděbrady.
- Herrmann, B. – Grupe, G. 1986:* Empirische Grundlagen zur Rekonstruktion von Lebensbedingungen der Frauen im Mittelalter. In: Affeld, W. – Kuhn, A. (Hrsg), Frauen in der Geschichte VII. Interdisziplinäre Studien zur Geschichte der Frauen im Frühmittelalter: Methoden - Probleme - Ergebnisse. Studien Materialien 37, Düsseldorf, 44-52.
- Hošek, J. 2003:* Metalografie ve službách archeologie. Praha.
- Hošek, J. – Košta, J. – Mařík, J. 2012:* Nálezy raně středověkých mečů v aglomeraci raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou. Sborník národního muzea A – Historie 66, 72-74.
- Hrdlička, L. – Frolík, J. 1961:* K problému závislosti velikosti hrobu na bohatosti jeho výbavy ve střední době hradištní. Sborník Československé společnosti archeologické, 24-29.
- Hrubý, V. 1955:* Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“. Praha.
- Hrubý, V. 1957:* Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě. Památky archeologické 48, 118-217.
- Huml, V. – Starec, P. 1994:* Raně středověké pohřebiště na Václavském náměstí čp. 784 v Praze. Archeologické rozhledy 46, 454-463.
- Chorvátová, H. 2004:* K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách. Acta Historica Neosoliensia, 7, 199-236
- Chorvátová, H. 2008a:* Gombíky s tepanou výzdobou. Zborník Slovenského národného múzea 102, 157-174.
- Chorvátová, H. 2012:* Deti a detstvo vo včasnom stredoveku. Dokumenta Pragensia XXXI, 49-72
- Chybová, H. 2009:* Kroměříž, zmizelá a znovuobjevená. Kroměříž.
- Jireček, H. 1863:* Nejstarší stavby kostelní v Čechách a na Moravě. Památky archeologické a místopisné 5, 323-327.
- Justová, J. 1992:* Hradištní keramika z Libice nad Cidlinou (keramické typy a hledání jejich původu). Sborník západočeského muzea v Plzni – Historie 8, 142-155.

- Justová, J. 1994:* Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: Staňa, Č. (ed.), Sawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.-27. Mai 1993. Brno, 193-206.
- Kaván, J. 1958:* O zpracování a výrobě kosti u Západních Slovanů v době Hradištní. In: Eisner, J. (ed.), Vznik a počátky Slovanů 2, Praha. 253-285.
- Kaván, J. 1969:* Prolamovaný (prořezávaný) ornament a problematika datování kostěných „střenek“ z Libice nad Cidlinou. Archeologické rozhledy 21, 217-227.
- Kaván, J. 1972:* Drobná rohová kostěná industrie u Slovanů a její ornamentika I, II. Kandidátská disertační práce, Liberec.
- Kavánová, B. 1976:* Slovanské ostruhy na území Československa. Studie arch. ústavu ČSAV v Brně 4/3, Brno.
- Kavánová, B. 1995:* Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: Dam, F. – Poláček, L., Studien zum Burgwall von Mikulčice 1, Brno, 113-378.
- Kiss, G.: 2000:* Vas Megye 10.-12. századi sír-és kincsleletei. Szombathely.
- Klanica, Z. 1970:* Velkomoravský gombík. Archeologické rozhledy 22, 421-445.
- Klanica, Z. 1985:* Mikulčice – Kláštersko. Památky archeologické 76, 474-539.
- Klanica, Z. 1996:* Křesťanství a pohanství Staré Moravy. In: R. Marsina – A. Ruttkay (eds.), Svätopluk 894–199. Nitra, 93–137.
- Klanica, Z. 2006:* Nechvalín, Prušánky. Brno.
- Klápště, J. 2005:* Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Knaut, M. 1993:* Die alamannischen Gräberfelder von Neresheim und Kösing, Ostalbkreis. Stuttgart.
- Košta, J. 2006:* Výzkum na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou – současný stav terénní dokumentace výzkumu a evidence fondu. Archeologické rozhledy 58, 664-667.
- Košta, J. 2008:* Několik poznámek k chronologii pohřebiště u VI. kostela v Mikulčicích. Studia mediaevalia Pragensia, 277-296.
- Košta, J. – Hošek, J. 2008b:* Zbraně z knížecího hrobu z 9. století v Kolíně z pohledu archeologie a metalografie. Acta Militaria Mediaevalia 4, 7–37.
- Košta, J. – Tomková, K. 2011a:* G-korály v raně středověkých náhrdelnicích z Čech v kontextu evropské sklářské produkce přelomu 9. a 10. století. Archeologické rozhledy 62, 586-607.
- Košta, J. – Tomková, K. 2011b:* Olivovité korálky v raně středověkých Čechách a jejich postavení ve středoevropském kontextu. Památky archeologické 102, 307-354.

- Kotowicz, P. N. 2013: Analiza kolekcji toporów średniowiecznych. In: P. Sankiewicz – A. M. Wyrwa (eds.), Topory średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Gieczu, Lednica, 43–101.*
- Kouřil, P. 2005: Frühmittelalterliche Kriegergräber mit Flügellanzen und Sporen des Typs Biskupija-Crkvina auf mährischen Nekropolen. In: P. Kouřil (ed.), Die Frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Brno, 67–100.*
- Kožiak, R. 2006: Conventus episcoporum ad ripas Danubii a 796 jako prameň k počiatkom franských misií na strednom Dunaji, Acta historica neosolensia, 313-320.*
- Krumphanzlová, Z. 1961: K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích. Památky archeologické 52, 544-549.*
- Krumphanzlová, Z. 1963: Příspěvek v vývoji lidového šperku 10. století v Čechách. Památky Archeologické 54, 87-113.*
- Krumphanzlová, Z. 1964: Zvláštnosti v ritu na slovanských pohřebištích v Čechách. Vznik a počátky Slovanů 5, 177-215.*
- Krumphanzlová, Z. 1965: Skleněné perly doby hradištní v Čechách. Památky archeologické 56, 161-188.*
- Krumphanzlová, Z. 1966: Der Ritus der slawischen Skelettfriedhöfe der mittleren und jüngeren Burgwallzeit im Böhmen. Památky archeologické 57, 277-327.*
- Krumphanzlová, Z. 1970: Jantar v nálezech hradištní doby v Čechách. Sborník národního muzea A – Historie 24, 105-115.*
- Krumphanzlová, Z. 1971: Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů. Památky archeologické 62, 406-456.*
- Krumphanzlová, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře venkovských pohřebišť 9.-11. věku v Čechách. Památky archeologické 65, 34-110.*
- Krumphanzlová, Z. 2013: Raně středověké pohřebiště v Praze-Lahovicích. Praha.*
- Křivánek, R. – Mařík, J. 2012: Nedestruktivní výzkum akropole libického hradiště. Sborník národního muzea A – Historie 66, 67-70, 89-90.*
- Kytlicová, O. 1968: Slovanské pohřebiště v Brandýsku. Památky archeologické 59, 193-350.*
- Kuna, M. – Profantová, N. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.*
- Laux, F. 1995: Kindergräber auf den Reihengraberfriedhöfen in Wulfsen, Ldkr. Harburg und Ketzendorf, Stadt Buxtehude, Ldkr. Stade. In: Busch, R., Fund und Deutung: eine Auswahl alter und neuer Funde aus den archäologischen Sammlungen des Hamburger*

- Museums für Archäologie und die Geschichte Harburgs Ausstellungskatalog Helms-Museum, 108-109.
- Legoux, R. 2011: La nécropole mérovingienne de Bulles (Oise). 1, 2. Saint-Germain-en-Laye.*
- Leinthal, B. 1988/1989: Der karolingisch-ottonische Ortsfriedhof Alladorf, Ldkr. Kulmbach. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 16/17, 7-122.*
- Limburský, P. – Likovský, J. – Fleková, K. – Velemínský, P. 2008: Zachovalost antropologického materiálu jako nepřímý doklad rituálních praktik na pohřebišti stěhování národů ve Vlíněvsi, okr. Mělník. Acta Archaeologica Opaviensia 3, 117-128.*
- Limburský, P. – Likovský, J. – Velemínský, P. – Fleková, K. 2010: Kostrové pohřebišť vinařické skupiny ve Vlíněvsi, okres Mělník. Stěhování národů – populační skupina a vykrádání hrobů. Památky archeologické 101, 111-168.*
- Lohrke, B. 2004: Kinder in der Merowingerzeit: Gräber von Mädchen und Jungen in der Alemannia. Rahden/Westf, Leidorf.*
- Lutovský, M. 1994: Kolínský knížecí hrob: ad fontes. Sborník národního muzea A – Historie 48, 37-76.*
- Lutovský, M. – Matoušek, V. 2003: Raně středověké pohřebišť v Karlštejně-Poučnicku, Archeologie ve středních Čechách 7, 605-615.*
- Lutovský, M. – Petrůň, Z. 2004. Slavníkovci. Praha*
- Malyková, D. 2005: Trepanace lebky v etnologickém kontextu. Studia Mediaevalia Pragensia 5, 113-124.*
- Marešková, B. 2008: Příspěvek k poznání raně středověkých pohřebišť (zvyk vkládání mincí do hrobů). Studia Mediaevalia Pragensia 8, 7-44.*
- Mařík, J. 2003: Nález dětské kostry v sídlištním objektu na hradišti v Libici nad Cidlinou. Archeologie ve středních Čechách 7, 603-604.*
- Mařík, J. 2005: Topografie pohřebišť v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou. Archeologické rozhledy 57, 331-350.*
- Mařík, J. 2009: Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. Dissertationes archaeologicae Brunenses / Pragensesque 7. Praha.*
- Mařík, J. 2011: Revizní výzkum raně středověkého kostela v Libici nad Cidlinou [online]. – tisková zpráva z 2. 9. 2011, 06:15. Dostupný na WWW: <http://www.arup.cas.cz/?p=10474>.*
- Mařík, J. 2013: Slavníkovci a Svatý Vojtěch. Slavnicks and Saint Adalbert. In: Svět tajemných Baltů. The World of the Mysterious Balts. Brno, 69-72.*

- Mařík, J. – Košta, J. 2010:* Archeologická mapa raně středověké Libice, výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště. Praha.
- Mařík, J. – Košta, J. 2012:* Archeologické výzkumy Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště – evidence fondu, digitalizace terénní dokumentace a databázové zpracování. Sborník národního muzea A – Historie 66, 35-42.
- Mařík, J. – Roháček, J. 2013:* Ještě jednou a jistě ne naposledy k tzv. libickým stélám. *Epigraphica & sepulcralia* 4, 315-330.
- Měřínský, Z. – Unger, J. 1990:* Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav). In: Nekuda, V. (ed.), *Pravěk a slovanské osídlení Moravy*. Sborník k 80. narozeninám J. Poulíka. Brno, 360-401.
- Měřínský, Z. 1985:* Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích: k problematice venkovských pohřebišť 9.-10. století na Moravě. Praha.
- Müller, R. 1992:* Gräberfelder und Siedlungsreste aus der Karolingerzeit von Zalaszar-Dezsősziget. In: Szőke, B. M (Hrsg.), *Die Karolingerzeit im Unteren Zalatár*. *Antaeus* 21, 271-336.
- Nadolski, A. 1954:* Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI a XII wieku (*Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis* 3). Łódź.
- Nagy, M. 1998:* Avarzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest. *Monumenta Avarorum Archaeologic* 2, Budapest.
- Navrátilová, A. 2007:* Dětský pohřeb v kontextu ritualizace smrti (Z etnografických pramenů 19. a 20. století. *Študijné zvesti ARÚ SAV* 42, 127-144.
- Nechvátal, B. 1999:* Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha.
- Nový, R. – Sláma, J. 1987:* Slavníkovci ve středověkém písemnictví. Praha.
- Paulsen, P. 1967:* Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen (Kreis Heidenheim). Stuttgart.
- Paulsen, P. 1992:* Die Holzfunde aus dem Gräberfeld bei Oberflacht und ihre kulturhistorische Bedeutung. *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 41/2. Stuttgart.
- Peške, L. 1994:* Osteologické nálezy u Mlékojem, okr. Mělník, ze starší doby římské. *Archeologické rozhledy* 46, 306-318.
- Petersen, J. 1919:* De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Kristiania.
- Píč, J. L. 1887-9a:* Na starém hradišti Libickém. *Památky archeologické a místopisné* 14, 472-473.

- Píř, J. L. 1887-9b:* Na Libici. Památky archeologické a místopisné 14, 668-669.
- Poláček, L. 2005:* Zur Erkenntnis der höchsten Eliten des großmährischen Mikulčice (Gräber mit beschlagenen Särgen). In: Kouřil, P., Die Frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas. Brno, 137-156.
- Pouлік, J. 1955:* Nález kostela z doby říše Velkomoravské v trati "Špitálky" ve Starém městě. Památky archeologické 46, 307-347.
- Pouлік, J. 1957:* Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. Památky archeologické 48, 241-374.
- Pouлік, J. 1975:* Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- Princová, J. 2003:* Časně slovanské osídlení v Libici nad Cidlinou. Památky archeologické 94, 161-182.
- Princová, J. – Mařík, J. 2006:* Libice nad Cidlinou: stav a perspektivy výzkumu. Archeologické rozhledy 58, 643-664.
- Profantová, N. 1994:* K nálezům ostruh z konce 7.-9. stol. v Čechách. Památky archeologické. Suppl. 2, Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993, 60-85.
- Profantová, N. 2000:* Nové poznatky o vybraných nálezech z Libice nad Cidlinou. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity M 5, 174-181.
- Profantová, N. 2003:* Mikulčice – Pohřebiště u 6. kostela: Pokus o chronologické a sociální zhodnocení. In: Profantová, N. – Kavánová, B., Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela, Brno, 7-210.
- Profantová, N. 2005:* Elita v zrcadle dětských pohřbů 9. a 10. století v Čechách. Študijné zvesti ARÚ SAV 37, 63-78.
- Profantová, N. a kol. 2010:* Klecany. Raně středověká pohřebiště II. Praha.
- Profantová, N. 2013a:* Náhrdelníky byzantského (?) původu a bronzové kruhové ozdoby ve slovanském prostředí 6.-7. století. K interkulturním vztahům. Památky archeologické 104, 149-182.
- Profantová, N. 2013b:* Ke změnám ve vývoji hmotné kultury 10. století v Čechách. Archaeologia Historica 38, 27-44.
- Profantová, N. – Bureš, M. 2010:* K problému interpretace ostatků dětí na raně středověkém sídlišti v Praze-Liboci. In: Tichý, R. – Šulc, O. (eds.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištech. Živá archeologie – Supplementum 3, 173-181.

- Profantová, N. - Stránská, P. – Hájek, M. 2007: Dětské hroby na raně středověkých pohřebištích Klecany I, II ve světle poznatků antropologie, antropogenetiky a archeologie. Študijné zvesti ARÚ SAV 42, 141-152.*
- Profantová, N. - Šilhová, A. 2010: Raně středověké kaptorgy v Čechách. Analýza nálezu z hrobu č. 22 z Klecan II. Památky archeologické 101, 283-310.*
- Prokeš, L. 2007: Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami). In: Měřínský, Z. (ed.), Archaeologia mediaevalia Moravica et Silensiana – Supplementum 1. Brno.*
- Přichystalová, R. 2007: Dětské hroby z jižního predhradia Veľkomoravského hradiska na Pohansku pri Breclavi. Študijne zvesti ARÚ SAV 42, 163-184.*
- Ruttkay, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei 2. Slovenská archeológia 24/2, 245–395.*
- Sasse, B. 1982: Die Sozialstruktur Böhmens in der Frühzeit. Historisch-archäologische Untersuchungen zum 9.-12. Jahrhundert. Berliner historische Studien 7. Berlin.*
- Sasse, B. 1986: Demographisch-soziale Untersuchungen an frühmittelalterlichen Frauengräbern im Bereich der Reihengräberzivilisation. In: Affeld, W. – Kuhn, A. (Hrsg.), Frauen in der Geschichte VII. Interdisziplinäre Studien zur Geschichte der Frauen im Frühmittelalter : Methoden - Probleme - Ergebnisse. Studien Materialien 37, Düsseldorf, 56-87.*
- Schach-Dörges, H. 1997: Zusammengesülte und vermengte Menchen. Suebische Kriegerbünde werden sesshaft. In: Die Alamnnen, Begleitband zur Ausstellung in Stuttgart, 79 – 102.*
- Schiek, S. 1992: Das Gräberfeld der Merowingerzeit bei Oberflacht (Gemeinde Seitingen-Oberflacht, Lkr. Tuttlingen). Stuttgart.*
- Schránil, J. 1925: Několik příspěvků k poznání kulturních proudů v zemích českých v X. a XI. věku. Obzor prehistorický 4, 160-194.*
- Schülke, A. 1999/2000: Die „Christianisierung“ als Forschungsproblem der südwestdeutschen Archäologie. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 27/28, 85-117.*
- Schulze-Dörrlamm, M. 1993: Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz 40, 557-620.*
- Sklenář, K. 2012: Rudolf Turek v Národním muzeu. Sborník národního muzea A – Historie 66, 13-18.*

- Skružný, L. – Sankot, P. 1985: Bášť, r-n Praga-vostok. In: Archeologičeskije izučeniija pamjatnikov 6-15 vekov v Čechii 1975-1985 gg. Praha, 65-69.*
- Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter 1. Katalog der Grabfunde. Praehistorica 5, Praha.*
- Sláma, J. 1995: Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?. Archeologické rozhledy 47, 182-224.*
- Sláma, J. 2006: Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?. Na prahu Českých dějin. Sborník prací Jiřího Slámy, Studia Mediaevalia Pragensia 6, 95-147.*
- Smetánka, Z. 2003: Archeologické etudy. Praha.*
- Smetánka, Z. 2006: K sociální interpretaci raně středověkých hrobů. Hrob H-76 v Lumbeho zahradě – Bažantnici při hradu Praha. Studia Mediaevalia Pragensia 7, 157-169.*
- Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Bajerová, M. 1973: Výzkum slovanského pohřebiště za jízdnou na Pražském hradě. Archeologické rozhledy 25, 265-270, 369.*
- Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Bajerová, M. 1974: Výzkum slovanského pohřebiště za jízdnou na Pražském hradě v r. 1973. Archeologické rozhledy 26, 386-405, 433-438.*
- Szöke, B. M. 1992: Die karolingerzeitliche Gräberfelder I-II von Garabonc-Ófalu. In: Szöke, B. M (Hrsg.), Die Karolingerzeit im Unteren Zalatar. Antaeus, 21, 41-204.*
- Sommer, P. 2001: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.*
- Staňa, Č. 2000: Osobitost velkomoravských šperků z Břeclavi-Pohanska. In: Měřínský, Z. (ed.), Konference Pohansko 1999. 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko. Archaeologia me-diaevalis Moravica et Silesiana I. Brno, 91-109.*
- Stenger Ch. 1983: Bemerkung zu den antropologischen Angaben. In: Freeden, U. von, Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Grafendobracht in Oberfranken. Bericht der Römisch-germanische Kommission 64, 417-507.*
- Stloukal, M. a kol. 1999: Antropologie. Příručka pro studium kostry. Praha.*
- Steuer, H. 1982: Frühgeschitliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Göttingen.*
- Svoboda, B., 1963: Hradištní pohřebiště s dřevěnou stavbou v Žalanech u Teplic. Památky archeologické 56/2, 266 – 307.*
- Šedo, O. 1997: Pohřeb v sídlištním objektu 21/92 z doby římské ve Vážanech nad Litavou (okr. Vyškov). Pravěk (Nová řada) 7, 359-371.*
- Šolle, M. 1959: Knížecí pohřebiště na Staré Kouřimi. Památky archeologické 50, 353–506.*

- Šolle, M. 1966:* Stará Kouřim a projevy velkomoravské kultury v Čechách. Praha.
- Šolle, M. 1982:* Slovanská pohřebiště pod Budčí. Památky archeologické 73, 174-216.
- Šolle, M. 1990:* Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči. Památky archeologické 81, 140-207.
- Štefan, I. 2004:* Kaptorgy: pokus o kontextuální analýzu. *Studia Mediaevalia Pragensia* 5, 21-60.
- Štefan, I. 2009a:* Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic. *Studia Mediaevalia Pragensia* 9, 171-205.
- Štefan, I. 2009b:* Frühmittelalterliche Sonderbestattungen in Böhmen und Mähren. Archäologie der Randgruppen? In: Biermann, F. – Beilke-Voigt, I. (Hrsg.), Glaube – Aberglaube – Tod. Vom Umgang mit dem Tod von der Frühgeschichte bis zur Neuzeit. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift – Beiheft* 50, 139 –162.
- Štefan, I. – Krutina, I. 2009:* Raně středověké sídliště, hromadný hrob a pohřebiště na Budči (poloha na Týnici). Vztah archeologie a „událostní“ historie. *Památky archeologické* 100, 119-212.
- Švecová, R. 2000:* Nálezy kostej a parohovém industrie z predvelkomoravských a velkomoravských sídlisk na Pohansku pri Břeclavi do roku 1995. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity M 5, 61-95.
- Theune-Großkopf, B. – Röbert, R. 1994:* Geweih, Knochen, Elfenbein im kultisch-christlichen Bereich. In: Kokabi, M. (Hrsg.), „Knochenarbeit“. Artefakte aus tierischen Rohstoffen im Wandel der Zeit. Stuttgart, 99-109.
- Točík, A. 1963:* Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej ríše v Prši. *Slovenská archeológia* 11, 121-178.
- Tomanová, P. 2009:* Osídlení akropole hradiště v Libici nad Cidlinou, jeho charakter, struktura a časové zařazení. Nепublikovaná bakalářská práce obhájená v r. 2009 na FF UK v Praze.
- Tomanová, P. 2012:* Sonda S. Vyhodnocení části fondu ze systematického výzkumu Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště z roku 1950. *Sborník národního muzea A – Historie* 66, 43-53.
- Tomek, W. W. 1858:* Oldřiš a Libice. *Památky archeologické a místopisné* 3, 97-102.
- Tomková, K. 1998:* Jantar a komunikace v raně středověkých Čechách. *Archaeologia Historica* 23, 223-231.
- Tomková, K. 2003:* Lidské ostatky v raně středověkých sídlištních situacích v Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 573-604.

- Tomková, K. 2005a:* Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – charakteristika a vývoj. *Castrum Pragense* 6, Praha, 217-304.
- Tomková, K. 2005b:* Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí. *Castrum Pragense* 6, Praha, 217-304.
- Tomková, K. 2006:* Raně středověká pohřebišť na předpolí Pražského hradu I. *Castrum Pragense* 7, Praha, 5-128.
- Tomková, K. 2010:* Raně středověké lidské ostatky v sídlištních situacích v Čechách. In: Tichý, R. – Šulc, O. (eds.), *Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištních. Živá archeologie – Suppl. 3*, 183-193.
- Tomková, K. 2012a:* Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Pohřebišť. Díl I. Praha.
- Tomková, K. 2012b:* Jantar jako doklad dálkových kontaktů v raně středověké střední Evropě, *Archaeologia Poloni*, 161-193.
- Tomková, K. – Frolík, J. 2005:* Topografie pohřbívání v areálu Pražského hradu a na jeho předpolí. *Castrum Pragense* 6, Praha, 217-304.
- Tomková, K. – Košta, J. v tisku:* Raně středověké pohřebišť v Mělníku-Rousovicích. P. Meduna a kol., *Mělník v raném středověku*. Praha.
- Třeštík, D. 2001:* Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871. Praha.
- Turek, R. 1946:* *Slavníkova Libice*. Praha.
- Turek, R. 1950:* Nový výzkum libického hradiště. *Archeologické rozhledy* 2, 93-98.
- Turek, R. 1951:* Výzkum libického hradiště v roce 1950. *Archeologické rozhledy* 3, 191-192, 201-202, 218-219, 280-281, 289-290.
- Turek, R. 1952:* Výzkum libického hradiště v roce 1951. *Archeologické rozhledy* 4, 490-496, 503-504, 521, 553, 557.
- Turek, R. 1953:* Výzkum v Libici nad Cidlinou v roce 1952. *Archeologické rozhledy* 5, 609-621, 632-635, 706-707, 715.
- Turek, R. 1954:* Výzkum v Libici nad Cidlinou v r. 1953. *Archeologické rozhledy* 6, 768, 785-787, 797-804, 834-835, 840-841.
- Turek, R. 1963:* Der Burgwall Libice und seine Bedeutung im Rahmen des polnischböhmisches Beziehungen des 10.-11. Jahrhunderts. *Slavia Antiqua* 10, 205-247.
- Turek, R. 1966-1968:* *Libice: knížecí hradisko X. věku*. Praha.

- Turek, R. 1976a:* Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku. Sborník národního muzea A – Historie 30.
- Turek, R. 1967b:* Výsledky dosavadního zpracování materiálu z výzkumu hradiska v Libici n. C. Archeologické rozhledy 19, 707-712.
- Turek, R. 1977:* Vztah Kouřimě a Libice. Archeologické rozhledy 29, 505-509.
- Turek, R. 1978:* Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku. Sborník národního muzea A – Historie 32.
- Turek, R. 1980:* K otázce knížecích a velmožských dvorců na hradiskách přemyslovských Čech. In: Dostál, B. – Vignatiová, J. (red.), Slované 6. – 10. století. Sborník referátů ze symposia Břeclav-Pohansko 1978, Brno, 253-268.
- Turek, R. 1981a:* Libice nad Cidlinou. Monumentální stavby vnitřního hradiska. Sborník národního muzea A – Historie 35.
- Turek, R. 1981b:* Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici nad Cidlinou, Numismatické listy 36, 33-38.
- Turek, R. 1982a:* Čechy v raném středověku. Praha.
- Turek, R. 1982b:* Slavíkovci a jejich panství. Hradec Králové.
- Turek, R. 1981:* Výzkum vnitřního hradiště. In: Turek, R. - Justová, J. - Hásková, J. (eds.), LIVBVZ METROPOLIS, Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno. Libice nad Cidlinou, 29-39.
- Turek, R. 1985:* Problematika libického hradiska. Sborník národního muzea A – Historie 339, 2-13.
- Turek, R. 1993:* Libice - Residenz der Slavnikiden und wahrscheinlicher Geburtsort St. Adalberts. In: Hofmann, J. (ed.), Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov. Braunau und Rohr, St. Ottilien, 101-118.
- Turek, R. - Justová, J. - Hásková, J. (eds.) 1981:* LIVBVZ METROPOLIS, Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno. Libice nad Cidlinou.
- Ulbrich, I. 1978:* Die Geweihverarbeitung in Haithabu. Die Ausgrabungen in Haithabu 7, Neumünster.
- Ulbrich, I. 1984:* Die Verarbeitung von Knochen, Geweih und Horn im mittelalterlichen Schleswig. Ausgrabung in Schleswig. Bericht und Studien 3, Neumünster.
- Ulrich-Bochsler, S. 1990:* Von Traufkindern, Unschuldigen Kindern, Schwangren und Wöchnerinnen. Anthropologische Befunde zu Ausgrabungen im Kanton Bern. In: Schibler, J. (Hrsg.), Festschrift für Hans R. Stampfli : Beiträge zur Archäozoologie, Archäologie, Anthropologie, Geologie und Paläontologie. Basel, 309-318.

- Unger, J. 2007: Pohřební ritus a proměny chápání cesty dítěte na druhý svět v prvním a druhém tisíciletí. Študijné zvesti ARÚ SAV 42, 211-220.*
- Unger, J. 2010: Lidské kosterní pozůstatky na sídlištích ve středověku. Možnosti interpretace. In: Tichý, R. – Šulc, O. (eds.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích. Živá archeologie – Supplementum 3, 173-181.*
- Unger, Š. 2007a: Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích - Na pískách. Nepublikovaná disertační práce na FFMU v Brně, Ústav archeologie a muzeologie.*
- Unger, Š. 2007b: Amulety v dětských hrobech na raně středověkém pohřebišti v Dolních Věstonicích – Na pískách. Študijné zvesti ARÚ SAV 42, 221-237.*
- Unger, Š. – Kavánová, B. 2010: Das Gröberfeld bei der Basilika von Mikulčice. In: Poláček, L. - Maříková-Kubková, J., Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII, Brno, 71-86.*
- Vargová, L. – Horáčková, L. – Němečková, A. 2007: Projevy nádorových onemocnění na skeletu. Ve službách archeologie 1, 119-227.*
- Vlček, E. 1953: Trepanace na lebkách z X. století. Archeologické rozhledy 5, 198-202, 275-284.*
- Vocel, J. E. 1868: Pravěk země české. [Druhé oddělení, Slované vůbec, Čechové]. Praha.*
- Walter, S. 2008: Das frühmittelalterliche Gräberfeld vom Mangel (Kr. Breisgau-Hochschwarzwald). Stuttgart.*
- Wamers, E. 2005: Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden. Regensburg.*
- Young, B. 1977: Paganisme, christianisation et rites funéraires mérovingiens. Archeologie medievale 7, 5-81.*
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku. Památky archeologické, 205-391.*